

Петар Милосављевић
ТИТАНИК

Петар Милосављевић
ТИТАНИК

Матица српска у Дубровнику – Београд
(Земун, Магистратски трг 3, тел. 011-3077-028)
Логос - Грачаница

Уредник:
Момчило Суботић

Рецензенти:
Милорад Буха
Момчило Суботић

Компјутерска припрема:
Лука Исаков

Корице:
Ворис Боћо Вујовић

Штампа:
Графоофсет - Челарево
Тираж: 1000

Петар Милосављевић

ТИТАНИК

Матица Српска у Дубровнику – Београд
Логос – Грачаница
2012.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	7
ТИТАНИК	
Титаник	11
И ја сам био један од путника на Титанику	15
Тито као главни јунак Титаника	18
Суштина друга Тита – обавештајац	26
Суштина обавештајца	29
Двоструко кодирање	34
Револуција и дисеминација	41
Зашто је пропала Титова Југославија	47
Буђење енергије и њено коришћење	51
ПЛОВИДБА ТИТАНИКОМ И ПОСЛЕДИЦЕ	
Подсећање на Чедомиља Мијатовића	57
Други геноцид је био гори	61
Питања на која треба одговорити	68
Тито – реализатор хрватског програма	80
Техника спровођења хрватског програма	88
Новосадски договор	94
У Матици ништа ново	108
Политичари, проклете вам душе!	111
СПАСАВАЊЕ И ПОПРАВКА СРПСКОГ БРОДА	
Потонуће Титаника и поправка хаварисаног српског брода	115
Површински и дубински погледи на српско питање	120
Питање српског корпуса	129
Националне институције – најслабија тачка српског народа	136
Образовни систем	145
Мој прилог образовном систему	147
<i>Поговор</i>	151

ПРЕДГОВОР

Десило ми се да књигу *Успомене балканског дипломате* Чедомиља Мијатовића читам у априлу 2012. Баш некако тих дана на Телевизији Србије приказана је у два наставка минисерија под насловом *Титаник*. Њоме је обележена стогодишњица једне од највећих поморских трагедија. Истог месеца, априла 2012. године, вођена је јавна кампања за избор председника Републике Србије и за избор посланика за Скупштину Србије. Некако у то време бавио сам се и ставовима разглашаване књиге Мила Ломпара *Дух самопорицања* (2012).

Питања на која у овој мојој књизи одговарам могао ми је поставити и неко од мојих досадашњих саговорника из медија (Милутин Ж. Павлов, Лазар Каурин, Милан Живановић, Милош Јевтић, Мелиха Правдић, Зоран Радисављевић, Бојан Радић, Биљана Живковић, Биљана Ђоровић). А могао је поставити и неко нови.

Комуницирати са другима, то је део моје професије. Али то је и моја вокација, чак и опсесија. Циклус *Гласови* у мојој књизи песама *Блокада* (2009) почиње стиховима:

Гласови, гласови.
Људи претворени у гласове.
Гласови претворени у људе.
Идеје претворене у речи.
Речи претворене у слике.

Двогласна реч. То је израз којим је Михаил Бахтин окарактерисао монологе неких јунака Достојевског. Значај Бахтиновог открића је у томе што је показао да јунаци Достојевског имају у виду ставове и идеје физички одсутних, а ипак посредно присутних саговорника. Успео је бар да на њихово посредно присуство укаже.

И у овој књизи се стално одговара на питања. Нека од њих су посебно издвојена и наглашена. Чешће се одговара на питања која се подразумевају.

TITANIK

ТИТАНИК

РМС Титаник (енгл. Royal Mail Ship „Titanic“) био је други од три путничка брода, која је требало да доминирају прекоокеанским путничким саобраћајем. Био је власништво компаније Вајт Стар Лајн, а изграђен је на бродоградилишту Нарланд и Волф. Титаник је био највећи путнички брод на свету тога доба. У току првог путовања, Титаник је ударио у ледени брег у недељу, у 23:40 (бродско време), 14. априла 1912. године. Потонуо је два сата и 40 минута касније.

Сматра се да се на броду те вечери налазило 2.227 путника и чланова посаде, мада тачан број на броду није познат до данас. У трагедији је страдало 1.517 људи, што је једна од највећих катастрофа у доба мира, те је тим и широко позната. Титаник је користио најнапреднију технологију, доступну у то доба. За Титаник се веровало да је непотопив. Био је то велики шок за људе, јер је Титаник, упркос научној технологији и искусној посади, на крају ипак потонуо уз велика људска страдања. Тачан број жртава је непознат зато што је комплетан списак путника и посаде изгубљен.

Два сата након што је Титаник потонуо РМС Карпатија је дошла на место несреће и почела са спасавањем преживелих током неколико часова. У 8:50 часова, Карпатија је запловила пут Њујорка где је пристигла 18. априла 1912. године.

Олупине брода су 1985. године пронашли Жан Луис Михел и Роберт Балард.

Википедија, савремена енциклопедија

У *Успоменама* Чедомиља Мијатовића трагедија брода Титаник помиње се бар два пута. Оба пута Мијатовић је подсећао да је на Титанику страдао и један његов близак пријатељ, енглески новинар (мислим да се звао Стив).

У мојим до сада објављеним књигама трагедија брода Титаник нигде се не помиње. Да ова трагедија почне многоструко да ми значи дошло је накнадно. Приказивање оне серије на телевизији подсетило ме је на један стари виц који се причао пре четрдесетак година, некако одмах после уставних промена 1974. Једна од свима видљивих последица тих промена била је јавна акција да се у свакој од 6 република и две покрајине (које су овим променама стекле статус државности) по једном већем месту додели Титово име. Пре тога је само једно место у Југославији такву привилегију имало. Био је то Титоград, главни град Републике Црне Горе. О томе граду се у Титовој Југославији певала песма: *Где је некад била Подгорица стара / ту се диже сад / дивни Титоград...* Неко се из врха власти сетио да такву привилегију не треба да има само Црна Гора, већ и свака друга република и покрајина. Тако је дошло до преименовања читавог низа градова: Велење у Словенији је постало Титово Велење, Кореница у Хрватској је постала је Титова Кореница, Дрвар у Босни и Херцеговини је постао Титов Дрвар, Велес у Македонији је постао Титов Велес, Косовска Митровица на Косову и Метохији је постала Титова Митровица, Ужице у Ужој Србији, постало Титово Ужице, а Врбас у Војводини је постао Титов Врбас.

Кад су таква преименовања већ обављена и на неки начин заживела, чуо сам виц да би и Југославију требало преименовати, да би је требало прозвати *Титаник*. Такав виц наговештавао је трагичну судбину лепој нашој и великој домовини. Нешто слично су наговештавала и нека посредна упозорења. Сећам се, на пример, једног предавања на телевизији о Хамлету театролога Јована Христића. Пало ми је у очи да предавач некако наглашено цитира стих: *Нешто је труло у држави Данској!*

Такође, сећам се и једног афоризма Бране Црнчевића из тих времена: *И стара Југославија је некад била нова!*

На жалост, сведоци смо да се наговештај из вица обистинио и то само десетак година након смрти вољеног нам друга Тита. Титова Југославија, земља збратимљених народа и народности, у вицу преименована у Титаник, доживела је судбину сличну судбини онога брода. Не само да је историјски потонула, него је потонула без перспективе да се икад обнови (као што је био случај са првом Југославијом, оном за коју се говорило да је пропала јер је била „трула“).

Приказивање минисерије о Титанику у мени није изазивало асоцијације само по имену. Минисерија је била састављена од четири паралелне, али и сличне приче. Свака од ових прича је, у основи, имала дводелну структуру. У првом делу приказиване су сцене о ономе што се дешавало на броду пре судара са сантом леда, дакле пре него што је брод почео да тоне, а у другом оно што се дешавало после. Сличну структуру, на жалост, има и судбина државе коју смо са поносом називали *Титова Југославија*. Сви смо убеђени да онај брод није био пројектован да потоне. Али се већ тако са истом сигурношћу не може тврдити и за државу која се бар у вицу, још пре потонућа, називала Титаник.

На време бродолома овог нашег Титаника мене бар највише подсећа један споменик у Београду. Он се налази у Абердаревој улици, близу цркве светог Марка, на месту порушеног дела зграде Београдске телевизије где је смрт нашло 16-торо радника ове куће. На овом споменику постоји и знак питања и српска реч за тај знак, реч *Зашто?*

На питање зашто су ти недужни људи морали да изгубе живот давани су одговори. Један од најчешће пласираних јесте да је за смрт ових људи највише крив Драгољуб Милановић, директор Београдске телевизије. Овај човек је био претучен и од суда осуђен на 10 година затвора. Никад се нисам са њим срео, али знам да је из мог родног краја, из Топлице, из села Тмава, које десетак километара удаљено од моје Сварче. Десило му се да буде на одговорном месту када смо сви били мете а спикери

на телевизији јавно носили бежеве са натписом target (мета). На сасвим супротној страни од мог села, на око пет километара, у селу Прекопуце, рођен је отац Зорана Ђинђића, борца за спас Србије од режима Слободана Милошевића. Ни данас не сматрам да је било добро што је он преко медија у Немачкој поручивао: *Бомбардујте их, само их бомбардујте!* Више су се за мене лепиле речи оних који су молили: *Престаните са бомбардовањем!* Свеједно које вере, нације или идеологије ти молитељи били.

Слободана Милошевића и Драгољуба Милановића с једне, и Зорана Ђинђића с друге стране, као и многе друге актере тог времена, свеједно да ли су били Срби или други, све више доживљавам само као сабраћу са Титаника. Предмет мог интересовања не води ка субини поменутих људи, већ ка Титанику. Оно питање *Зашто?* све јасније се везује за ону много већу трагедију коју је доживео онај наш наизглед непотопиви брод, проузрокујући својим потапањем много мањих трагедија.

И ЈА САМ ЈЕДАН ОД ПУТНИКА НА ТИТАНИКУ

Сви ми становници оне велике Југославије били смо, на неки начин, путници на Титанику. Кад кажем да сам и ја био један са Титаника, не говорим то без разлога. Напапет, без подлоге. Чим сам пошао у основну школу (а то је било 1944), ступио сам у организовани живот. Па сам тако одмах постао Титов пионир. Затим сам био Титов омладинац, и ђак Титових школа, и студент и наставник универзитета Титових времена, и новинар титовских новина, и члан титовског СКЈ. Већ и по томе обавезан сам да одговорим на питање: зашто је држава коју смо градили, и свет у којем смо живели са оптимизмом, доживео судбину Титаника?

За разлику од многих мојих сапутника са Титаника искористо сам прилике да стекнем неке стручне квалификације које други моји сапутници на том броду нису стекли. Та привилегија ме чини обавезним да не заобиђем питање које ни други не могу избећи: Да ли се оно што се Титанику десило, заиста морало и десити?

Природно је очекивати да на ова питања одговарају они који су за такве одговоре задужени. А то, пре свега, значи: професионални историчари. У стварности се обично покаже да од ових људи тако нешто не можемо очекивати. Професионални историчари школовани су по одређеним моделима резервисаним за ту струку, припремљени су да се служе одређеним методама истраживања, па су тако и припремљени да дођу до одређених сазнања.

Кад је 1999. године СР Југославију бомбардовао НАТО савез, руководство Новосадског универзитета организовало је у априлу те године протестне скупове. Свако са овог Универзите-

та, ко је хтео да нам се придружи, имао је на располагању највише 15 минута да изложи бар основно што је имао да каже. То право сам искористио и ја. Нисам одговарао на питање ко нас бомбардује, јер је то свима било видљиво. Већ сам одговарао на питање: шта стоји иза самог чина бомбардовања? Мој одговор је био, најкраће речено, да нас бомбардује једна лоша филозофија. Ту лошу филозофију сам идентификовао као филозофију постмодернизма, конкретније као филозофију деконструкције логоцентризма. То је она филозофија која је усмерена ка деконструкцији логоса, односно идеје добра, идеје истине и идеје лепоте. У истом излагању сам изнео и где је излаз. Он је по мени у томе да се ова лоша филозофија замени једном другачијом: филозофијом која води ка обнови логоцентризма. Текст мог излагања биће обављен неизмењен, коју годину касније, под насловом *Обнова логоцентризма*, а десет година касније, 2009. појавиће се и књига под тим именом.

Овај пример треба навести да бисмо се примакли одговору на питање зашто не треба превише очекивати од професионалних историчара. Када је недавно покојном академику Чедомиру Попову додељивана награда „Печат времена“ истакнуто је и да се он служио методом који је у 19. веку установио Леполд Ранке. А то, у основи, значи да се поуздано ослањао на писане изворе, посебно на оне до којих се може доћи архивским истраживањима. Овакав метод истраживања тешко нас може довести до одговора на питање зашто је дошло до бродолома Титаника. Јер се оно битно, карактеристично за Титово деловање, обично не може наћи у писаним документима. Ранкеовим методом се много шта може осветлити, али и овај метод има границе моћи. Тим методом служио се на солидан начин и Перо Симић, аутор књиге *Тито – феномен 20. века* (2009) и дошао је до сасвим солидних резултата који умногоме померају сазнања о природи Тита као кормилара Титаника. За даље домете потребно је понешто знати и о оној филозофији постмодернизма, која је обележила наше време. Такви увиди ће нас сигурно више приближити разумевању дубинских структура оних снага које су нас бомбардовале.

Као што сам 1999. био у ситуацији да одговорим на питање шта стоји у основи идеје да се бомбардује моја земља, ја и овога пута имам веома конкретан одговор на питање зашто је дошло до пројектованог бродолома Титаника. Мој одговор на то питање јесте: да и иза самог тога чина стоји нешто лоше. А то лоше јесте *лоша филологија*. Професионални историчари се, по правилу, баве политичком историјом, а не филологијом. Ето и одговора на питање зашто се од њих и не може очекивати да продру у главне разлоге трагедије Титаника.

Филологија је научна дисциплина која се превасходно бави језиком и свиме што је са тим питањем у вези: књижевношћу, нацијом, етнологијом, митологијом, граматологијом, историографијом итд. Није свеједно на који начин се филолошки феномени осветљавају. Зато је посебно важно питање метода и методологије на основу којих се осветљавају проблеми из ове области. Кад је у питању бродолом Титаника, важно је да се осавремени и методологија и употреби нови појмовни инструментарии који нам стоји на располагању. Зато ће се у овом тексту појавити и термини које класична историографија не користи или то чини на стари начин. Ови термини превасходно означавају појмове као што су: *конкретни тоталитет, тачка гледишта, филологија, метанарација, симулакрум, двоструко кодирање, дисеминација, југословенство, славистика, србистика, сербо-кroatистика*.

ТИТО КАО ГЛАВНИ ЈУНАК ТИТАНИКА

Хотећи да направим што бољу докторску тезу о једном песнику, Момчилу Настасијевићу (одбрањена је 1974), изабрао сам најбољи метод који сам могао да изаберам: дијалектику конкретног тоталитета у представљању чешког филозофа Керела Косика. Оправданост овог избора потврђивао сам и касније више пута, радећи на другим књигама. Теме су се мењале, али је метод остајао исти.

И сада, када се бавим Јосипом Брозом Титом, опет се служим истим методом. И на овај предмет, који треба да осветлим, гледам као на *конкретни тоталитет*. Конкретни тоталитет је и појединац Јосип Броз, али је то и држава за коју сам прихватио фигуративни назив Титаник. Пошто је мој садашњи предмет истраживања далеко сложенији него што је то био један писац, као што је Настасијевић, морам да употпуним и појмовни апарат за осветљење овог новог предмета истраживања.

Морам, на пример, да уведем нови појам, *метанарација*. Тај појам се, колико знам, још није ни појавио у време када сам се бавио Настасијевићем. Појам је увео у употребу један од главних представника постмодернизма, француски филозоф Франсоа Лиотар. Лиотару је он био потребан да би разоткрио природу историографије. Ову освештану научну дисциплину он је разоткривао показујући да је она у основи метанарација. Одсуство овог појма у мојој тези није много сметало да би се у њој испунио главни задатак, тј. да би се о Настасијевићу говорило као о конкретном тоталитету. Али је појам метанарација већ постао незаобилазан кад је у питању бављење посебно сложеном историјском појавом као што је Тито.

Није тешко осветлити природу тог потребног појма на примеру ове значајне историјске личности. Снаге којима је Тито био на челу, настојале су да га представе у што повољнијем светлу. Због тога су и створиле примамљиву историјску причу о

њему која би га приказала сходно овим потребама. Тако сложена прича о главном јунаку била је састављена од низа међусобно повезаних прича. Али је главна прича, која је све друге обједињавала и повезивала, стајала изнад њих (била је, дакле: мета-прича, тј. прича изнад појединачних прича). Она је, очигледно, била у функцији одређене политике. Њен смисао био је да политику овога вође прикаже тако да делује и примамљиво и убедљиво. Пример једне такве метанарације била је књига Владимира Дедијера *Прилози за биографију Јосипа Броза Тита* (1952). Дедијер ће, међутим, убрзо после појаве ове књиге бити одстрањен из Титовог тима због подршке коју је дао отпаднику од покрета Миловану Ђиласу. Титов биограф је много година после тога провео у иностранству. Након скоро тридесетогодишњег одсуствовања, направио је књигу, у два тома, *Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита* (1980-81). У овој новој књизи Дедијер је сложио нешто другачију причу. То је била, у ствари, нова метанарација о истом историографском предмету.

Шта се променило? Променила се, пре свега, *тачка гледишта*. Дедијер је, приликом писања прве књиге, био безрезервни следбеник Јосипа Броза Тита. Али је, после свега што је доживео, гледао је на истог човека нешто другачијим очима. Више није био безрезервни следбеник свог врховног вође, већ неко ко на њега гледа са *дистанце*, а поготово са историјске дистанце, што значи и временске и просторне, односно мање пристрасно. Израз *дистанца* он је употребљавао у значењу које обично код других има реч *објективно*.

Тачка гледишта је нешто што је у сликарству откривено у доба ренесансе. Уместо израза тачка гледишта тада је био уобичајен израз *перспектива*. Историчари уметности су јасно могли да опишу тачку гледишта (односно перспективу) из које је неки насликани приказ виђен. Појам тачке гледишта установљен је у пуном смислу тек у 20. веку у феноменологији као филозофској оријентацији која се пре свега бавила методама. Али је било и теоретичара књижевности који су задржали израз перспектива. Немачки теоретичар Волфганг Кајзер, на пример, говорио је о *перспективи приповедача*, *перпективи јунака* и *пер-*

спективи примаоца у приповедним делима. За феноменологију, као филозофску оријентацију, на чија се искуства и Кајзер ослањао, постало је сасвим природно да при истраживачком раду има у виду и *тачку гледишта истраживача*. Ова појава морала је да остави трага и у историографији, бар оној која је настојала да се осавремени. Све ми се чини да су идеје феноменологије и наратологије мало допирале до школа кроз које су пролазили наши школовани историчари.

А кад се већ у освештавању овог проблема не може заобићи и наратологија, као превасходно филолошка дисциплина, вреди подсетити на једно старо али веома важно упозорење. Још је у Аристотеловој *Поетици* направљено важно разликовање између историографских прича и песничких прича. Критериј за ово разликовање био је однос према истини. Историографија је, по Аристотелу, била усмерена ка томе да прича истините приче, а поезија, тј. књижевност, да прича измишљене приче. У наше време та разлика се, изгледа, више не истиче тако оштро. Уметничке приче могу да буду успешне, али и неуспешне, без обзира да ли се заснивају на истини или се заснивају на фикцији. До таквих сазнања долазила је наратологија, дисциплина која за предмет бављења има приповедне текстове. Ова дисциплина је пуно импулса добила тек при крају 19. века, а посебно се афирмисала у 20. Име наратологија и теоријску разраду добила је посебно у радовима француских структуралиста. Тако је и Лиотаров појам метанарације, који се превасходно односи на природу историографских дела, израстао на тековинама те дисциплине која се практично конституисала пред његовим очима. Појам метанарације показује колико историјска прича може да буде фиктивна, тј. да добије обележја којима се служи литература. А сама разрада наративних феномена обелоданила је колико и тачке гледишта могу да буду различите. Један од главних представника наратологије, Американац Сејмур Чатман, разврстао је наративне тачке гледишта у три групе. Једне је назвао *посматрачке*, друге *концептуалне* а треће *интересне*. Ова разликовања могу да буду добродошла и код осветљавања историјских појава. Јер, много се пута може уочити када историчар појаве осветљава са посма-

трачке тачке гледишта, када са концептуалне, а када са интересне.

Наведена подсећања имају сврхе да покажу колико сама истраживања зависе од појмовног инструментарија којима се истраживачи служе. Али она не би требало да замагле и сам предмет истраживања. Никако не треба сметнути с ума да предмети који се истражују постоје независно од истраживача и његових метода истраживања. Да ово разликовање илуструјем на конкретним примерима. Бавио сам се у својој докторској тези Настасијевићем, али сам исти метод истраживања могао применити и да сам се бавио Дучићем. Дучић и Настасијевић могу се поредити по висини својих песничких домета. Али то су два посве различита песничка феномена. Нећемо обавити посао ваљано ако не правимо разлику између предмета истраживања и метода истраживања.

Ове напомене су нужне да би се почео схватати феномен Тито. И ту је потребно видети да се ради о посебној појави, која је толико изузетна да тражи и посебно разумевање, без обзира на метод који примењујемо. Суштину ових напомена можемо опет илустровати примером. На челу прве Југославије био је краљ Александар Карађорђевић; на челу друге њен председник је био Јосип Броз Тито. Заједничко им је да су били успешни владари. Посебно су били успешни као врховни команданти својих војски. Међутим, ако хоћемо да оценимо домете Александра Карађорђевића треба да га поредимо са многим познатим историјским личностима, царевима и краљевима, као и великим државницима који су мењали слику света. За таква поређења довољна је методологија класичне историографије, оне чији је презентант Леополд Ранке, а за коју је карактеристично ослањање на историјске изворе, посебно на писане документе. Слична методологија, кад је у питању Јосип Броз Тито, већ је мањкава. У његовом случају сигурно је потребно и нешто више. Јер је Тито ипак био такав феномен да му је тешко наћи парњака у историји, па је потребна и додатна методологија, и додатни појмовни апарат.

Треба имати у виду да је и методологија напредовала. Знатно после Ранкеа, нарочито међу Немцима, развила се једна нова дисциплина, *херменеутика*, чији је обновитељ био филозоф Вилхелм Дилтај. И ова дисциплина је напредовала, посебно у осветљавању уметничких појава. Није упутно игнорисати искуства и домете ове дисциплине. Херменетика тражи нешто више од материјалних доказа. Она тежи ка потпунијем разумевању појава, посебно оних историјске и уметничке природе. А то се чини највише довођењем чињеница у везу. За тај поступак у мојој дисертацији и касније коришћен је израз *кореспонденција међу чињеницама*. На овај начин много шта се може осветлити, па и појаве о којима историјски документи, и архивска грађа, обично ћуте.

У мом тексту *О феномену Тито*, у књизи *Блок за српску идеју* (2012) на једну од тих веза, на Титову везу са филологијом, изричито се указује. Овај текст је писан поводом књиге Пере Симића *Тито - феномен 20. века* (2009). Симићева књига је вредна по томе што је, на основу архивских истраживања, употпунила многа тамна места из Титове биографије и то служећи се поступком класичне историографије. Али постоји домен у којем је, по мојим налазима, ова књига изричито подбацила. Она није видела нешто изузетно важно: није видела да је Тито био главни реализатор хрватске филолошке стратегије. За ову тврдњу ће се мало доказа наћи у архивама. Можда се у текстовима које је Тито писао или говорио може понегде показати да је негде, евентуално, и помињао главне протагонисте те мисли, на пример Људевита Гаја, Ј. Ј. Штросмајера, Ватрослава Јагића, Виктора Новака. Али ћете мало наћи докумената који би везу Тита и ових идеолога експлицитно потврдили. Тито о филолошким проблемима није говорио. Том темом се ни његови политички следбеници нису занимали. Али је он сасвим сигурно правио потезе који су потврђивали реализацију те филолошке стратегије. Као политичар диктаторских манира, једноставно је водио политику који је хрватску филолошку стратегију ригорозно остваривала. Његови политички потези могу се потпуније схватити ако се на њих гледа као на једну врсту језика, али језика невербалне природе.

Зато тумачењу таквих гестова може да буде дорасла савремена семиологија или савремена херменеутика, а не класична историографија, она чији је узор Ранке.

Моје обраћање пажње на ову димензију Титовог деловања имало је функцију да објасни његов главни политички учинак. Класична политичка историографија, дакле она која се, по правилу, не бави филолошким проблемима, морала је и да изоставља ту димензију. А то значи да је морала да изоставља и оно што је најважније у српско-хрватским односима. На то главно су обратили пажњу тек филолози које окупља Покрет за обнову србистике. Ови филолози су у својим текстовима и подсећали на своје значајне претходнике у овој области и на њихове ставове. Неразумевања на које филолози ове оријентације наилазе у српској средини потиче углавном отуда што се у српској јавности не схвата значај филологије уопште. Чак је однегован и став да је то домен који треба у пуном смислу препустити за то одређеним стручњацима, поготово оним који су баш као стручњаци етаблирани у националним оквирима. Духовно стање у српском народу је такво да смо још далеко од тога да би заживело становиште да је управо филологија нешто што се налази у дубинским структурама сваке националне политике, а посебно оне која се тиче саме судбине Срба.

Неразумевање феномена Тито потиче још са једне стране. Обично се у Титу види, само посебна, чак и издвојена појава, а не види се и човек као конкретни тоталитет, не види се човек који је живео у доба постмодернизма и знао је да се користи правилима понашања карактеристичним за то доба.

О добу постмодернизма се последњих деценија у свету и код нас увелико пише. Архивски документи ће нам о Титовим везама са идејном природом постмодернизма сигурно мало рећи. Али ће нам повезивање чињеница из његове биографије и његових политичких активности ипак доста открити и осветлити. Један млади политиколог, Александар Терзић, кога сам једном слушао на телевизији, већ је учинио важан корак самим тиме што је друга Тита окарактерисао као претечу постмодернизма у политици.

На жалост, много је историчара и публициста који се баве историјским појавама, а немају и праву предспрему да се ухвате у коштац са посмодернизмом као главном филозофском мишљу нашег времена. Подсећам зато бар на две посебно значајне књиге недавно преминулог француског филозофа Жана Бодријара: *Фаталне стратегије* (1983) и *Симулакруми и симулације* (1985). Тито је био човек са стратешким опредељењима. Управо судбина Титаника показује и доказује како су његове стратегије стварно биле фаталне, односно са фаталним последицама. Главни Бодријаров појам у овим књигама јесте *симулакрум*. Треба у правом смислу схватити филозофију овог француског мислиоца, посебно достојног уважавања међу филозофском сабраћом из доба постмодернизма. Бодријар се није ни залагао за фаталне стратегије, нити за симулирање и симулакруме. Али је откривао да у основи оних фаталних стратегија стоје симулакруми и симулирања. То су битне карактеристике нашег доба. Ти његови појмови могу нам помоћи да боље схватимо прирону Тита, као феномена којим се бавимо.

После Бодријаровог објашњења природе симулакрума Титова појава умногоме је јаснија. Са више поузданости можемо да кажемо да је Тито био виртуоз симулирања, односно виртуоз симулакрума. Без тога кључа нећемо разумети ни суштину друга Тита, нити његов учинак. Да је Тито био велики симулатор, то су схватили и многи његови саборци. Савремени загребачки историчар Иван Голдштатн, који се најављује као његов биограф, каже за Тита да је био „велики глумац“. Тешко је служити се подацима о некоме ко је знао да и истину треба одглумити.

Ове напомене већ сугерирају да у Титовом случају немамо посла само са једним веома сложеним појединцем, већ и са појавом која је посебно карактеристична за доба у којем живимо. А и само то доба је одвећ сложено. Не живимо само у постмодерно доба, како наше доба називају филозофи (на пр. поминути Лиотар). Живимо у доба „семиолошке парадигме“ како га назива немачки филозоф Карл Ото Апел. Односно живимо у „царству знакова“, да употребим израз француског теоретичара Ролана Барта из наслова његове чувене књиге. Живот у услови-

ма које ови изрази означавају, није била и карактеристика живота у старијим временима. И некада се човек сусретао са знаковима, али они нису давали обележје добу, да би се могло рећи да су се знакови зацарили. За нас који данас живимо може се са сигурношћу рећи да је свет знакова наш свет. Морамо признати и да нисмо довољно припремљени да се у том царству знакова снађемо. За такво сналажење потребно нам је више сазнања из области семиологије, науке о знаковима.

Хотећи да помогнем да се схвати феномен Тито морам често да се подсећам и теоријско-филолошких сазнања која проистичу из моје струке. Та сазнања, верујем, могу ове историјске феномене у већој мери да осветле. А то значи да концентришу пажњу и на нека теоријска знања која класично образовани историчари немају.

СУШТИНА ТИТА ЈЕ – ОБАВЕШТАЈАЦ

За почетак тумачења сложене Титове појаве имамо и реалну подлогу у његовој биографији. Такву подлогу су пружиле драгоцене и до сада непознате чињенице, које су сакупљене и садржане у књизи Пере Симића *Тито – феномен 20. века*.

Симић је био председник Савеза омладине Србије у екипи којој је на челу био Марко Никезић, а коју је Тито целу смењивао 1972. године. Имао је и личне разлоге да се заинтересује за личност човека кога је следио и који му је затим одредио судбину какву није желео. Зато је деценијама скупљао грађу о Титу. У том послу понашао се као професионални историчар. Обилазио је архиве, истраживао скривене чињенице. Његова књига зато и обилује непознатим или мало познатим детаљима који осветљавају биографију ове личности.

Међу његовим открићима најважнија су она која потичу из периода Титове борбе за место генералног секретара Комунистичке партије Југославије. Тај период везан је за његов боравак у Совјетском савезу и за рад у органима Коминтерне. Да је Тито радио у телима Коминтерне, то се практично одувек знало. О томе је сведочила пласирана метанарација о борцу једног напредног југословенског комунисте који се упорно бори за правилну линију своје Партије. Знало се и раније сасвим јасно да су сви руководиоци Комунистичке Партије Југославије страдали у Стаљиновим чисткама. Али се нешто битно, из раније пласираних чињеница, ипак није знало; није се знало и ко им је такву судбину одређивао. Симићево истраживање по архивама Коминтерне и НКВД допринело је да се то питање посебно аргументовано осветли. Документи које је он објавио показују јасно шта је Тито радио. Он је, у том периоду, помоћу политичких и полицијских структура, елиминисао све своје могуће конкуренте за место генералног секретара. Јосип Броз је, сведоче чињенице, бескрупулозно припремао терен за освајање главног места у Партији.

Сви његови могући супарници из тог времена су доживели трагичне судбине. Са становишта морала могло би се казати да је у тим догађајима Титово понашање било нечасно. Али са становишта устоличења Титове линије у Партији, могло би да се каже да је његова борба била изузетно успешна. Он је, после тако успешно обављеног посла, Партијом могао да влада до краја живота, без конкурената и противника.

Признајем да је, бар за мене, најважније било Симићево откриће да је Тито почео своју велику историјску улогу управо као обавештајац. А та чињеница омогућује да се баци ново светло на читаву његову улогу у периоду вишедеценијског владања. Опет да га упоредимо са краљем Александром Карађорђевићем. Због места које су у практично истој држави имали такво поређење има смисла. Тито формално није био краљ Југославије, али неформално јесте; чак је био и више од тога. Али се ови владари, по начину владања, ипак битно разликују. Није могуће, на пример, казати и да је Александар био обавештајац. Он је био само краљ који је у својој земљи имао обавештајне службе. Могао се и ослањати на њих, служити се њима; споља бити обавештаван о њиховом раду. Тако је вероватно и са другим владарима: царевима, краљевима, председницима република и председницима влада. Александар је увек био мимо тих служби, изнад њих, а никако, као обавештајац, унутар њих. А Тито је, ипак, отпочетка био нешто друго. Био је изнад својих обавештајних служби али и унутар њих.

Симићево откриће да је Тито био обавештајац доприноси и да се осветли случај са смењивањем Александра Ранковића. Ранковића је Тито, већ као генерални секретар Комунистичке партије Југославије, изабрао за свога доглавника из српских редова и у Партији и у држави коју је стварао. Накнадно се јасно може видети да је за помоћника за своју мисију узео једног младог, идеологизованог, необразованог а способног Србина. Њему је, као свом доглавнику, 13. маја 1943. доделио улогу да буде први шеф новосонованог Одељења за заштиту народа (ОЗНА). Ранковић је дуго година важио као главни југословенски политикац. Накнадно можемо закључити да је плански извођена ова-

ква метанарација: Тито је био и председник Владе, и председник Републике, и председник Народног Фронта (Касније Социјалистичког Савеза Радног Народа Југославије) и врховни командант Југословенске народне армије. Само он није био представљан као врховни полицајац, већ је то био Ранковић. Кад је 1966. дошло до смене Ранковића, показало се да ни то није баш тако. Врховном полицајцу Ранковићу намештена је нека афера са прислушкивањем. Такву аферу могао му је приредити само неки полицајац на вишем нивоу, неко ко се у обавештајне послове разумевао више него Ранковић и људи од његовог поверења. Ако претпоставимо да је Ранковић био шеф официјелне службе, онда се мора мислити да је Тито био шеф неке неофицијелне, али ипак делатне службе, оне која је контролисала официјелну. Као што се послужио обавештајним методом још у време Коминтерне да би одстранио све своје могуће опоненте или конкуренте, Тито је и у случају афере са Ранковићем одстранио још једног могућег конкурента. Учинио је то као суперобавештајац. Своју улогу суперобавештајца држао је сакривену. Један детаљ из Симићеве књиге, који говори о времену смене Никезићевог руководства, непосредно сведочи да је човек из врха УДБ-е Србије о свему обавештавао главнога, а то значи Тита. Тито је могао бити моћнији од других јер је и ту страну власти држао у својим рукама.

СУШТИНА ОБАВЕШТАЈЦА

Сећам се двеју телевизијских серија које су биле радо гледане још у Титовој Југославији. Једна од њих је била совјетска, и звала се *Седмнаест тренутка пролећа*. Била је посвећена једном совјетском обавештајцу који је све време рата деловао међу Немцима од именом Штирлиц, обично у гестаповским структурама и као униформисани немачки официр. А да би успешно деловао, овај совјетски обавештајац, морао се приказивати и као немачки официр и као гестаповац. А то значи да је морао да се лажно приказује. У серији је приказиван као двострука личност: Рус и комуниста који се представља као Немац и фашиста. Серија је практично грађена на двострукости његове личности. Гледаоци су истог човека могли истовремено да посматрају и очима Руса и очима хитлероваца. Сличну улогу имао је и главни јунак друге серије: у њој је један млади Пољак играо улогу немачког официра а звао се поручник Клос.

Ова два примера омогућују нам да бар дамо глобални одговор на питање шта је обавештајац? Обавештајац је, у суштини, двојна личност. Представља се као једно, а у ствари је друго. У основи је глумац. Сви знамо да глумац није иста личност као и она коју у представи игра, да он само глуми дотичну личност. Разлика је у томе што је та двострукост глумца позната, и видљива, али се за њу код шпијуна не сме знати. За разлику од глумаца који игра безопасну игру, обавештајац је у ситуацији да мора да игра опасну игру. Да су Немци, на пример, за јунака серије *Седмнаест тренутка пролећа* знали да је совјетски обавештајац, он би вероватно најпре био мучен, а после убијен. Овако је овај обавештајац, како су јављали медији, доживео после рата да буде слављен као херој Совјетског савеза. Са становишта те државе и њених грађана, његова улога је била позитивна и по-

требна. Разуме се посве би другачије било ако би се на њега гледало очима непријатеља.

Откриће да је Тито био обавештајац, тј. шпијун, много шта мења у односу према њему. Да се сетимо само филма *Десант на Дрвар* Фадила Хаџића. У филму се приказује како су многи млади Крајишници давали животе да би се спасао друг Тито, главни командант партизанских снага, симбол борбе за слободу, братство и јединство свих народа и народности. Жртвовати се за спас Тита исто је као и жртвовати се за спас велике идеје. То су оне идеје које надрастају смисао појединачног живота. Кад сам филм први пут гледао пре четрдесетак година, доживљавао сам и да је било аутентичног смисла у спремности његових сабораца да се жртвују за свог врховног команданта. Кад сам филм недавно поново гледао, био сам посрамљен. Посрамљен сам био, такође, и кад сам поново гледао филме *Неретва*, *Сутјеска*, *Врхови Зеленгоре*. Испало је да су сви они који су се у овим филмовима свесно жртвовали, чинили то за једну велику лаж. Сећам се из детињства и песме која се на јавним скуповима и партијским конгресима певала: *Што је више клевета и лажи, / Тито нам је милији и дражи*. Не замерам Мири Алечковић што је испевала песму *Друже Тито, ми ти се кунемо!* која се такође певала на јавним скуповима. И ја сам био на истом броду са њом. Нисам аутор те песме, али не могу да прећутим да се песма лепила и за мене. У једном мом тексту, који је прочитан у Москви, неколико месеци после Титове смрти, подсетио сам и како је настала народна песма из које је Мира Алечковић позајмила она два чувена стиха: *Друже Тито, ми ти се кунемо, / да са Твога пута не скренемо!* Историјска је истина да је једна сељанка, Српкиња, скупљала кости својих мртвих по Босанској посавини и спонтано дошла до речи из песме да се кунемо да нећемо одустати од Титовог пута. А то је значило: од пута борбе за слободу.

Данас ови догађаји морају другачије да изгледају са становишта наших знања о двоструко кодираном Титовом понашању. Понашање оне сељанке имало је смисла са становишта једног кода, оног који је грађен на вери у значај борбе за опстанак

и слободу. Тако је она сељанка, као и многи други, схватала Титов пут. Као ни многи њени савременици, ни она сељанка из Посавине, није могла претпостављати да је у Титовој борби постоји и други код. Не осећам стид због таквог њеног понашања. За стид је очигледно нешто друго.

Оно што смо накнадно сазнавали о Титу, на жалост, приказује овог вештог глумца и обавештајца у посве другом светлу. Стравично делује откриће да је баш Тито најодговорнији за смрт наших људи који су нестали у Стаљиновим чисткама. Нисам ни могао да слутим, на пример, све до мојих зрелих година, да је постојао човек под именом Живојин Павловић, како се звао аутор књиге о стаљинистичким чисткама *Совјетски термидор* (1940), и да су га баш Титови саборци ликвидирали у време трајања Ужичке републике. Признајем да ни као Титов пионир ни Титов омладинац нисам ништа знао о Голом отоку. Такође, ништа нисам знао ни о страдањима заробљених у Блајбургу, а нисам, до зрелих година, ништа знао ни о мартовским преговорима партизана и Немаца 1943. Нисам такође ништа знао ни о одлуци Скупштине Србије из 1945. да се забрани повратак протераним са Косова и Метохије током Другог светског рата. Као и многи други моји савременици и сународници био сам објект једне сугериране представе која је топло препоручивала пут друга Тита.

Сви ови примери имају везе са појавом коју називамо метанарација. Титови саборци у току рата и касније су се тим средством обилато користили. Баш као што су то чинили и творци бољшевичке и нацистичке метанарације. Метанарација која нам је сервирана упућивала је да на Титову екипу гледамо у посве другом светлу. Смисао те метанарације био је да се истина сакрије. Чињенице које су нам накнадно откриване, на жалост, почеле су да показују другу страну медаље о покрету којем је Тито стајао на челу. Са запрепашћењем сам недавно чуо историчара Слободана Марковића који, поводом акције за рехабилитацију Драже Михаиловића, наводи податак да су партизани, у ослобођеној Србији, без суда побили 36.000 људи.

На све ове чињенице треба подсећати да би се схватила ситуација која је настала приликом разбијања Југославије. Не

испада нимало случајно што је у Титовој Хрватској јавно у први план избио један његов генерал, Фрањо Туђман. Туђман је прво био генерал домобранске војске Независне Државе Хрватске, кога је Тито 1943. примио у партизанске редове, а затим 60-тих година био и један од идеолога Масовног покрета у Хрватској. У светлу тих чињеница лако је схватити и како је зашто је у Туђмановој Хрватској рехабилитован усташки режим. У Хрватској коју је на антисрпским основама обновио Туђман, анкете јавног мњења откривале су да јавност доживљава Тита као највећег Хрвата свих времена. На жалост чињенице потврђују да таква закључивања нису без основа. Титове присталице у партизанским редовима, ишле су за једном страном Титове политике. Али је било и оних других који су ишли за другом страном његове дво-струко кодиране политике.

Феномен и појам метанарације испада зато битан за сналажење у збивањима о којима говоримо. Испада да су метанарације одиграле кључну улогу у судбини српског народа у току Другог светског рата. Вешто коришћене метанарације су српском народу натовариле комунистичку власт. Сличну улогу су играле и у сукобима деведесетих. На питање: ко је створио лош и неадекватан имиџ Србима у току деведесетих година на Западу, могуће је дати одговор. Створиле су га метанарације, плански и ригорозно изведене.

Ми који смо ближе чињеницама стварности, можемо јасније да видимо да се ове метанарације не слажу са стварношћу. Добијамо и јасан одговор зашто се и како велики део бивших Југословена после пропасти Титаника нашао у лошијем положају него у време постојања Југославије. Лакше је тако дати и одговор зашто се у овим збивањима не сналази и део међународне заједнице који је насео пласираним метанарацијама. Сурова је истина да Запад, после онога што је приредио српском народу деведесетих година, није доживео ништа добро. Путем суноврата кренула је и Америка, али је кренула западна Европа. Показа-ло се да се много боље развијају земље и народи ван сфере Запада. *Логос ради свој посао навелико*, каже Хегел, један од највећих људи које је Запад дао. Као Западњак по пореклу и по осећа-

њу, тврдим да се са логосом не треба шалити. А као хришћанин и православца, који је читао Фројда још у 16. години, сматрам да грешке треба исправљати. Да то треба чинити себе ради и Логоса ради.

Ситних обавештајаца и доушника има много. Тито очигледно не спада у ту категорију. Из докумената које је Симић објавио види се да Тито није поступио као ситан доушник, дакле као онај који на видљив начин „откуцава“ своје могуће конкуренте. Тито је то чинио на много виспреније начине. Али је у суштини то чинио тако да су резултати били исти по судбину оних које је елиминисао. Само је као потказивач он био сакривенији. Не верујем да се овај начин деловања може успешно осветлити методологијом класичне историографије, оне која се ослања на архивске документе. За пунија осветљења овога случаја потребно је ослањати се на искуства једне велике дисциплине која је највише у 20. веку посебно процветала. Ова дисциплина, херменеутика, ослања се и на сазнања и методе које се користе у семиологији, у филозофији или у теорији књижевности. Зато ћу настојати да обратим пажњу на две појаве из ове области: на *двоструко кодирање* и на *дисеминацију*. То су појаве о којима се у старијим временима није говорило, па за њих класично образовани историчари нису ни знали.

ДВОСТРУКО КОДИРАЊЕ

Сви који се баве проблемима теорије књижевности сусрећу се са појавом која се зове двоструко кодирање. Али сви који се овом дисциплином баве немају и појмовни апарат који ту појаву објашњава. Изрази *код*, *кодирање*, *декодирање*, *двоструко кодирање* дошли су са настанком семиологије или модерне лингвистике. Појава тих израза обично се везује за појаву „оца модерне лингвистике“ Фердинанда де Сосира. Природу ове појаве објашњавао сам на једном примеру саопштеном у књизи *Теорија белетристике* (1993). Овај пример сам поновио и у књизи *Теорија књижевности* (1997). Овде само цитирам.

„Тај је пример посредно везан за шпијунску делатност једног од највећих обавештајаца Другог светског рата, Рихарда Зоргеа, који је пред рат и у току рата, све до смрти 1943. године, деловао у Јапану. Он је официјелно радио као дописник више немачких листова. А у његовој шпијунској групи био је и један Југословен, Бранко Вукелић, дописник *Политике* из Београда. Зорге и Вукелић су информацијама, до којих су долазили, снабдевали и друге европске новинаре, међу њима и једног свог француског колегу, новинара Гилена, дописника агенције Авас из Париза. Гилен није био члан њихове шпијунске групе, али је био антифашистички расположен. Једна од информација коју је Гилен послао била је прави новинарски подвиг. Тицала се преговора Немачке и Италије, с једне стране, и Јапана, с друге. У фељтону Милутина Даничића, који је под насловом *Упозорење из Токија* излазио у Политици током маја 1982. године, о том телеграму се казује следеће:

Телеграм, којим је пренео вест о неуспеху преговора о закључењу савеза између Јапана и Немачке, Гилен није упутио из своје канцеларије, јер је претпостављао да ће јапанска цензура бити подозрева и спречити слање такве

информације. Исто тако одлучио је да телеграм не шаље на адресу централе Авас у Паризу. Знао је да се све што се на ту адресу шаље из Токија строго цензурише.

Стога је Гилен отишао до пословног дела Токија, до поште са које обично трговци и други пословни људи из иностранства шаљу своје телеграме. Телеграм је упутио на име главног уредника Аваса, Перена, на његову кућну адресу у Паризу, што је значило да је то обични телеграм који није за штампу или радио. Одмах је новцем и платио телеграм а не преко рачуна своје агенције који је регулисао једном месечно.

Текст тог фамозног телеграма (тај текст је ушао у историју новинарства) гласио је:

"Дуги преговори између произвођача пива и произвођача макарона с једне и произвођача пиринча с друге стране завршили су се на крају без успеха. Стоп. Произвођачи пиринча су у Токију одржали одлучујући састанак и закључили да одбију предлоге друге стране у прилог асоцијације утроје. Пиво и макарони су желели да асоцијацију упере против произвођача вискија и жвакаћих гума. Стоп. Одговор пиринча је био: били бисмо заинтересовани за асоцијацију против произвођача вотке али на нашу велику жалост не можемо ући у асоцијацију уперену против вискија и жвакаћих гума."

Да је телеграм незапажено прошао кроз јапанску цензуру, потврдио је одговор који је Гилен добио од свог директора: "Ваш телеграм примљен. Жан Перен". Ускоро је Гилену стигло писмо са честиткама од агенције. Гилен је све то показао Вукелићу па су се обојица од срца смејали. Али из различитих разлога. Агенција Авас је, наравно, на основу примљеног телеграма саставила вест која је највећом брзином обишла целу земљину куглу и Гилен је био срећан, хваљен и награђен. Вукелић и Зорге радовали су се што је вест о неуспеху немачко-јапанских преговора

стигла у Европу и што су тако постигли циљ“.

Текст телеграма, као и околности под којима је послан и његова стварна садржина, послужили су ми да коментаришем елементе који су били присутни у комуникацији. У наведеним мојим књигама затим су подробно објашњени употребљени појмови: *порука, пошиљалац поруке, прималац поруке, код, контекст, контакт*. Сам наведени пример требало је да илуструје једну још важнију појаву. То је она коју је класична теорија називала пренесено значење, а коју модерна семиологија и лингвистика називају *двоструким кодирањем*. У поменутих мојим књигама наведени текст је истоветан. Он је требало истовремено да покаже разлике између семиолошких појава које се називају *денотација* и *конотација*. Наука се по правилу служи денотативним кодирањем; поезија конотативним, дакле оним у којем се право значење добија тек у контексту, тј. путем двоструког кодирања.

Ако схватимо разлику између та два кодирања бићемо у могућности да схватимо и праву природу једног познатог историјског догађаја. То је она чувена одлука Аустријске монархије из 1843. године када је јавно забранила Илирски покрет и употребу илирског имена.

Пошто сам прошао кроз образовни систем Титове Југославије, сећам се и како је изгледала метанарација којом је та забрана била приказивана. За ову чувену забрану се говорило да је била усмерена против племенитих тежњи илираца који су настојали да се повежу и изједначе са блиским народима Јужних Словена, поготово са Србима. Моја властита истраживања су, накнадно, откривала да се према овом гесту треба другачије односити и схватити га у пуном историјском контексту, дакле, као поступак који је двоструко кодиран. На денотативном нивоу посве је тачно да је Аустрија покрет и употребу илирског имена забранила. Тај ниво се може потврдити јасним историјским документима. Треба, међутим, видети шта се после тога десило у пракси. А да би се то јасно видело треба знати и шта је било пре ове забране.

У пракси се у званичној Аустрији све до 1843. израз Илири превасходно односио на Србе, а израз илирски језик односио на језик Срба све три вере. Срби православци су језик којим су говорили обично називали српски. То је, упркос различитим називима, ипак схватан као један језик који се разликовао од хрватског. Хрватским језиком је означавао језик који се у југословенском периоду називао кајкавско наречје. То је онај језички ентитет који је Јагић прогласио једним од наречја српскохрватског језика (поред чакавског и штокавског).

Осветљење контекста политичке забране Илирског покрета открива да је сама ова забрана била двоструко кодирана. Од те забране, илирски језик - који је значио исто што и српски језик - почео је носити значење хрватски језик. Тако су, од те двоструко кодиране забране, настале компликације око порекла и ваљаног назива за исти језик. Испало је, после те забране, да су један те исти језик створила два народа, али да га они различито називају: Срби га називају српски а Хрвати илирски или хрватски. На основу такве интерпретације много шта је уследило, па и произвољна интерпретација Бечког договора. Ватрослав Јагић је, у својој кључној књизи *Историја словенске филологије* (на руском 1910) пренео сведочење Франца Миклошића, учесника Бечког договора, да је на овом састанку већ био истакнут захтев да се исти језик назове српскохрватски, али да Вук Карацић тај предлог није прихватио. Са становишта људи који се разумевају у филолошке послове, посве је јасно и зашто Вук такав предлог није могао да прихвати. Ако би га прихватио, угрозио би и сам идентитет српског језика. Озбиљан филолог тако нешто не би могао да учини, бар са становишта владајућих концепција у Европи и словенству: прихватио би неодржив став да су два народа створили исти језик и остали посебни народи.

Бечки договор је значајан документ. Али исти документ може да има и различита значења, зависно од тога у коју се метанарацију стави. На различитим метанарацијама се или гради или руши концепција о постојању тзв. српскохрватског језика. Текст Договора има само страницу и по и лако га је у целини сагледати. Овај документ се стално прештампава. Само сам га ја

прештампао четири пута. Последњи, четврти пут, документ сам прештампао у књизи разговора Бојана Радића са мнош *О Новосадском скупу* (2008). Текст сведочи да се ниједан народ по имену у њему не спомиње. У тексту се само говори о једном народу који говори једним језиком, али разним наречјима. Из анекса овог документа, који се зове *Главна правила за јужно наречје*, а који је Вук Караџић, написао на молбу осталих учесника, та три наречја се јасно идентификују као екавско, ијекавско и икавско. Што значи да у тај језик не спадају ни чакавско, ни кајкавско наречје, јер она и не спадају у српски језик. Филолози који су Договор постигли једногласице су се сагласили и да треба уједначити латинички правопис којим пише популација западне вероисповести са ћириличким правописом којим пише популација источне вероисповести. Поређење са једним одељком књиге *Писма Платону Атанацковићу* Вука Караџића (1845) потврђује да је стварни аутор овога документа управо Вук Караџић. Ако се текст чита онако како је кодиран, дакле једноструко, онда се јасно долази до закључка да се текст односи на српски језик и на потребу да се до конвертибилности доведе употреба латинице и ћирилице у том језику. А то значи да знаковима једног писма одговарају знакови другог писма.

Јагић је, накнадно, за *Књижевни договор* у Бечу, исплео метанарацију по којој је то био договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Таква метанарација се у периоду владавине југословенства и сербокroatистике наметнула и раширила. Али она ипак научно мора да буде неприхватљива јер не одговара стварности. *Књижевни договор* у Бечу (1850) потписали су појединачно осам филолога и књижевника не наводећи ко којој нацији или вери припада. Зна се, бар из потписа учесника, да су међу њима били Вук Караџић и Ђуро Даничић (обојица православци), да је међу њима био један Словенац (Фран Миклошић, католик), а да су остали: Иван Мажуранић, Иван Кукуљевић, Димитрије Деметер, Винко Пацел, Стјепан Пејаковић, били католици. Из ових несумњивих чињеница не следи закључак да је Бечки договор био договор Срба и Хрвата о заједничком књи-

жевном језику. Један од ових учесника био је неспорно Словенац.

Ватрослав Јагић спада међу Титове претходнике међу знаменитим Хрватима који су грађењу посебних односа са Србима деловали на принципу двоструког кодирања. Он је ступио на научну сцену у години Вукове смрти (1864) и у некрологу Вуку одмах се прогласио његовим следбеником. Али је заступао схватања која су у пуној мери несагласна са Вуковим схватањима. Супротно од Вука који је главни представник србистике, Јагић је стварно био корифеј сербохрватистике. Служећи се Вуковим именом он је протурао посве другачија схватања. Једна од његових измишљотина јесте да су Срби и Хрвати исти народ под два имена, да су у ствари Хрвато-Срби. Јагић је тврдио да тај један народ има и један народни језик који има три наречја (кајкавско, чакавско и штокавско), да се овај један народ ипак може делити по вери, затим да се заједнички књижевни језик два народа може делити на источну и западну половину, што је практично значило на српски и на хрватски. Ове комбинације нису имале научну подлогу. Пошто је Јагић задобио место првака у славистици, овакве његове тезе су, на основу двоструког кодирања, филологију стављале у службу антисрпске политике.

Лингвистичка и семиолошка знања могу нам ипак омогућити да се у овом хаосу снађемо. Можемо ипак јасно идентификовати језик о којем говоримо, свеједно како га називали. То је језик који су слависти и филолози прве половине 19. века, у систему националних језика европских и словенских народа, идентификовали као српски служећи се истим поступком као и код утврђивања идентитета других језика.

На основу ових чињеница релативно је лако показати да је хрватска и аустријска страна, у поступке идентификовања језика Срба и Хрвата, унела посве нове критерије. Ти критерији усклађени су са нечим што је и изван конкретног језика, али и изван критерија који важе за друге језике. Ови критерији су прилагођени националним амбицијама неких Хрвата да, помоћу метанарације, увећају свој корпус. Овако претпостављена метанарација одговарала је и претпостављеним интересима аустријске

царевине. Ова царевина је зато и подржавала Јагића. А Штро-
смајерова и Јагићева идеја југословенства, показало се, ипак ни-
су послужиле опстанку те царевине, већ нечему другом.

Ако кажемо да једну од хрватских вертикала чине Гај,
Штројсмајер, Јагић, Новак, Крлежа, онда смо рекли и да је то
школа мишљења и понашања за коју је ово двоструко кодирање
својствено. Тито је израстао из средине у којој је та школа ми-
шљења и понашања однегована; у њој се и могао научити дво-
струком кодирању и коришћењу метанарацијама. На ту школу
мишљења Тито је још само додао искуство обавештајца. Да је
Тито умео да се понаша као израз те школе, може се видети по
једном његовом говору у Загребу 1945. На бини су стајали и Ба-
карић и Степинац, али и Александар Ранковић. Исти говор друга
Тита присутни с могли да декодирају на разне начине: на један
Бакарић и Степинац, на други Ранковић и други Титови парти-
зански саборци.

Двоструко кодирање било је карактеристично за укупно
Титово понашање у земљи где се испољавају разни национални
интереси. Тито је умео да оставља утисак доследног борца за
равноправност свих људи и народа, али и човека који је умео да
води рачуна о разним, па и супротстављеним, интересима. Био
је, по природи свога посла, спреман да се среће са разним деле-
гацијама или људима из разних средина. Познато је да је он на
један начин умео да разговара са Словенцима, на други са Срби-
ма, на трећи са Шиптарима, на четврти са Хрватима, или Маке-
донцима; на посебан са Црногорцима и муслиманима. Формал-
но гледано, његове поруке су биле и јавне, и у духу програма
његове Партије. Али су његови говори пружали могућност за
разне интерпретације. Да ипак таква пракса ипак није довела до
ваљаних резултата, бар кад је у питању судбина земље којој је
био на челу, сведочи судбина Титаника. На жалост, све је јасније
да се Тито ипак не може се уписати у светле историјске лично-
сти.

РЕВОЛУЦИЈА И ДИСЕМИНАЦИЈА

Титово понашање не може се, такође, добро схватити ни ако се нема у виду још једна карактеристика доба постмодернизма: губљење сагласности ознаке и означеног. Ту појаву је један од главних филозофа постмодернизма, Жак Дерида, назвао *дисеминација*. Дисеминација, као језичка појава, одувек је постојала, али је баш за ово време карактеристична.

Можда се старији читаоци ове књиге сећају једног вица од пре више од педесетак година. Били су, прича се у вицу, на неком састанку Ајзенхауер, Хрушчов и Тито. После састанка одлазе колима. Први иде Ајзенхауер. Да на колима жмигавац десно па иде десно. За њим пође Хрушчов. Да на колима жмигавац лево па иде лево. За њима крене Тито. Да жмигавац лево – па иде десно.

То је, вероватно, најпростији пример дисеминације у комуникацији. Код Хрушчова и Ајзенхауера, постоји пуна сагласност између ознаке и означеног, између жмигавца и правца кретања. Код Тита постоји пун раскорак између показивача правца и самог правца кретања. Другим речима дошло је до дисеминације. А баш је дисеминација карактеристична за наше доба, за доба постструктурализма.

Наши људи су се, сећам се, у оно доба слатко смејали довитљивости нашег вође да једно говори а да друго ради. То му је давало изванредну предност над својим саговорницима. Њега ништа није обавезивало да се држи речи. Оне за њега, једноставно, више нису имале устаљена значења. Познато је како је Черчил тражио од Тита обећање да после победе неће у земљи увести комунизам. Тито му је, не трепнувши, то обећање дао. Овога присталицу дисеминације, речи ни на шта нису обавезивале. Његово деловање је постало пример и језичке и политичке дисеминације.

Грчка реч револуција значи преврат. Наши револуционари нису се, у правом смислу, држали правила значење употребе речи, служења речима, односно језиком. Они су мислили да се по сваку цену треба изборити да се изврши преврат у друштвеном систему: да се уместо једног назадног система, какав је капиталистички, изгради један напредан, хумани систем, какав је требало да буде социјалистички. Отуда је револуција и код нас, као и другде, имала велики број присталица, нарочито међу младима. Многи од њих су тај преврат доживљавали и као своју животну шансу и као своје опредељење. Зато су у њега уложили и своје енергије, сва своја напрезања. Испало је, међутим, све некако супротно од онога за што су се борили. На крају свог животног пута, многи од бораца за прогрес и за хумани свет, жаукали су у својим собама, јадали се својим женама, исповедали својој деци, оправдавали пред најближим пријатељима. Били су преварени, дали су се преварити. Они се за ово никако нису борили!

У чему је била превара? Како су се многи храбри, поштени и паметни дали преварити?!

Преварили су се у томе што је до највећег преврата дошло тамо где га они нису ни очекивали. Од свих преврата које је извршила револуција, један је најдубљи и најтрагичнији. То је преврат у језику. Трагичност револуционарне промене у томе је што су преврате у скоро свим другим областима сви приметили, а промене у језику готово да нико није примећивао. Сви су приметили да се преврат десио у власти, у економији, привређивању, школству итд. Готово нико није приметио оно што се десило у области језика. А управо те промене и омогућавале су и све друге.

Објашњење је просто. После револуције, језик као средство комуникације мњењу људима, више није функционисао као пре тога. Многе речи су изгубиле своја стара значења. Преврат у језику прошао је незапажено зато што су значења изгубиле само неке речи, а друге су, у основи, остале неизмењене. Остао је, отуда, привид стабилности у језику.

Замислите, кад би данас неко рекао: Ово што се сада зове крушка, од сутра ће се звати јабука. Оно што се зове шљива, од сутра ће се звати бадем, или ово што се зове кућа, од сутра ће се звати затвор. По истом начину: жена ће се од данас звати мајмуница, а мушкарац ће се звати биво. Глагол волети од данас ће имати значење које има глагол јурити. У тако измењеним значењима исказ: „Во јури мајмуницу“, према стандардном савременом језику, требало би да значи: „Мушкарац воли жену“. Да бисте право значење тих исказа схватили много шта морате да схватите. А најчешће ће вам се десити да не схватите ама баш ништа. Нема опојније игре од оне игре са језиком и игре око језика. У новоствореном језику, који је настао после револуционарног преврата, нису се сви подједнако снашли.

Дисеминацију језика комунисти су вршили још у време док су делали у илегалу. Морали су да дају једни другима лажна имена, да се служе шифрованим порукама. Ко зна шифру, може да разуме. Ко је не зна, никад неће схватити право значење употребљених речи.

Мора се, зато, схватити нешто битно. Са победом револуције, нови властодршци су освојили и језик. Наметнули су народу свој језик. То нису сви приметили, а најмање су примећивали тзв. војници револуције. Ови војници нису ни примећивали шта су им све њихови лидери у језичком смислу подметнули. А потурили су им, у ствари, нов језик.

У свести ми је прича о једном од првих сукоба наших филозофа и званичних партијских идеолога. Филозофи су се, на једном од својих симпозијума – а чини ми се да је то било баш у Новом Саду – усудили да једном од партијских идеолога кажу: Оно што ви, у својим политичким говорима и одлукама називате „непосредна демократија“, то је, у ствари посредна демократија. Ми се, овом приликом, не упуштамо у оцену да ли је форма непосредне или посредне демократије боља једна од друге. Упуштамо се у то да установимо који израз шта значи. Тамо где се власт обавља преко посредника, томе облику владања припада израз посредна демократија. Бирамо посланике да би они посре-

довали између грађана и носилаца власти. Чим се народна воља обавља преко посланика, као посредника, не можемо да говоримо о непосредној демократији. Тако је говорио један од филозофа који је још веровао у социјализам до којег се долази путем револуције. А који није схватао да је револуцијом извршен преврат у језику. Оно што је пре тога значило посредно, сада може значити непосредно. Како одреде комесари!

Филозофија почиње од постављања питања, од чуђења. Кад се постави једно питање, оно изазива друго, ово треће, оно четврто. Тако се успоставља систем питања и одговора на та питања у виду ставова. Социјализам је био најрањивији тамо где је био и најјачи: у језику. Филозоф који је схватио да оно што се назива „непосредна демократија“ има у ствари супротно значење, лако ће временом схватити да израз „демократија“ у социјализму значи „одсуство демократије“; да израз „народна власт“ значи „одсуство народа из власти“; да израз „одумирање државе“ значи борбу за што више државе; да израз „борба за очување државног јединства“ значи борбу за разбијање државе. Никад се, као код нас, није говорило толико о бризи за човека, а никад човек није био толико објект разних манипулација. Кад су неког величали као великог хуманисту, то је често значило да се ради о некој великој битанги. Изразу „борац за народна права“ више би одговарао неки други израз. Такође, израз револуционар, значио је често исто што и израз пришипетља, а израз фракционаш – човек који је бар некад покушао слободно да мисли.

Сматра се да се у социјализму владало помоћу војске и полиције. То јесте тачно, али и није баш сасвим тачно. У социјализму, сасвим прецизно: у титоизму, владало се највише помоћу новоуспостављеног језика. Превасходна улога полиције била је да обезбеди нормално функционисање тога новог а ненормалног језика. Чувени је интервју Данила Киша негде у Израелу са двома Јеврејкама из Београда. Једна је отишла на Голи Оток на две године зато што се усудила да коментарише стих „Друже Тито, љубичице бела“. Само је неком од ближњих рекла: „Ех, љубичица од стотину кила!“ Изгледа да је баш тај откуцао. Вероватно не из злобе, већ из страха. Ако не откуцам ја тебе, неко

ће вероватно откуцати мене. Голи Оток се зарађивао само зато што је неко рекао што није требало да каже, или што су му подметнули да је упрво тако нешто рекао. Касније, у атмосфери страха, тамо где је језик одлично функционисао са становишта нове власти, и није било места за полицију. Нови језик се веома делотворно испољавао у сфери регулације пожељног мишљења. Људима којима је уништен њихов природни језик, уништена је и способност мишљења. Отуда се с правом може рећи да људима у социјализму није било ускраћено право да мисле, али им је била ускраћена могућност мишљења. Језиком који им је био наметнут, они су били ошамућени, омамљени. Постигнуто је оно што је у тоталитарним друштвима било омогућено постићи: направљена је одлична атмосфера да се душе могу успешно водити речима. Све се у социјализму пореметило: храбри су постајали послушни, осетљиви су постајали неосетљиви, кукавице су проглашаване херојима. На основу изнетих примера може се оцени-ти значај појаве која се у науци зове дисеминација језика.

У социјализму се говорило: револуција је донела промену власти над средствима за производњу. Ту власт су пре револуције имали капиталисти, после су је имали комунисти. То је тачно, али сагледан са те стране, револуционарни преврат над средствима за производњу изгледа као нека ситна хајдучија. Комунисти су, у ствари, освојили нешто много моћније од средстава за производњу. Они су освојили власт над језиком и над медијима преко којих ће нови језик пласирати. Да језик употребљавају како хоће, да га мењају како им треба. Освојили су право давања новог значења старим речима, и моћ и власт да стварају нове речи. Моћ да тако чине је стварно била превратничка. До револуције је Свети Сава Србима заиста био светац. Од револуције постао је нешто друго. Много је случајева да је израз светосавски изговаран са презиром. Презирало се све што је било грађанско, а поготово феудално. А пошто је у српској историји све до социјализма много шта вредно било пореклом или грађанско или феудално, онда нам је наметнуто да са презиром говоримо о својој прошлости. Природно је отуда што је у то време наша прошлост била потцењена, уништена, заборављена. У време со-

цијализма најгоре је било онима који су из било којих разлога добили неку негативну квалификацију. Ако неки од руководилаца, у борби за власт, изгуби битку па буде назван стаљинистом или националистом, онда је он покопан за цео живот. Они који су му дали етикету, ликвидирали су га најпре језички, па после и на све друге начине.

Треба се овом приликом сетити и једне старе анагдоте, од пре Другог светског рата. Анегдота каже како је некад у Чачку постојала једна група мангупа која је волела да зеза сељаке. Једном су мангупи направиле овакву спрдњу. Распореде се у граду дуж улице куда сељаци обично иду на пијацу. Један од њих баци чичак на јагње које сељак води улицом и пита га: „Пошто, чико, прасе?“ Сељак се насмеје: „Бог с тобом, дете! Како питаш пошто је прасе, кад видиш да водим јагње!“ И настави пут. Мало даље, један из групе чачанских бадаваца, види јагње обележено чичком и пита сељака: „Чико, пошто прасе?“ Опет сељак одговори исто: да је то што води јагње а не прасе и настави пут. Иста сцена се, у разним варијантама, понавља још неколико пута. Најзад, сељак стигне до пијаце. Тамо га питају прави купци: пошто јагње? А он одговара: „Какво јагње! Зар не видиш да је то прасе!“ Чича је, очито, подлегао наметаној му дисеминацији. Почео је да употребљава речи у наметнутом значењу.

Шта су чачански мангупи урадили овом сељаку? Начинили су оштру дисеминацију у његовој глави. Другим речима: направили су у њој збрку бар кад се ради о једном једином објекту вербалног означавања. Шта су урадили комунистички мангупи са нашим главама? Направили су у њима тоталну збрку. Довели су до потпуне пометње језика. У језик нашег народа је унесена пометња; пометња је унесена и у сам народ. Ако хоћемо да променимо народ, односно да га доведемо у нормално стање, треба прво да променимо његов језик и да враћањем језика у нормално стање доведемо и сам народ у нормално стање.

ЗАШТО ЈЕ ПРОПАЛА ТИТОВА ЈУГОСЛАВИЈА

Одговори на питање зашто је Југославија пропала могу да буду површински или дубински.

Површински одговори су давани већ деведесетих година. Зарађене стране оптуживале су један другу за зла времена која су наступила. Показало се, и све више се показује, да је природа тих одговора таква да се креће само по површини проблема.

До дубинског одговора може се доћи на начин на који се до тог нивоa долази: откривањем теоријских основа догађања.

А.

Комунистичка Југославија је настала 1945. године када и друге комунистичке земље Источне Европе. Све ове земље, разуме се, имале су и своје специфичности. Специфичности које је имала Титова Југославија не треба да нам скрене пажњу од онога главног: да је и та земља настала на основу комунистичких доктрина Маркса, Енгелса и Лењина. Теоријске пројекције ових идеолога подразумевале су и снагу која ће их спровести у живот. То је требало да буде комунистичка партија сваке појединачне земље. Ове партије биле су организоване у Комунистичку интернационалу са седиштем у првој земљи социјализма, у Москви.

Никако не треба губити из вида да су све земље у којима би победио социјализам, према пројекцијама Коминтерне, требало да остану у својим границама. Изузетак је била Југославија. Она је требало да буде разбијена, распарчана. Ова политика је пред опасношћу од Хитлера била промењена па је заузет други став: да Југославију треба бранити. Тито је на чело Комунистичке партије дошао као кадар Коминтерне. А то значи прихватио је концепцију да Југославију чува до даљњег.

Све земље Источне Европе престале су деведесетих година да буду комунистичке. У свима њима је одбачена комунистичка доктрина. Више се ни једна није градила на пројекцијама Маркса, Енгелса и Лењина. Тај општи процес захватио је и Југославију. Али се у њој десило и оно што је било пројектовано у визији Коминтерне да се земља разбије. Ова програмска политика главне комунистичке централе била је подударна са нацистичком политиком према Југославији. Нацистичка политика разбијања Југолавије остварена је одмах упоредо са Хитлеровим освајањем ове државе. У време Другог светског рата нацистичка и комунистичка политика биле су у неслагласности. Али тако није било заувек. Дошло је време да се те две политичке пројекције приближе. То се десило почетком деведесетих. Титова Југославија је била разбијана и споља и изнутра, али тачно према разграничењима које је направило Титово вођство комунистичког и партизанског покрета.

Б.

Као што су земље Источне Европе, након Другог светског рата, постале комунистичке на теоријској основи социјализма, тако је и прва Југославија настала на основама неких теоријских пројекција које су још старије од идеја комунизма. Те идеје сежу до тридесетих година 19. века а претечу имају у идејама Илирског покрета. На идеје Илирског покрета да су сви Јужни Словени у ствари Илири јавља се реакција код првака Матице српске Теодора Павловића и Јована Суботића која доносе посве другачију концепцију. Тако се виђење Јужних Словена може сагледати преко две идеје: једне хрватске и друге српске. Увидом у те идеје боље ћемо сагледати оно што нам се десило.

а) По идеји Павловића и Суботића на Балкану живе четири словенска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Они нису никакви Илири, нити говоре једним језиком, језиком илирским, већ су Југо-Славјани, који говоре својим посебним али блиским језицима. Ови народи у будућности треба да се развијају као посебни али и блиски народи који треба међусобно да

сарађују. На основу ових теоријских ставова тадашњих српских првака не пројектује се никаква заједничка држава Југославена, али се не искључују ни некакви њихови савези (на пр. федерација). Овакво мишљење је уграђено у све српске институције до стварања прве Југославије 1918. године.

б) Идеолог југословенства, бискуп Штросмајер је пројектовао Југославију као заједницу Словенаца, Хрвата и Срба у јеној федералној јединици у оквиру федерализоване Аустрије. Ова три народа морала су зато да буду схваћени као један народ, који говори једним језиком, југословенским. Као и други европски народи и овај јединствени југословенски народ третиран је као мултиконфесионалан. Седиште овог троједног народа било би у Загребу.

Штросмајеровој идеји југословенства посебан импулс дао је Ватрослав Јагић, филолог, који је сматрао да су Југословени у ужем смислу само Хрвати и Срби. То је по њему био један народ Хрвато-Срби, који се само развио под два имена. Овај народ јесте један, зато што говори једним језиком који се састоји од три нарачја: кајавског, чакавског и штокавског. Иако је тај језик један, ипак му треба чувати два имена и назвати га хрватски или српски, односно српскохрватски. За књижевни језик оба дела двоименог народа треба узети штокавско наречје, дакле српско, а затим га делити на источну и западну половину. Овај народ се ипак може делити по вери на два: све католике би требало сматрати Хрватима а све православце Србима.

Југославија је настала као последица Првог светског рата, на основу војничких победа српске војске и њених савезника. Али она никако није настала на идејама првака Матице српске Павловића и Суботића, већ на основу идеја Штросмајера и Јагића, односно на пројекцијама аустријских државних и хрватских интелектуалних структура. А такву Југославију су њени идејни творци пројектовали као привремену државу. Она је требало да послужи да се остваре хрватски филолошки пројекти. Када ти пројекти буду остварени, онда ова држава више нема разлога да постоји. Хрватима би требало да припадне западна половина

српског језика (проглашеног за српскохрватски) а Србима би требало да припадне источна половина истог језика.

Друга Југославија је у пуном смислу била у Титовим рукама, односно у рукама снага којима је он руководио. Средствима свих тих снага Титов режим је све учинио да се идеје југословенства и сербокроатистике спроведу у живот. Оне идеје првака Матице српске морале су да буду одбачене и заборављене.

Кад је Југославија доживела судбину Титаника, бар мислећи људи могли су да констатују да се ниједна од хрватских идеја југословенства не држи. Није се држала ни идеја о заједничком језику Срба и Хрвата, ни о њиховој заједничкој књижевности. Није се држала ни идеја о Југославији као заједничкој домовини за Србе и Хрвате и за друге. Пројект по коме би све српско и све хрватско требало прво измешати, а после на новим основама поделити, почео је своје друго полувреме. А да би се и ово полувреме могло одиграти, требало је одбацити идеју југословенства и идеју сербокроатистике, дакле идеје Штросмајера и Јагића. Ове идеје почели су да сахрањују баш Хрвати. Они су и први, у Масовном покрету концем 60-тих, почели да руше Југославију. Не може се сакрити чињеница да су ти покушаји јављали још за Титовог живота и уз његову прећутну сагласност и помоћ.

Другачије стоји ствар са теоријским идејама Павловића и Суботића. Ове идеје су и данас живе јер су прављене по моделима који важе за све друге европске народе. По тим идејама на Балкану има места за живот свих балканских народа, па разуме се и словенских, на принципима који важе и за друге европске и словенске народе. Хтели не хтели, тим идејама се морамо враћати.

БУЋЕЊЕ ЕНЕРГИЈЕ И ЊЕНО КОРИШЋЕЊЕ

Тридесетак година после Титове смрти, на свим просторима бивше Југославије, јављају се две карактеристичне појаве: југоносталгија и Титоносталгија. Бар већи део становништва бивше велике државе схвата да нам је свима ипак у великој држави било боље. Било је боље живети у великој лепој држави него у малој. Титова Југославија није била земља социјалне правде, али се далеко више о социјалним проблемима водило рачуна тада, него у остацима те државе. Разумем припаднике разних националности што су Титову Југославију запамтили као наш заједнички *belle époque*. Не верујем да се слично осећање има у земљама Источне Европе. Тамо је владао социјализам наметнут споља. Југословенски социјализам ипак имао и нешто изворно. Сем тога, Тито је народу, којим је владао, говорио оно што се од вође очекивало да говори, односно што се очекивало од модела социјализма још од времена Светозара Марковића. Зато је програм који је јавно нудила Партија широким масама давао наде. Кад се све сабере, у тој другој Југославији, неговале су се неке вредности. Данас, када су многе од вредности поткопане, осећа се велика празнина. На пређашње доба гледа се као на време када је било просперитета али и када је живот имао смисла.

И ова страна нашег живота на Титанику може се објаснити природом Титовог владања уз помоћ двоструког кодирања и уз помоћ дисеминације. Тито је лакореко обећавао оно што ће му у масама донети поене. Његове речи у масама будиле су позитивну енергију. Та енергија је у основи била стваралачка. Такмичили су се многи са Титовог брода ко ће више нечега доброг учинити. Са лепим мислима сећам се, на пример, омладинских радних акција, које су повезивали младе са свих крајева наше ондашње велике и лепе земље. Сећам се да сам имао добре и драге пријатеље у свим крајевима. Лепо сам се осећао и у Словенији, у Истри, у Далмацији, Црној Гори, на Охриду и у Сарајеву,

као што су моји пријатељи са разних страна тадашње домовине радовали сусретима у мом Новом Саду. Не могу себи да замерим што сам четири пута био један од организатора Стржиловских сусрета младих интелектуалаца Југославије. Не могу, такође, да замерим себи ни што сам правио двотомну хрестоматију на енглеском језику *Књижевнотеоријске мисао Југословена* која се 1992. године није појавила јер је Титаник доживео бродолом. (Садржај ове хрестоматије сам бар објавио). Нимало се не стидим побуда да се буде истовремено и Југословен и Србин, и Македонац, и Словенац, и Хрват и да сви имамо заједничку домовину.

Био сам у прилици много пута да после бродолома Титаника, и пред другима и пред собом, одговарам на питање: За што нам се овај бродолом десио? Ни сада не видим у својој биографији и у биографији својих пријатеља са разних страна нешто лоше што би нам онемогућавало заједнички живот. Грозне сцене међусобних сукоба после пропасти Титаника не сведоче потпуну истину о популацији бивше Југославије. Оне сведоче да је у овој популацији било и много лошега, па да је то лоше добило свој тренутак. Сведок сам, међутим, да је у тој популацији било и много доброга и да постојање те стране не треба ни занемарити ни потценити.

Не сматрам да треба крити да спадам међу оне који су у основи следили друга Тита. Али и да сам следио, као и многи други, оно што је друг Тито говорио, а не оно што је, испод жита, стварно радио. Испада, ипак, да у основи спадам међу оне који нису знали и за другу страну медаље. Показало се, на жалост, да је та друга страна била у његовим пројектима преодминантнија. На жалост, та друга страна његовог двоструког кодирања је и довела до бродолома Титаника.

Упркос свему што се десило, Титов период треба запамтити као период буђења велике енергије на територији читаве Југославије. Следбеници речи друга Тита градили су мостове и путеве, аутопутеве, подизали фабрике, учвршћивали међусобне везе и поверења. Подаци који говоре о великом успону Титове Југославије тачни су. Успона је било. А било га је зато што је

популација бивше Југославије била расположена да га буде а онај који је умео двоструко да кодира умео је таква расположења да подстакне. Реч Достојевског „Сви смо одговорни“ може да се односи на све нас који смо били путници на Титанику. Ипак је важно да се схвати да сви и нисмо баш за све и подједнако одговорни. Сасвим је сигурно да деловање у смеру јавне борбе за међусобно разумевање и уважавање није водило ка бродолому Титаника. Ка бродолому Титаника водила је друга страна Титове политике. То је била она дубинска политика која је имала лоше теоријске основе.

ПЛОВИДБА ТИТАНИКОМ И ПОСЛЕДИЦЕ

ПОДСЕЋАЊЕ НА ЧЕДОМИЉА МИЈАТОВИЋА

Успомене балканског дипломате Чедомиља Мијатовића објављене су 1917. године на енглеском језику, дакле више од годину дана пре него што је створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918). У преводу на српски језик књига је штампана тек 2009, скоро 90 година касније. Српском читаоцу тако, практично, ова лектира није била позната током целог југословенског периода и дуже. Мијатовић је био државник из периода обреновићевске Србије. После убиства краља Александра Обреновића, као посланик у Великој Британији, дао је оставку и није се више враћао у државну службу. Остао је да живи у иностранству, највише у Лондону. Сада се ове *Успомене* једног од главних Срба из предјугословенских времена доживљавају као аутентична сведочења. Мијатовић је био одгурнути појединац који из прве руке сведочи и како се на српске проблеме у том периоду мислило и гледало. То значи да се из конзервиране мисли овог репрезентативног сведока релативно прецизно може разабрати и како је на српске националне проблеме гледао европски свет, али и како је о њему мислио србијански политички естаблишмент током четири последње деценије 19. века.

После пропасти Титаника Србија је поново постала самостална држава. Не баш у истим границама, али се, у суштини, вратила на стање пре стварања Југославије. Као самостална држава, она поново мора да води рачуна о себи. Али и да преживљава све страхоте које је српски народ преживео са бродоломом Титаника. Знамо посредно и да је садашња србијанска елита бар донекле постала свесна те чињенице. То се показало и по томе што се вратила химни Србије, њеној застави и њеном грбу, дакле државним симболима Србије из предјугословенских времена. Спортска елита у Србији одавно је на међународним такмичењима схватила да јој је дужност да се јавља под именом и симболима државе Србије, баш као што то чине спортисти других народа. Дипломатија државе Србије поново мора да се бори

са сличним проблемима као и некадашња Србија. Другим речима, и она мора да се врати искуствима људи који су државу Србију градили и истовремено јој тражили место међу другим државама, а српском народу место међу другим европским и светским народима.

Чедомиљ Мијатовић (1842-1932) не испливава данас случајно. Он је потребан српском читаоцу због паралеле која се са Србијом из предјугословенског периода мора успостављати. Показује се добро што имамо некога кога се вреди сетити.

Овај способни и образовани човек нашао се при врху српске дипломатије 1866. године у време друге владавине кнеза Михаила Обреновића. Могао је зато у својим успоменама да посведочи и о многим важним догађајима: о тренутку кад су Турци предавали градове српским властима; затим о убиству кнеза Михаила 1868; о доласку на престо кнеза Милана; затим о Берлинском конгресу (1878) када је Србија заједно са неким другим државама стекла независност; да из прве руке посведочи о српско-бугарском рату и проглашењу Србије за краљевину; о абдикацији краља Милана и владавни краља Александра Обреновића; да посведочи о последицама мајског преврата 1903. То је, дакле, укупно 37 година дипломатске и финансијске службе у врху државе која се градила. Сусрет са Мијатовићем доживљава се као сусрет са једним од мислећих Срба из предјугословенских времена. Али и као сусрет са српским историчарем и писцем коме није било места ни у периоду прве ни у периоду друге Југославије. Тада је за владајуће снаге било боље некога таквога држати изван видокруга.

И овај дипломата, у својим *Успоменама*, сведочи да је и у оним временима судбина српског народа зависила највише од великих сила. Али он, на мноштву примера, показује и да судбина нашег народа у великој мери зависи и од дипломатије властите земље: од труда и вештине владара, али и од вештине његових политичара и дипломата. Овај образовани и мислећи човек показује како се с муком стиче и гради позиција земље у међународним односима. Не скрива да за себе каже да је био и русофил, и аустрофил и мађарофил. Показује да је разумевао вред-

ности и интересе других држава и народа, и настојао да међу тим интересима види и угради и интерес свог народа и своје државе.

За данашњу Србију може од посебног интереса да буде његов однос према Русима, Бугарима и Хрватима. Дакле, за Србе посебно важним словенским народима. Природно је што се, Мијатовић као српски дипломата, веома негативно односио према руској концепцији санстефанске Бугарске, и што је, као дипломата, у том питању морао да води рачуна о интересима свог народа.

За дашњег читаоца је посебно важно његово виђење Свесловенског конгреса 1867. у Москви. Искусном дипломати није промакло да је основна идеја овог конгреса била фалична. Управо због тога је морала и да донесе лоше резултате. Организатори конгреса су ово окупљање словенских народа градили на славјанофилским идејама. То су оне мегаломанске идеје, својствене понеким непромишљеним Русима, по којима сви словенски народи теба да прихвате руски језик као заједнички свим словенским народима. Разумљиво је да ова идеја није била једнодушно примљена у словенском свету. Јер је наговештавала да ће у перспективи остали словенски народи постати само огранци руског народа, па дакле изгубити сви идентитет. Ту идеју је прихватила једино бугарска делегација. Због тога је овом приликом практично пропао покушај да дође до окупљања Словена као равноправне браће, што је била основна идеја филологије о Словенима, славистике. Са пласирањем славјанофилских амбиција прави удар је добила, у ствари, славистика као основа за међусловенско повезивање.

У Мијатовићевим меморима често се помињу Бугари, као народ који има испреплетане историјске, државне и националне интересе са Србима. Тих различитих, легитимних и нелегитимних интереса два блиска словенска народа, Мијатовић је стално свестан, па о њима као одговоран човек и стално води бригу.

Интересантно је, међутим, да се у овим *Успоменама балканског дипломате* Хрвати и Словенци такорећи и не споми-

њу. Главни разлог је свакако у томе што ова два народа, у пред-југословенско време, и немају своје државе, па нису ни могли да имају своје дипломатије. Мијатовић се у књизи бавио превасходно проблемима српске државе, а не идејама филологије која се тиче Срба и Словена. У његовој књизи успомена нема ни помена о Штросмајеровој идеји југословенства нити о идеји о формирању неке југословенске државе. Овај дипломата из врха српске државе нигде не спомиње, на пример, Гарашаниново *Начертаније* (1844), за тадашњи врх српске државе очигледно неважан па самим тиме и непостојећи документ. То је онај документ који је историчарима, и страним и нашим, у доба постојања Југославије и касније служио да идеју југословенства доведу у везу са великосрпским амбицијама. Важно је зато напоменути и да су *Успомене балканског дипломате* објављене само 13 година пре огромне хрестоматије Виктора Новака *Антологија југословенске мисли и народног јединства* (1930). Виктор Новак је у својој књизи доказивао да је идеја југословенства живела још од средњег века, и да се управо та идеја под Краљем Ујединитељем остварује.

Мијатовић је, очигледно, много шта видео од онога што се дешавало у време његове дипломатске активности. Али није ни видео ни наслућивао процесе који ће довести до стварања Југославије. Није видео, другим речима, опасности по српски брод коме је деценијама припреман терен да буде део Титаника.

Стављене једна поред друге, Мијатовићева и Новакова књига, показују сасвим јасно и одакле је идеја југословенства стварно дошла. Није дошла са српске стране. Сасвим јасно: дошла је са хрватске стране.

ДРУГИ ГЕНОЦИД БИО ЈЕ ГОРИ

Негде у априлу 2012, на некој телевизији, чуо сам једну изјаву Саве Штрпца, правника, руководиоца хуманитарне организације „Веритас“ која се брине о судбини Срба избеглих деведесетих из Хрватске. Не могу да поновим речи, већ само њихов смисао. Штрбац је рекао отприлике ово:

Срби су у току Другог светског рата претрпели геноцид на просторима Хрватске. Познато је да је било много настрадалих, мада никад ни приближно није утврђен њихов број. Али су они ипак опстали на овим просторима. Нешто слично се, у мањем обиму, десило 90-тих година 20. века. Геноцид тада учињен био је по српски народ са тежим последицама од оног учињеног током Другог светског рата.

Ова изјава господина Штрпца је заснована на чињеницама које се могу проверити. После разбијања Југославије у рату 1991-1995. Срби нису само физички страдали. Доживели су да буду протерани са простора Хрватске. Процењује се да је из Хрватске протерано између 500-800.000. Срба. Сада је Хрватска практично очишћена од Срба. О томе сведоче статистички подаци. Према пописима становништва пре сукоба деведесетих било их је преко 12%. Сада их има само преко 3%.

Ова изјава Саве Штрпца подсетила ме је на две изјаве генерала Фрање Туђмана (које сам обе чуо на некој телевизији). Туђман је важна личност хрватске и европске историје. Оно што Анти Павелићу није успело: да створи независну хрватску државу, то је успело Туђману. Зато његовим изјавама треба посветити пуну пажњу. Ни Туђманове речи не могу да поновим. Али такође могу да репродукујем њихов смисао. Једна је Туђманова изјава: да ће Србима приредити најтежи пораз после Косова, а друга је: да ће после овог рата, који је Хрватима био потребан, број Срба у Хрватској бити смањен на око 4% одсто.

На жалост, Саво Штрбац је био у праву. После Другог светског рата демократски и антифашистички свет је осуђивао злочине геноцида које су нацисти починили. Уз те осуде могле су се чути и осуде геотида над Србима, Јеврејима и Циганима почињеним у Хрватској. Пошто се Хрват Јосип Броз Тито нашао на челу партизанске антифашистичке борбе, та осуда се ипак сводила на вербалну осуду дела хрватског народа који је имао профашистичке и сепаратистичке (антијугословенске) тежње. Створена је и метанарација да су сличне тежње имала и Југословенска војска у отаџбини чији је командант био Дража Михајловић. Овај први герилац у окупираној Европи, који је био и министар избегличке Југословенске владе у Лондону, доживео је у Титовој Југославији да буде третиран као и Анте Павелић, несумњиви Хитлеров савезник. Таквом третману нису наудила ни неслагања Де Гола или Трумана. Наметнута метанарација је одрадила своје.

Да би се разумела садашња ситуација, у којој смо се нашли, поред обраћања пажње на метанарацију и дисеминацију, вреди обратити пажњу још на неке друге карактеристике доба у којем живимо.

На једну од најбитнијих карактеристика нашег времена указује постмодерна филозофија. То је став да *нема истине*, већ да је истина оно што се *легализује као истина*. Тако се говори у књизи *Постмодерно стање* Франсоа Лиотара, репрезентативне књиге за ову филозофску оријентацију. Ова књига је објављена 1979. године, дакле пре него што ће наступити догађаји који могу послужити као главни аргументи за њено виђење постмодерног стања. Данас можемо да кажемо да се ово Лиотарево виђење остварује пред нашим очима. Главни пример за илустрацију овог вида постмодерног стања јесте једна међународна институција као што је Трибунал у Хагу.

Постоји битна разлика између циља суда да *утврди истину* и циља суда да *легализује* неку истину. Од класичних судова се очекивало да ће средствима правне струке успети да дођу до истине. То је био и главни смисао правне науке. У постмодерно доба дешава се нешто друго. Хашки суд установљен је

још 1993. године, па пред собом имамо његове одлуке и понашања, које можемо и да анализирамо и да коментаришемо. Очигледно чиниоци суда су схватили да им функција није да утврђују истину већ да неку прокламовану истину само легализују. То се најбоље може видети у односу према догађајима у подручју Сребренице. У селима око овог градића пре 1995. снаге под командом Насера Орића убиле су тачно 3.262 првославца, обично на кућном прагу. Међу убијеним има много жена и деце. Гробови побијених постоје и главни подаци о настрадалима исписани су на самим надгробним споменицима. Хашки суд ни до данас није нашао кривца за та убиства, а оптуженог Насера Орића ослободио је кривице због недостатка доказа. Гробови постоје, али криваца нема. Легализована је истина да ни злочина није било.

Исти суд овог Трибунала имао је другачија мерила за пострадале у Сребрници после окршаја из јула 1995. У овом случају легализована је метанарација да је питању геноцид. Унапред је проглашено да је број несталих са овог подручја око 8.000. Само навођење такве цифре не може да прикрије величину почињеног злочина. Па ипак не може да сведочи о томе да је у питању био геноцид планиран са српске стране. Да нешто битно у оваквом легализовању истине није у складу са стварном истином сведочи филм *Издани град* који су снимили норвешки аутори уз сарадњу са муслиманским житељима из Сребренце који живе у Норвешкој, где је филм најпре и приказан. Слично виђење могу да посведоче и налази групе америчких научника око Едварда Харимана. Те и друге чињенице сведоче да је случај Сребренице створен да би се легализовала истина да су геноцид починили баш Срби. Оба наведена сведочања говоре да је злочин био стварно планиран. Али и да није планиран са српске стране. Многе чињенице указују на то да су и Срби били жртве тог планираног злочина. У поменутом филму наводе се и речи једног сведока из врха муслиманске власти у Сребреници о договору Алије и Изетбеговића и Била Клинтона из 1993. отоме да треба жртвовати 5.000 муслимана Сребренице да би НАТО снаге интервенисале. Тај разговор ове двојице првака вероватно ће се

показати као један од кључних момената у процесу суноврата западне цивилизације којем присуствујемо.

Збивања у Хашком трибуналу и збивања на међународној сцени постају јаснија тек кад се има у виду филозофија пост-модерног доба. Логиком својих идеја ова филозофија сведочи да су метанарације повезане са легализовањем истине у циљу остваривања неких фаталних стратегија. Оно што се сада дешава у Хашком трибуналу већ се, на неки начин, десило путницима Титаника којим је кормиларио онај човек за кога се каже да је био „претеча постмодернизма у политици“. У Титово време је, на пример, била легализована истина да су четници, који су се стварно борили за обнову монархистичке Југославије, били Хитлерови савезници. Чињенице које накнадно избијају на видело показују да та метанарација није на чврстим темељима. И у овом случају се показује да легализована истина није исто што и стварна истина. Пошто су се догађаји већ одвили, истраживачима не остаје друго већ да до стварне истине макар и накнадно дођу.

Партизанска метанарација о четницима стварана је упоредо са догађајима, али и накнадно, после догађаја. Међутим, показано је да метанарација може да буде пројектована и пре него што дође до сукоба. Тако је било на тлу Југославије у време њеног разбијања. Пројектанти догађаја унапред су одредили кривце. За главниог кривца је био одређен баш они над којима је током Другог светског рата извршен геноцид. А то су били Срби. Затим су сва медијска средства била употребљена да би се нашли докази у прилог пројектованим метанарацијама. Познат је случај са јеврејском агенцијом Ruder & Finn из Америке коју су хрватска и муслиманска страна ангажовале заједно у рату против Срба. Од ове агенције је било наручено тачно какву истину треба да пласирају. Агенција је свој посао одрадила професионално и успешно, па се овим својим послом и јавно поносила. Можемо данас са пуном сигурношћу да кажемо да су око збивања 90-тих мајстори метанарације умели да представе Србе као главне кривце за трагична збивања. Моћни медији утркива-

ли су се у довитљивости да успешно пласирају овако унапред пројектовану метанарацију.

Да главну битку треба добити пред јавним мњењем, и то путем пласираних метанарација, то је добро схватила и једна од зараћених страна, она којој је на челу био Алија Изетбеговић. У сврху ангажовања јавног мњења на Западу требало је да послуже и масакри причињени у улици Васе Мискина и на пијаци Маркале у Сарајеву. Има довољно доказа да је те злочине аранжирале баш Алијине снаге. Оне су то могле срачунато да учине, жртвујући неколико десетина недужних цивила, ради пласирања своје истине. Овако добро упакована метанарација у западним земљама одиграла је своје. Упоредо са пласирањем те истине, у западним медијима је пласирана и прича о томе како је цивилно Сарајево годинама опседа и бомбардује војска Републике Српске. Сада се на суђењу Радовану Караџићу показује да је и то била само добро упакована прича. Испоставља се да је у самом Сарајеву било 143. легитимна војна циља. А да су баш православни Срби криви за ове сукобе у овом граду и око њега, могу да демантују статистички подаци. У Сарајеву је пре ратних сукоба било око 150.000 православних житеља. Сада их у граду такорећи нема. Статистички подаци говоре да у истом граду живи око 96% муслимана. За неки објективни суд не би било тешко бар да се приближи стварној истини о разлозима рата. На жалост, испоставило се да Хашки трибунал и није схватио да је главни задатак суда да утврђује истину, већ је схватио да му је задатак да неку и нечију истину легализује.

Временом је постало јасно и која се политичка истина жели легализовати. Жели се, и то сасвим јавно, укинути Република Српска која је призната Дејтонским споразумом 1995. године. Она би се могла укинути ако би се легализовала истина да је геноцидна творевина. Таква легализација истине је пожељна са интересне тачке гледишта снага које настоје да се оствари концепција о унитарној Босни и Херцеговини изложеној још у *Исламској декларацији* Алије Изетбеговића (1972).

Идеја о томе да је у Сребреници почињен геноцид добила је подршку и од стране некадашњег председника Хрватске

Стјепана Месића, Туђмановог наследника у догађајима око осамостаљивања Хрватске. Дизањем галаме о томе да је у Сребреници 1995. почињен геноцид, па самим тиме и да је Република Српска геноцидна творевина, одвлачена је пажња од истине о томе како је настала Павелићева и како је настала Туђманова Хрватска. Док се дизала галама о Републици Српској, као геноцидној творевини, Хрватска је пред светом легализована као демократска творевина, достојна да се нађе међу другим демократским земљама Европске уније. Показало се да је у доба постмодернизма могуће метанарацијама свашта легализовати. На Западу су још увек доминантне снаге које су акцију бомбардовања СР Југославије извеле 1999. под именом Милосрдни анђео. Треба зато бити свестан разлике између стварне истине и легализоване истине. Старна истина се ипак не може сакрити. Кад тад, она ће проговорити.

Да су Срби у ово доба постмодернизма, које има Тита као свог претечу, лоше прошли, то је свима видљиво. У Првом и Другом светском рату српски народ је имао савезнике. Тако је могло да буде јер су се у то време европске вредности још поштовале. Према тим вредностима људи су се могли оријентисати. Треба се сетити светлог примера Немца и Швајцарца Арчибалда Рајса. Он је био израз људских вредности демократске Европе. Тако као Рајс мислили су и водећи људи европских народа и држава. На жалост, данас само има појединаца који се понашају као Рајс, али се тако не понашају водећи људи европских народа и држава. У овом свету је дошло до битних промена које целу западну цивилизацију одводе ка трагичном стању. Символи тога трагичног могу се видети у понашању баш водећих људи који се договарају да почине злочине, а да за те злочине окриве неког трећег.

Свуда се може чути констатција да је у постмодерном добу дошло је до поремећаја вредности. Самим тиме се и ситуација променила па су се, некада демократске и антифашистичке европске државе и народи, поводили за пласираним метанарацијама. Зато су и погубили оријентире. То ни по ове земље и народе није могло да остане без последица. У годинама размеђа из-

међу два миленијума нису само Срби доживели тежак пораз. Све очигледније је да је тежак пораз доживела западна цивилизација. Свима је данас видљиво да се Запад нашао на очигледно силазној путањи. Главну улогу у том глобалном поразу Запада одиграла је и најважнија његова земља, Америка, некад узор у очувању демократских вредности. Суноврат није заобишао ни земље антифашистичке коалиције као што су биле Француска и Енглеска. Пораз су доживеле и демократске снаге у Немачкој самим тиме што су допустиле да се у њој повампире прикривене снаге нацизма. Није тешко видети да баш те снаге нашле савезнике на бившим југословенским просторима. Овај пораз Запада може да се временски веже за сам бродолом Титаника. После тога бродолома долази до преобрата који показује да су се у успону нашле земље и народи који се докора нису убрајали у водеће снаге у свету. Смисао онога што се десило може се објаснити речима једног од највећих људи Запада, немачког филозофа Хегела: „Логос ради свој посао на велико“.

Поводом ове трагичне ситуације, било је утицајних људи који су мислили да је требало да се и Срби другачије престроје. Супротно од таквих мишљења ја верујем да је проблем много дубљи. Сматрам да главни проблем није у политичком престројавању, према актуелно премоћним силама, већ у односу према логосу. Са те тачке гледишта можда је добро што се питање геноцида толико подгрева. Јер се, по логици, може очекивати да ће се кад тад утврдити стварна истина о природи почињених злочина и о стварним планерима тога зла. Због тога и мислим да је главни проблем Запада данас како логос вратити у наш свет. Главне ставове отпора према постмодерној филозофији изнео сам у књизи *Обнова логоцентризма* (2009). У овој обнови вредности и Срби могу да имају значајну улогу.

ПИТАЊА НА КОЈА ТРЕБА ОДГОВОРТИ

Постоје многа питања о стању до којег смо доспели и на које треба одговорити. То нису нека ексклузивно моја питања. Бар неко од оних мојих саговорника, које сам на почетку текста поменуо, могао би их поставити. А могао би их поставити и неко други. Та се питања налазе у мом (или нашем) хоризонту очекивања.

Са тешком муком су Срби у 19. веку обновили државу коју су имали до 15. века.

Рачуница је проста и видљива. Имали су једно време Србију, створили су Југославију, сада опет имају Србију. Шта да се каже о томе?

На 9. славистичком конгресу у Кијеву чуо сам од Далибора Брозовића овакав виц. Шта је то социјализам? То је најдужи пут од капитализма до капитализма.

Овај Конгрес био је 1983. Тада је у Совјетском савезу на власти био Горбачов, носилац идеје перестројке. Совјетски блок се још држао, другим речима све земље тог блока биле су социјалистичке. Оно што је тада био само виц, за непуну деценију постаће стварност. Јавиле су се у друштву снаге које ће те промене извести у смеру идеја које су промену пројектовале.

Треба се зато, поводом овог вица, сетити и како је социјализам настао. И социјализам је прво живео као идеја. На основу те идеје изграђене су затим снаге које су идеју социјализма претвориле у стварност.

Нешто се слично десило и кад је у питању Србија. И Србија је као држава српског народа прво била идеја, па су се нашле снаге које су настојале да ту идеју остваре.

Треба зато схватити да је на принципијелно исти начин створена и Југославија. Прво је била идеја...

Зар Југославија није настала вољом великих сила?...

Такву причу ће вам сигурно испричати неки историчари. Чине тако да би поткрепили своје ставове или ставове који су им подметнути. Не може се порицати да би, без воље и пристанка великих сила, држава каква је била Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, уопште могла да настане. Потпунија истина је, међутим, да се сама идеја југословенства може пратити у распону већем од 80 година, пре него што је ова држава створена. Не говорим то напамет. Такорећи до јуче, до хаварије Титаника, славила се Југославија као последица идеје југословенства. Претеча ове идеје виђен је у Илирском покрету који је настао 1835. Носилац идеје југословенства, Ј. Ј. Штросмајер, јавља се баш са овом идејом на самој средини 19. века. Скоро 70 година непосредно је припреман терен за оно што ће се десити 1918. Велике силе су се појавиле кад је све већ било готово. Оне су дале одлучујућу реч да се то што је готово легализује. Па отуда, по историчарима, испадне да је све било по њиховој вољи. Тако стварно изгледа ако се ствари гледају само на површини.

Сличан поглед, површински, добија се и кад се има у виду крај ове државе. Тачно је: као што су велике силе аминовале стварање Југославије, тако су аминовале и њено разбијање. Али тако није тачно и ако се на проблем гледа дубље. И разбијање Југославије је било чин који се десио као резултат дуготрајних процеса. Идеја о разбијању Југославије јавила се у време Коминтерне, дакле једне организације која није ни постојала у време Првог светског рата када је Југославија већ била створена. Ова међународна организација настала је после победе револуције у Русији када је ова држава била трансформирана у Совјетски савез. Исте оне државе које су омогућиле стварање Југославије сигурно у то време нису радиле на њеном разбијању. Али су радиле неке друге. Познато је да је на томе, сасвим очекивано, радила нацистичка Немачка. Као што је на томе радила и она интернационална комунистичка организација. Неозбиљно би било тврдити да за ту идеју није знао Јосип Броз, који је на водеће место у Југославији дошао баш као човек Коминтерне. О томе сам

више говорио у разговорима са Биљаном Живковић у књизи *О српском питању* (2012). Ако хоћемо да тражимо дубинске одговоре, онда се морамо бавити идејама, дакле оним што стоји у основи историјских процеса.

Може ли се са резервом говорити о документима који се налазе у архивама и другде?

Разуме се да не може, чак и не сме. Најважнији налази се могу открити у документима. Сасвим је умесно поредити научне раднике са детективима, стручњацима који трагају за доказима. И ја сам један од њих. Уколико постоје разлике између мене и других, оне вероватно потичу отуда што сам се посебно бавио методологијом, па сам вероватно и више упућен да познајем могућности и границе истраживачких метода.

А кад је реч о детективима, постоји и један незаобилазни текст о том проблему. То је *Украдено писмо* Едгра Алана Поа. Тај текст је прва детективска прича, зачетник овог жанра. Суштина је ове приче у томе да је париска полиција тражила једно украдено писмо свуда где би се оно, по њеној претпоставци, могло наћи. Много детаља говори о томе где су га све и како полицијски стручњаци тражили. Тражили су га свуда где би могло да буде сакривено. А пошто га нису нашли, позван је у помоћ господин Дипен. Дипен, који је знао методе париске полиције, знао је и где ће полиција писмо тражити. Проблем украденог писма он је решио тако што је продро у логос онога човека који писмо сакрива. Схватио је да тај човек писмо уопште није сакрио, већ га је држао на сасвим видном месту. Јер је знао да писмо полиција једино тамо неће тражити.

Прича са украденим писмом подсећа на један наш случај. После бродолома Титаника протурена је прича о томе да Срби лоше пролазе зато што не знају шта хоће, а не знају шта хоће зато што немају свој национални програм. Онда је настала трка да се ти програми саставе из главе. Неколико таквих програма од угледних људи је већ објављено. Али разуме се то није било довољно. Требало је такав програм наћи у прошлости. Отуда је

велика пажња поклоњена Гарашаниновом *Начертанију*. То је онај документ који је у престоницу Србије дошао преко Фрање Заха. А Фрањо Зах је био странац, Моравац, који је у Србију дошао изван земље, уз добре препоруке. Његов програмски текст *Начертанија* министар Гарашанин је само мало редиговао и ставио у архиву. Није спорно да је текст *Начертанија* постојао. Документ је сигурно постојао, али је био неделотворан. Многи српски историчари су почели да исцрпљују енергију око осветљавања природе тога документа, да промичу у неке тајне планове српске владе. Оваква истраживачка памет је дошла дотле да се Гарашаниново *Начертаније* приказује као некакав образац српске политичке мисли, односно политичких идеја међу Србима.

Нимало повољно не гледам на таква понашања истраживача. То је, у ствари, прављење комедије од науке. Тражити српски национални програм у неким тајним документима није посао за озбиљне људе.

Са знањима које поседујем, ја сам очигледно кренуо другим путем, сличним путу оног Повог Дипена. Схватио сам да српски национални програм не треба тражити на неком тајном месту, у неким тајним документима и пројектима. Треба га тражити у текстовима и идејама свима доступним, баш као и код других народа. Мој први текст који има програмски карактер зове се *Српски национални програм и верско питање*. Он је објављен у *Хришћанској мисли* (1994), а затим прештампан у књигама *Српски национални програм и српска књижевност* (1995) и у књизи *Српски филолошки програм* (2000). Српски национални програм у том тексту нисам тражио по тајним архивама и неким скривеним идејама, већ у нечему што свима може да буде на видiku. А то су јавне идеје српских националних институција. Покрет за обнову србистике, који се појавио у Приштини на моју иницијативу 1997, у ствари је само дословно обнављао Вукове идеје и идеје српске филолошке традиције из српских националних институција. Поступак је, дакле, потпуно другачији од поступка истраживача који се понашају попут париске полиције из приче Едгара Алана Поа. И српски историчари траже национални програм на тајним местима где га никада не могу наћи. Осве-

тљење овог проблема највише сам образложио у уводном тексту моје књиге која је по њему и добила назив *Обнова српског националног програма* (Издавач је обновљена *Матица српска у Дубровнику*, Београд 2010). Мој став и став мојих блискомишљеника је посве јасан и разуман: заменимо идеју и праксу сербо-кroatистике, идејом и праксом србистике, па ће се све из основа променити. У томе је суштина обнове српског националног програма. Али у томе је и дубинска замена идеје југословенства, оне која је водила ка Титанику, другом идејом, која би Србе водила судбини сличној оној других европских народа. Дакле народа који се нису заносили шареном лажом у виду идеје југословенства. А то је била хрватска идеја, које су се баш Хрвати, у припреми бродолома Титаника, били јавно и нескривено одрекли.

Да ли се међу Србима јавило нешто слично идеји југословенства?

У мојој књизи *Идеје југословенства и српска мисао* на уводном месту постоји текст који се зове *Две идеје југословенства: српска и хрватска*. Откриће је значајно, па би га зато требало понављати све док свест о њему не заживи.

Мој текст открива како су двојица младих првака Матиче српске, Теодор Павловић и Јован Суботић, још крајем 40-тих година 19. века, реаговали на унитаристичку идеју Илирског покрета, по којој су словенски народи који живе на Балкану (дакле Бугари, Срби, Хрвати и Словенци) у ствари један народ, Илири, који говоре илирским језиком. Ова двојица Матичара су изгледа први употребили израз Југо-Славјани у значењу које данас има израз Јужни Словени.

Идеолог и политичар, бискуп Штросмајер, прихватио је њихов израз Југо-Славјани у нешто измењеном облику, у облику Југославени. Али под тим изразом он је подразумевао само три народа: Србе, Хрвате и Словенце, који су у Аустрији већ живели. Њихову блискост искористио је у политичке сврхе: за своју концепцију федерализације Аустрије у којој би ова три народа, представљени као један народ, Југословени, чинили једну феде-

ралну јединицу. Да би оправдао јединство ова три народа, морао је да оде и даље. Зато је и износио став да они говоре једним језиком, југословенским. Ако повежете ову концепцију са њеним практичним оживотворењем, схватићете да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца настала 1918. на основама ове штро-смајеровске идеје. У уставима ове нове државе од 1921. и 1931. писало је да се у њој говори једним језиком: српскохрваткословеначким. Кад погледате по Европи, схватићете да тако тронационалним именом ниједан језик није био дефинисан у некој другој европској држави. Не треба сметнути са ума да је комедија са нашим језичким јединством почела са Илирским покретом.

Да ли је српска идеја – она Павловића и Суботића – подразумевала стварање Југославије?

Одговор на ово питање је сасвим јасан: није подразумевала. Павловић и Суботић су следили славистичке идеје, исте оне које је следио и Вук. Став да су Вук и илирци стремили истом циљу, чиста је измишљотина. Ова измишљотина је обликована у виду једне метанарације са јасним циљем да наметне хрватску идеју југословенства. У књизи Виктора Новака *Вук и Хрвати* (1967) на око 50 страна (431-482) испричано је са доста детаља како се Вук противио идеји југословенства. Али и како се није противио да буде проглашен за почасног грађанина Загреба. Иста прича потврђује да је Вук умео да лепо сарађује појединачно са многим Хрватима па и да се дописује са Штросмејером. На онову тога се не може исправно закључивати да је имао иста схватања са свим људима са којима је комуницирао. Своја схватања Вук је децидно више пута изражавао. Ако су Вукови ставови јасни, не остаје нам друго већ да признамо да је Виктор Новак у својој метанарацији уштивавао чињенице да би потврдио тезу да су Вук и Хрвати тежили истом циљу. Мислим да је то груби фалсификат. На жалост, на оваквим фалсификатима, упакованим у прикладне метанарације, и градила нам се историја.

Па ипак је нешто неспорно. Неспорно је да су идеју југословенства прихватили многи значајни Срби.

То је тачно. Као што је Тито нашао формулу како да се придобију међу Србима присталице партизанског покрета, тако су његови претходници радили и на укоренивању идеје илирства и југословенства међу Србима. И у овом случају поступало се у основи исто, што значи и у овом случају радило се на придобијање *партизана југословенства*. Намерно употребљавам израз партизан, у његовом изворном значењу, у значењу присталица, какво ова француска реч има (*partisan*=присталица). И у том погледу су идеолози југословенства били делотворни, окупили су много значајних присталица (партизана) својих идеја. Међу њим су били Јован Скерлић, Јован Цвијић, Павле Поповић, Милан Ђурчин, Перо Слијепчевић, и многи други. Формула која је од идеолога илирства и југословенства пласирана била је: хајде да се ујединимо да бисмо заједно били јачи. За причу је како су људи од имена и угледа умели да праве катастрофалне грешке. На пример, Јован Скерлић је 1913. правио анкету о томе како да се Срби и Хрвати уједине у правопису. Пошао је и он од исте подметнуте му идеје. А да би се ујединили свака страна треба понешто да жртвује да би добитак био заједнички. Скерлићева анкета видела је књижевно уједињење тако што би Срби напустили ћирилицу и прихватили латиницу а Хрвати напустили ијекавицу а прихватили екавицу. Та идеја је из основе била нездрава. Једноставно зато што је и ијекавица српска исто као што је српска и екавица. Баш као што су српски по пореклу и ћирилица као и она латиница којом се у актуелно време пише српским језиком. У заједништву какво је представио Скерлић, Хрвати не би имали шта да унесу, али би имали само шта да деле, па самим тиме и да добију. Скерлић, на жалост, није схватио да му у основи приступ није добар. А није добар јер се није заснивао на стварним чињеницама, већ на уштивавању чињеница. Историја је показала да такав пут не води добре. А да није добар то се и логички може показати.

Посебно је, у овом процесу окупљања партизана југословенства била значајна улога Јована Цвијића. Цвијић је почео да се бави етнолошким истраживањима следећи у начину мишљења свога земљака, Јадранина, Дробњака, Вука Караџића. Пошто се у Бечу, где је студирао и стекао углед великог научника, кретао у друштву око Ватрослава Јагића, он је прихватио и Јагићеву идеју југословенства. Јагићев став да су Хрвато-Срби један народ, он је преименовао у став да су Србо-Хрвати један народ, па пошто су један народ, прихватио је и Јагићев став да имају и заједнички народни језик са три наречја: чакавским, кајкавским и штокавским. То се лепо види у његовом капиталном делу, у *Балканском полуострву* (1918). Овако конциповану истину прихватао је и најзначајнији српски политичар тога времена Никола Пашић. И код овог политичара израз Србо-Хрвати јавља се у наслову неких чланака. Испоставиће се да је као веома значајна и делотворна била чињеница да је Цвијић био лични пријатељ династије Карађорђевић, посебно принчева Ђорђа и Александра. У драматичним годинама Првог светског рата биће од судбоносне важности кад прави партизан идеје југословенства постане млади принц, а касније и регент Александар Карађорђевић. Овде наведене чињенице показују како је Југославија прво створена као идеја а затим и како се Југославија од теоријског пројекта добро пласираним метанарацијама претварала у историјску стварност.

Испада, по овој причи, да су Срби ратовали за туђу идеју.

Да би се створила прва Југославија Срби су дали милион и по живота. Толико су дали и да би се обновила Титова Југославија. Па су онда давали још много живота после пропасти Титаника. Да не кажемо за какве идеје.

Кад већ тако показујем чињенице које су ми познате, не могу баш да кажем и да сам поносан што сам Србин. Дивим се величини многих мојих предака. Поносим се што сам од истог рода као и Свети Сава, Иван Гундулић, Руђер Бошковић, Његош, Никола Тесла, Мика Алас, Милутин Миланковић, Иво Андрић,

Јустин Поповић, Меша Селимовић. Упркос томе, не бих баш могао да кажем да немам чега да се стидим из српске историје. Зар није стидно сетити се чињеница да су моји сународници ратовали за туђе идеје, да су неки моји преци на одговорним местима у држави и народу правили непромишљене поступке који су као резултат имали страдања ближњих. Све што су припадници мог народа починили, или што чине, није за понос. Хвала Богу, па има много тога што јесте.

Међу онима који су давали животе и доживели друга страдања има много честитих људи. Многе од њих сам знао или их упознао. Не верујем да се ико може пожалити на мене да сам му учинио неко зло, бар од оне врсте које захтева дубоко хришћанско покајање.

Осећање велике одговорности у мом случају се јавља са друге стране. Имао сам привилегију да деценијама будем универзитетски наставник. Ред је да ту велику животну шансу на неки начин одрадим. Осећам да и ја својим знањима и искуствима могу да помогнем да страдања буде што мање.

Идеја југословенства повезана је са идејом сербокроатистике.

Постоје два човека у историји настанка Југославије које треба имати у виду. Једно је Штросмајер, главни носилац идеје југословенства, а други је Ватрослав Јагић. Јагић је Штросмајерове идеје применио на плану филологије. Разлика између ова два човека је пре свега у годинама. Штросмајер (1817-1905) очигледно је много старији до Јагића (1838-1923). Али им то, разуме се, није сметало да сарађују.

Кључни текст Ватрослава Јагића јесте опширна енциклопедијска одредница, *Jihoslovane* (Југословени), објављена у Чешком словнику, дакле у Чешкој енциклопедији, 1864. године. То се десило оне године када је Вук умро. Јагић се пре тога био потрудио, посебно у некрологу Вуку, да се представи као његов следбеник. Али он је практично до краја живота то следбеништво само симулирао. Био је Вуков следбеник само на речима, а не и у идејама и ставовима.

На жалост, Јагић је то симулирање чинио веома вешто и убедљиво тако да се његовој речи веровало. Верујем да сам ја први који је показао, у седам тачака, да се Вукови и Јагићев ставови битно разликују. То је било у предговору књизи *Срби и њихов језик* (1997). На ту чињеницу указао је Милош Ковачевић у једном тексту посвећеном овој књизи.

Јагић је, у ствари, одмах након Вукове смрти, испоставио нови програм, посебно у оном тексту на чешком језику. Све главне Јагићеве идеје су тамо. Тамо је изнео став да су Срби и Хрвати, у ствари, Југословени у ужем смислу, да је то један народ, под два имена, да тај народ треба звати Хрвато-Срби, јер говоре једним језиком, хрватским или српским, односно српскохрватским; да овај заједнички језик Срба и Хрвата садржи три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско, да Хрвати свесно узимају за књижевни језик штокавско наречје да би се што више приближили браћи Србима, да су Срби и Хрвати ипак два народа, зато што се разликују по вери, па су сви католици Хрвати, а Срби су само православци. Кад упоредите Вукове и Јагићеве ставове о овом питању, видимо велике разлике. Те разлике су такве да се може говорити о битно различитим концепцијама, а ни не дај боже о томе да Јагић следи Вукове идеје. Посве супротно од тога. Јагић је из интересних разлога симулирао да следи Вука.

Каква је била судбина Јагићевих и Штросмајерових ставова?

Да бисмо одговорили на ово питање, биће најбоље да имамо у виду четири периода: 1. предјугословенски, 2. период прве Југославије, 3. период друге Југославије, 4. постјугословенски период.

1. У предјугословенском периоду Штросмајерове и Јагићеве идеје прихвата углавном хрватска стана, а српска их не прихвата. Матица српска и Друштво српске словесности (касније Српско учено друштво, па Српска краљевска академија) држе се, у основи, ставова изворне славистике а то значи Вукових ставова. Штросмајер, међутим, у српском естаблишменту пронала-

зи слабу тачку. Ова слаба тачка је Ђуро Даничић. То је човек слабог карактера а велике радне енергије. Њега Штросмајер доводи у Загреб 1867. и поставља га за тајника Југославенске академије знаности и умјетности. Поставља га, такође, и за првог уредника *Рјечника хрватског или српског језика*. Једним потезом, преко номинално најзначајнијег следбеника Вука Караџића, преко Ђуре Даничића, наноси крупан ударац Вуковом вишедесетогодишњем раду. Разлози због чега Даничић чини то што чини нису концепцијски, већ су интересни. Вук је много шта чинио да би себе и своју породицу прехранио, али није правио концепцијске уступке. Кад сам на Палама објашњавао студентима, од којих су многи погубили и родитеље и домове, шта Даничићев гест значи, видео сам сузе у очима неких од њих. Тада сам онај Његошев стих: *Великаши, проклете вам душе*, преобразио у један актуелнији: *Филолози, проклете вам душе!*

2. У периоду прве Југославије ситуација према идеји југословенства и сербокроатистици се мења. Клатно се помера у корист хрватске идеје југословенства. На теоријским основама хрватске идеје југословенства и направљена је заједничка држава. Државни врх има пуно поверење у ове идеје. Државним средствима је, на пример, откупљена Јагићева библиотека која се и данас налази на Филолошком факултету у Београду. Али главне српске институције, као што су Матица српска и Српска краљевска академија, остају верне својим изворним ставовима. У Академији, на пример, настављено је да се скупља грађа за *Речник српског књижевног и народног језика*, због којег је практично Српска краљевска академија и основана (1886). Између два светска рата и Матица српска наставља да дела на својим традиционалним основама. Може се само приметити да у понашању главних српских институција постоји тенденција прилагођавања. Али има знакова и тежњи да се баш у њима очува српски национални идентитет. Однос снага је такав да би се могло десити да се идеје српске филолошке традиције предјугословенског периода реконституишу. Један од тих знакова јесте оснивање Вуковог сабора у Тршићу негде 30-тих година.

3. У периоду Титове Југославије, идеја југословенства и сербокroatистике се ригорозно спроводе средствима државне политике.

4. Ми сада живимо у постјугословенском периоду. На делу су две главне тенденције. Једна је да се настави тренд сербокroatистике са свим последицама које је тај тренд имао. На томе тренду и даље ради официјелна српска политика. Други тренд оличава Покрет за обнову србистике. Главни смер оријентације овог Покрета јесте: да се српска филологија врати својим коренима, односно да се врати ставовима изворне славистике и изворне србистике.

За разумевање наше данашње ситуације најважније јесте да разумемо период Титове Југославије. Ако тај период разумемо, разумећемо и претходна два периода, а разумећемо и најбитније националне проблеме нашег времена. Дакле проблеме који постоје у постјугословенско време.

ТИТО – РЕАЛИЗАТОР ХРВАТског ФИЛОЛОШКОГ ПРОГРАМА

Тито је владао Југославијом од 1945. до 1980, дакле 35. година. Десетак година после његове смрти, Југославија је разбијена (1991-92) тачно по шавовима (границама) које је он исписао. То су чињенице које се не могу негирати.

Такође, не могу се порећи ни неке друге важне чињенице. Свима је видљиво да је то Титово дело, Титова Југославија, такође одмах после његове смрти, претворено у прах и pepeo. Не само да нема више југословенске државе, него нема ни трага организацијама и институцијама које су ту државу чиниле. Нема ни Савезне скупштине, ни Савезне владе, ни Југословенске народне армије, ни југословенске УДБЕ. Остало је само сећање код старијих да се у Титовој Југославији живело боље. Ти старији људи, који подсећају на стара времена, у Титовој Југославији су били млади. А они које су Титова времена као старије затекла одавно више не постоје. Тако да је на историчарима да са различите дистанце дођу до истине. За оно што нам се десило обично се кривица тражи у онима који су Тита наследили. *Наследници, проклете вам душе!*

Тито је тако и даље остао велика енигма иако је деценијама био пред очима јавности. Пошто је по струци био радник, металац, бравар, а одлично се сналазио у политичким пословима, и даље се доживљава као феномен 20. века. У поменутој књизи Пере Симића и представља се као феномен. Приказује се као бонвиван, који је уживао у женама, у лагодном животу, у путовањима. Државу којом је владао претворио је у свој приватни посед. Владао је по моделу: После мене потоп! Безмало се представља као успешан политичар без стратегије и концепције.

Мој приступ другу Титу ипак је у основи другачији. А такав приступ потиче отуда што на појаве из наше историје ипак гледам са друге тачке гледишта. Као филолог по струци, са тачке гледишта аутора књиге *Увод у србистуку* и десетак других

књига из исте области, склон сам да на период Титове владавине гледам са становишта србистике и славистике. А са те тачке гледишта, држава којом је Тито суверено владао, види се и другачије. Види се да Титова Југославија није била само земља присилне колективизације или земља Голог отока, већ и земља у којој је србистика била практично задављена. Кад износим такву оцену, морам да кажем и да је газ којим ходи један филолог дубљи од газа којим ходи један политичар или новинар.

Са филолошког становишта, а посебно са становишта србистике, испада да је олако потцењена парола која се често могла чути после Титове смрти а која је гласила: И после Тита – Тито! Та парола је, колико се сећам, тумачена као да ће и после Тита, његово највеће дело, Титова Југославија, наставити да постоји. Данашње политично стање на терену бивше државе је такво да су излишна и очекивања и бојазни да ће се обновити Титова Југославија. Бар са српске тачке гледишта, треба се бојати нечега што се као опасност недовољно јасно види. То су резултати хрватске филологије легализовани баш у Титово време.

На судбину српског народа не утичу, бар непосредно, филолошки програми многих других народа. Не утичу, на пример, мађарски, словачки, словеначки, шиптарски програм. Али се инсталирање хрватског програма битно тиче судбине Срба. Јер, без укључивања Срба у игру његовог инсталирања, овај програм никакако се и не може спроводити. Зато баш присуство хрватског филолошког програма у данашњој судбини Срба никако не треба потцењивати. У тексту *Метанарације и геноцид*, који је објављен у књизи *Блок за српску идеју* (2012), показао сам да узроци геноцида над Србима који су Хрвати учинили у 20. веку имају основа у филологији.

Бављење филолошким идејама – то је посао за стручњаке. Према томе, у послове пропасти Титаника и бродолома који је после тога настао, ја се не упуштам као политичар, већ као стручњак за филологију. Кад као стручњак треба да одговорим на питање шта је остало после бродолома Титаника, мој одговор гласи: остала је на делу хрватска филолошка стратегија. Односно: остале су институције које ту стратегију спроводе. И остале

су снаге које ту стратегију настоје да очувају. На жалост, српски политичари и српски историчари не виде, па и не разумеју, то о чему говорим. А баш то је имало и може да има тешке последице и по онај остатак српског народа који показује спремност да и даље живи. Не би била истина казати да то што ја видим виде и сви други људи моје струке, дакле српски филолози. На жалост, систем образовања и систем медија у којем деценијама живимо, филолозима су ставили преко очију програмиране наочари. Или да то исто кажем другачије, служећи се другом терминологијом: створене су им предрасуде којих не могу да се отарасе. И због којих ни не могу да виде стварност у којој живимо. Такво невиђење, на жалост, не може остати без последица.

Феноменом Тито ја сам се почео бавити још у раној младости: најпре у тексту *Крлежијанство* из 1959. године, када сам, као и многи други из мога покољења, био и титоиста и крлежијанац. У то време се још мислило да је Крлежа био у немилости друга Тита, због сукоба на левици пре Другог светског рата, када су и истакнути комунисти били искључивани из Партије због подршке Крлежи. Ја сам у овом тексту, који је био објављен на насловној страни часописа *Поља*, на основу чињеница које су ми стајале на располагању, доказивао другачије: доказивао сам да су Тито и Крлежа у политици били иста линија. Та иста линија се наставила и после рата када је Крлежа, својим рефератом на Љубљанском конгресу књижевника Југославије (1952) изложио антидогматске ставове карактеристичне за правац Титове борбе против стаљинизма.

Да су Крлежа и Тито блиско повезани показао је још један крупан догађај који се десио управо у време борбе против Информбироа. То је било стварање Југославенског лексикографског завода у Загребу 1952. године са Крлежом на његовом челу. Крлежа није могао да добије место челника у тој југословенској институцији без подршке Тита. Пред јавношћу је Крлежу за такво место препоручивало његово југословенско опредељење, а препоручивали су га још и антистаљинизам и антидогматизам. Али га је препоручивао још један крупан догађај: југословенска изложба у Паризу исте године, чији је генерални комесар био

Крлежа. Тада је у Француској био амбасадор Марко Ристић, Крлежин пријатељ из предратних сукоба на левици. Догађај у Паризу је Крлежу легитимисао и као човека богате културе. Управо такав нас је могао репрезентовати и у земљи и у свету, али и у енциклопедистици коју је најављивао. Номинално, Југославенски лексикографски завод који је он оснивао требало да допринесе прокламованој Титовој политици учвршћивања Југославије. Сви смо знали да Тито није био ни филолог, ни културни стваралац. Али се легитимисао као политичар који је знао које идеје и које људе је требало подржати.

У време кад сам писао текст *Крлежијанство* у пуном смислу сам позитивно мислио и о Крлежи и о Титу. Да нешто са Крлежиним понашањем није у реду схватио сам тек нешто касније кад сам чуо, усменим путем, да је Крлежин заменик у Југославенском лексикографском заводу, Мате Ујевић, био главни уредник Хрватске енциклопедије из времена Павелића. То су ми рекли они који су у феномен односа Тито-Крлежа били више упућени. У двострукост Титове политике посумњао сам у време смене Ранковића (1966). Видело се да све са екипом која је на челу Партије и државе није било чисто. Затим је дошла *Декларација о хрватском књижевном језику* (1967), па Масовни покрет, па *Изјава* Матице хрватске да се одриче Новосадског договора (1971), па уставни амандмани 1974. Бродолом Титаника почетком деведесетих нисам доживљавао као нешто потпуно неочекивано. Много је било сигнала да се он спрема. А кад је до бродолома дошло, и нисам га примио са великим изненађењем.

Данас се све јасније види да Титова двоструко кодирана политика има и своје лице и своје наличје. Вероватно се Тито и није разумевао у филолошки програм једног Јагића. Из његових речи се могло осетити да није био човек из културне сфере, а из неких његових поступака се то и јасно видело. Али се веровало и да, преко свога пријатеља Крлеже, у свету културе учествује. Бар накнадно се може схватити да му је Крлежа могао бити и спона са хрватском филологијом и амбицијама у области енциклопедистике. А Крлежин углед у југословенским срединама,

могао му је бити одлична залога да ће тај програм бити прихваћен.

Обично се каже да су за бродолом Титаника криви највише они који су се нашли на кормилу централних република Титове Југославије: Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Слободан Милошевић. Тако може да изгледа кад се гледа по површини. А кад се загледа дубље, мора се схватити да се нешто битно десило бар 1952. када је формиран онај Југославенски лексикографски завод. Тада је направљен један потез који ће бити кључан за разумевање титовске политичке стратегије. Споља је то била политика под југословенским именом, а изнутра једна сасвим друга политика. Партизанском борбом је склоњена са историјске сцене и усташка Независна Држава Хрватска, али не и сама идеја *Хрватске енциклопедије* која је у тој држави грађена. Тада је посредно, преко Крлежиног савеза са Матом Ујевићем, екипа која је правила *Хрватску енциклопедију* добила да приређује југославенску енциклопедистику и лексикографију: ону која је требало да филолошки утемељи југословенску државу, југословенско идејно и национално заједништво, укупан смисао борбе снага на чијем је челу био Тито. Указујући на смисао тога двоструко кодираног потеза, верујем да смо дошли и до корена одговора на питање зашто нам се десило све што нам се дешавало четрдесетак година касније.

Тито је почетом педесетих био на таквом месту, и са таквим ауторитетом, да је читав партијски и државни апарат могао да употреби за спровођење идеја политике коју је заговарао. Догађај са Југословенским заводом открива да је свој ауторитет ставио у службу хрватског филолошког програма. У том програму била су садржана сва решења која се тичу језика Срба и Хрвата, односа српске и хрватске књижевности, националног идентитета, не само Срба и Хрвата, већ и нација које је Тито створио као резултат партизанске борбе. Главни инструмент Титове Југославије у филолошким пословима био је у хрватским рукама, па чак и у рукама екстремних снага.

Управо са тачке гледишта филологије, посебно србистике, испада да је управо у Титово време обављен један крупан по-

сао за хрватску политичку стратегију засновану на њеној филологији. У тексту *Феномен Тито*, који је објављен у мојој књизи *Блок за српску идеју* (2012) замерио сам Симићевој књизи да је управо филолошку димензију проблема запоставила. У мојим књигама из циклуса о обнови србистике пажња се поклања следећим личностима из хрватске историје и филологије: Људевиту Гају, Јосипу Јурају Штросмајеру, Ватрославу Јагићу, Ивану Брозу, Томи Маретићу, Виктору Новаку, Мирославу Крлежи. Редак сам међу Србима који се овим ауторима бавио приступајући њиховим идејама пре свега као филолог. Отуда и могу да тврдим да је Тито, који се одлично користио моћима метанарације, могао у овим претходницима да нађе читаву једну школу од које је много шта могао научити. То виђење је водило ка закључку да је Тито био стварни реализатор ставова али и праксе ових хрватских идеолога и филолога. Према томе, неисправан би био закључак који води ка томе да се у Титу види пре свега бонвиван који влада по моделу: *После мене потоп!* Исправније је мислити да је Тито искористио свој положај да би инсталирао неодрживе хрватске идеје илирства, југословенства и сербокроатистике. На такав закључак упућује анализа стања до којег смо дошли.

А закључак је посве природан. Читава метанарација са југословенством и Југославијом, братством и јединством, на којој је Тито деценијама инсистирао, била је тактичка игра да би се остварила хрватска филолошка стратегија. На ватри те метанарације грејало се више генерација. Сада, пошто је од те ватре остао пепео, не види се јасно и шта је остало испод пепела. Испод пепела је могло да остане оно што је ту ватру подгревало. А то су саме идеје, које су, и после пропасти Југославије, остале да живе преваходно у српској средни.

Не треба крити да је хрватска идеја југословенства била привлачна и многим Србима. Али и да је међу Србима, такође, увек било доста разумних људи који су били спремни да бране идентитет српског језика, српске књижевности и српског народа. Тако нешто показало се нарочито у време прве Југославије. Ни ставови да су сви становници Југославије Југословени, ни да се у Југославији говори српскохрваткословеначким језиком, ни да

три народа који чине Југословене (Срби, Хрвати и Словенци) могу имати једну књижевност, књижевност југословенску, нису битно угрожавали српски национални идентитет. Јер би се ови ставови у демократској атмосфери лако могли вратити у нормално стање. У суштини демократски систем прве Југославије давао је увек могућности и појединцима и установама да се боре и евентуално изборе за истину. Тачно је да су са идејама југословенства и сербокroatистике кокетирале српске националне институције као што су Матица и Академија, али је исто тако тачно да су оне, упркос томе, остајале при својим изворним ставовима.

Куда Титаник иде показало се годину дана после смене Ранковића (1966). Да се односи Срба и Хрвата дубоко ремете посебно је показивала *Декларација о хрватском књижевном језику* (1967). Иза ње је стајало 18 хрватских институција. Најугледнији потписник те декларације био је Мирослав Крлежа. Пошто је у јавности на ову *Декларацију* било негативних реаговања, а о њој се тамо „горе“ доста дуго ћутало без реаговања, било је гласова да је иза декларације стајао сам Тито. Очи југословенске јавности су зато биле усмерене ка двојцу Тито-Крлежа. До јавности је и допрла прича да је на Крлежу извршен притисак. Крлежа се повукао корак уназад и изјавио је, опет у духу хрватске филолошке стратегије, да Хрвати и Срби говоре једним језиком. Па он тај свој језик одувек назива хрватским, као што га и Срби називају српским. (Што не може да буде истинито. Јер Крлежин матерњи, кајавски, никад ниједан озбиљан Србин није називао српским. Али је тачно нешто друго: да су и Крлежа и други етнички Хрвати српски језик називали хрватским на шта по природи ствари нису имали право).

Тито је био на челу комунистичког и партизанског покрета који је окупљао највише Србе. Треба имати у виду да у врху Титове екипе није било ни једне једине значајне личности која би водила рачуна о очувању српског филолошког програма. Чак је и најчувенији српски лингвиста Александар Белић био присталица Јагићеве концепција српскохрватског језика и идеје југословенства. Судбина Југославије је, у идејном смислу, била

препуштена хрватској страни: и при стварању прве Југославије и при разбијању друге. И у једном и у другом случају Срби су, у идејном смислу, имали потпуно инфериорну улогу.

ТЕХНИКА СПРОВОЂЕЊА ХРВАТскоГ ФИЛОЛОШКОГ ПРОГРАМА

Пре архивских налаза Пере Симића који потврђују да је Тито био обавештајац НКВД, пласирана је слична идеја у књизи Момчила Јокића *Тајни досије Јосип Броз* (2004). У њој се износи другачије виђење: бројним аргументима се доказује се да је Тито био обавештајац западних сила. Ни такво виђење не треба занемарити, мада изгледа да су аргументи које наводи Симић неспорнији.

Да ли је Тито био и чији обавештајац, то није предмет ових разматрања. Велико разумевање имам за порив ових некадашњих Титових следбеника, какви су били и Јокић и Симић, да одгонетну зашто нам се са Титом и уз Тита десило све ово што нам се десило. Разумем зато и мотиве ових истраживача да дођу до извора Титовог програма. Главни покретачки мотив њиховог труда је у изневереном очекивању следбеника на Титовом путу. Борили су се за једно, а испало је нешто друго. Један од првих српских партизана, песник Танасије Младеновић, јавно је изјавио 1990. на Филозофском факултету у Новом Саду: „Ми српски комунисти, издали смо свој народ. Учинили смо то објективно, мада субјективно нисмо хтели“. И у овом случају став који се изриче има везе са природом Титовог деловања. Али у сва три случаја, као и у много других, овим људима измичу филолошке основе политичке стратегије чији је Тито био главни реализатор. Ови људи се, очигледно, критички односе према Титу. Али они не виде филолошке последице политике коју је он водио. А те основе остале су присутне у стварности и после напуштања социјалистичког модела и после бродолома Титове Југославије.

Битна дешавања у сфери филологије обично нису била у центру пажње шире јавности. Такође, готово нико Тита са филологијом не доводи у везу. Али да се Титова главна активност после преузимања власти 1945. почела да одвија баш у овој сфери

може се видети на примеру судбина главних српских националних институција: Матице, Српске академије наука, Српске књижевне задруге.

Опште је познато да је нови режим све контролисао, или могао да контролише, па је могао да контролише и српске националне институције и споља и изнутра. Може се тачно реконструисати и како су нове власти ставиле Матицу српску под своју контролу. Ова најстарија српска научна и културна институција, већ од свог оснивања, живела је од прилога својих чланова. Чланови Матице су путем чланарине, поклонима, материјалним прилозима и другим начинима ангажовања, могли посредно или непосредно да утичу на политику ове институције. Нови режим је, одмах по усвајању власти, решио да ствари у овој институцији промени, па је Матицу ставио под контролу државе. Убрзо после освајања власти нови режим је организовао уписивање нових чланова Матице. Тако је у једној акцији 1945, поред 2.000 затечених, нова власт учинила да се упише још око 5.000 нових чланова. Гарнитура која је дотле управљала Матицом схватила је шта тај гест значи и дала је колективну оставку. Тако је на челу Матице дошла нова управа. Први председник Матице српске после смене власти постао је Васа Стајић. И та личност је посебно изабрана, јер се уклапала у смер будућих промена које је нова власт планирала. Васа Стајић је је био један од ређих војвођанских Срба који су 1918, приликом присаједињења Краљевини Србији, заступали став да се Банат, Бачка и Барања прво прикључе Хрватској па заједно са њом да уђу у Југославију. Тада је, познато је, победио став да се ове покрајине прво прикључе Србији. Стајић је и пре Другог светског рата био један од виђенијих делатника у Матици српској. Познато је и да је сарађивао са Омладинским покретом (ОМПОК) који је деловао под окриљем комуниста а чији је руководиоца био Живан Милисавац. У првој послератној гарнитури Стајић је био председник Матице, а Милисавац њен секретар. Показаће се као веома значајна чињеница да је први Управни одбор Матице српске, после доласка комуниста на власт 1945, предложио Бошко Петровић. Бошко Петровић је у то време био писац са свега неколико објављених тек-

стова. Тек после тога ће израсти у значајног писца. Све до краја живота водио је кадровску политику у Матици. Последњи пут је предложио Управни одбор 1999. године када је за председника Матице изабран Божидар Ковачек. Том приликом сам Петровић је изабран за почасног председника Матице. Када је умро две године касније, сахрањен је по својој жељи на петроварадинском гробљу, у гробници свог деде по мајци, хрватског књижевника Мијата Црнка. Не може се избећи утисак да му је на почетку додељена улога која ће овој старој српској националној установи променити карактер.

У дугој историји Матице српске руководеће гарнитуре су се више пута мењале. Али је Матица, упркос свих промена, остајала српска национална институција, институција која традиционално спроводи српски филолошки програм. Промена извршена 1945. била је дубинска. Она је водила крупнијем заокрепу. Смисао ове промене био је да старој српској институцији наметне хрватски филолошки програм. То је учињено уз помоћ новог режима. Не треба мислити да су тадашње присталице народно-ослободилачке борбе, које су се учлањивале у Матицу, уопште имале представу у шта се упуштају. Прави смисао тих промена многим ће заувек остати недоступан. А шта се у ствари десило, могло се схватити тек накнадно. (Као што су многе Титове присталице тек накнадно схватиле кога су и шта следиле). Пошто је у Матици српској био припремљен терен, било је могуће да се „одозго“ повуку конци у смеру још фундаменталнијих подухвата. Један од главних потеза новог режима било је оснивање Југославенског лексикографског завода у Загребу (1952). Тек после тога ће новоуспостављена руководећа гарнитура Матице имати да одради свој посао. Имаће да повуче два крупна потеза у корист српске штете: да приреди Новосадски договор и да објави едицију *Српска књижевност у сто књига*. Оба ова потеза биће учињена на линији хрватског филолошког програма, а на штету идентитета и интегритета српског језика и српске књижевности, па и самог српског народа.

Промене у Српској академији наука нису могле да се изведу на исти начин. Једноставно зато што представници нове ко-

мунистичке власти нису могле да покупе присталице новог режима, и да их упишу у чланство Академије, као што је учињено у Матици. Нове власти су тај потез учиниле много деликатније. Битне промене извршиле су помоћу једног угледног научника, Александра Белића.

Белић је још пре тога, још приликом стварања прве Југославије, од 1916. године, прихватио стратешки смер хрватске филологије да се српски језик преименује у српскохрватски. Такав став ишао је у прилог снагама које су, на основама хрватске идеје југословенства, стварале прву Југославију, тј. Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Упркос изневеравању Вукових ставова, Белић се, баш као и Јагић, упорно представљао као следбеник идеја Вука Караџића. Понашао се као оно умиљато јагње које сиса две сисе. Имао је, дакле, нешто слично и блиско носиоцима хрватског филолошког програма. Умео је политички да се прилагођава. Још пре Другог светског рата изабран је за председника Српске краљевске академије. Ово високо место захтевало је од њега да и у току Другог светског рата игра улогу која се од човека на том месту очекује. Белић се тако нашао на челу делегације угледних Београђана који су ишли да умоле генерала Милана Недића да се прихвати места председника Владе националног спаса (1941). Нашао се, такође, и међу онима који су потписали *Апел српском народу* (1942) против комуниста. У промењеним политичким околностима, на крају рата, такви гестови могли су му пред новим властима предодредити лошу судбину. Секретар Српске књижевне задруге у време Другог светског рата, књижевник Светислав Стефановић, на пример, био је због много мањих грехова од нових власти осуђен на смрт стрељањем. Нове власти су знале да им такав човек, као што је био Стефановић, више уопште није био потребан, па су и са њим поступиле као са многим другим српским интелектуалцима. Али нове власти су са Белићем имале друге планове.

Приликом успостављања нове власти Белић је наименован за једног од тројице намесника краља Петра Другог Карађорђевића до коначног избора о судбини Југославије. И после промене власти у земљи остао је на месту председника Српске

краљевске академије. А био је на њеном челу и кад је ова стара традиционална српска национална институција, одмах после Другог светског рата, променила име у Српска академија наука и уметности. Ако се ново име упореди са именом Југословенска академија знаности и умјетности, видеће се да је она своје старо име променила не само да би избегла реч краљевска, већ да је своје ново име добила у складу са моделом оне загребачке академије. Касније се није стало само на тој промени. У Белићево послератно време Академија је променила и душу. Српска академија наука и уметности (САНУ) у овим процесима, од самосталне српске институције, постала је огранак ЈАЗУ (данас ХАЗУ). То се лако може видети по овим, свима доступним чињеницама, нарочито по судбини главног Академијиног пројекта, Академијиног речника.

Академијин речник почео је да се ради на иницијативу Стојана Новаковића из 1888. и 1893. године у Српској краљевској академији. У Лексикографском одељењу СКА за овај *Речник* скупљала се грађа деценијама. Огледна свеска коју је урадио Лексикографски одбор СКА објављен је 1944. (дакле у Недићевој Србији) под називом: Огледна свеска *Речника српског књижевног и народног језика*. Године 1953, дакле годину дана после формирања Југославенског лексикографског завода, Белић објављује нову огледну свеску са новим именом за исти језик. Сада се исти језик преименује у српскохрватски. Тако ће се овај језик звати све док буде постојала Југославија.

Ово преименовање српског језика било је тек увертира за предстојећи Новосадски договор. Њиме је, практично, припремљен и терен за преименовање оног *Речника српског књижевног и народног језика* који је концем 19. века засновао Стојан Новаковић. Под Белићевим уредништвом године 1959. појавиће се први том *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. У међувремену је и Академијин Институт за српски језик (основан 1947) преименован у Институт за српскохрватски језик. Тиме је наметање ставова хрватске филологије било у пуном смислу обављено.

Са становишта нових власти (тј. оних којима је главни смер одређивао Тито), било је потребно преломити нешто битно у оријентацији у главим српским националним институцијама: Матици и Академији. Та промена је дубинског карактера. Ове институције су, са колосека служења српском националном програму, пребачене на колосек служења српскохрватском, односно југословенском програму. Што други речима значи: на колосек служења оном програму који је на свим пољима симболизовао друг Тито. Природно ће бити да се све друге српске институције, па и цео образовни систем, прилагоде овим променама. Као ни све друго битно што се у Југославији дешавало, ни те промене се нису могле десити без Титовог знања. Односно без знања екипе коју је он симболизовао.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР

Новосадски договор је један од најкрупнијих догађаја у новијој српској историји. То је и један од најбитнијих чинова који су се десили у Титовој Југославији; бесумње најважнији чин у процесу њеног разграђивања.

Више пута сам превртао по својим сећањима, али и по својим ђачким сведочанствима. Кад сам пошао у основну школу, у ослобођеној Топлици, 1944, мој први предмет се звао Српски језик. Тако се звао у свим сведочанствима све до последњег разреда у Гимназији „Светозар Марковић“ у Новом Саду (1957). Тек тада је, као име првог предмета, уписивано Српскохрватски језик. Да је до промене имена овог предмета дошло, то су ваљда сви тадашњи ђаци приметили. А да је та промена од огромног значаја бар ја сам схватио тек много касније. А још касније сам схватио да је та промена кључна за разумевање трагичних збивања која ће се десити у времену потонућа Титаника. Званично преименовање језика Срба није извршено на папиру на којем су штампана ђачка сведочанства, већ је извршено је на Новосадском договору. Пре тога се језик у Србији и Црној Гори звао српски језик. После тога ће се звати српскохрватски; све док се Југославија не разбије. А шта је после тога било – то је посебна прича.

Новосадски договор одржан је 8-10. децембра 1954. године у Новом Саду као договор двеју националних институција: Матице српске и Матице хрватске о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. Однегована је предрасуда да се овај историјски догађај одиграо у згради Матице српске. Тој предрасуди је кумовала једна наметана метанарација, која се заснива на сугестији, али се не заснива на истини. Овај Договор је имао укупно 25 учесника, па се сасвим сигурно могао одржати у Матичиној згради. Око 40-50 људи може да стане у Малој Сали Матице

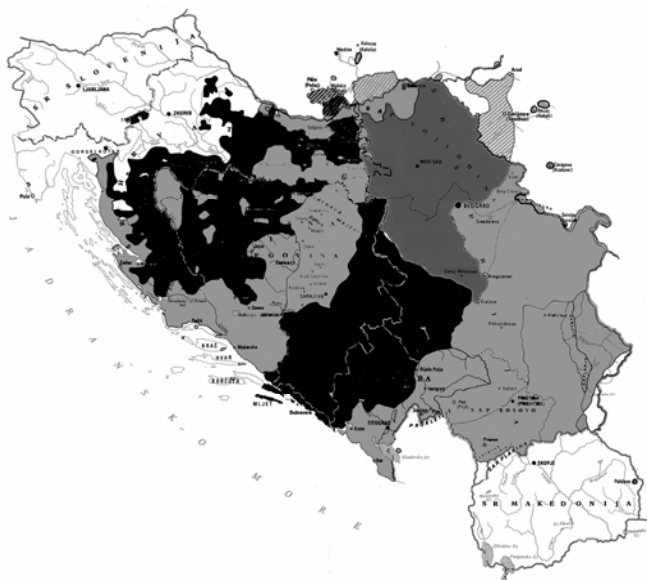
српске. То знам по томе што сам 10 година био члан Редакције Летописа Матице српске (1969-1979), а састанке су чланови ове Редакције редовно одржавали превасходно у тој сали. Ова сала је за скупове какав је био Новосадски договор најпогоднија у Матициној згради. Тек кад сам се касније озбиљно бавио овим историјским чином, суочио сам се са другачијом истином. Непорецива је истина да је овај Договор стварно одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. То се може сасвим јасно видети највише у јануарском броју Летописа Матице српске из 1955. који је цео посвећен овом Договору. Проверавао сам, накнадно, код других Матичара, оних моје генерације или оних млађих од мене, какве су они представе о месту одржавања овог Договора имали. Показало се да су и њихове представе биле блиске мојима. Сви смо, дакле, имали исту предрасуду. А та предрасуда има везу са сугерираном метанарацијом о овом догађају. На Новосадском договору учествовали су филолози и књижевници које су у оквиру својих тимова довели у исту салу организатори скупа из двеју матица. Тачније је, међутим, мислити да је иза целог овог аранжамана стајала политика државног врха.

Овај историјски догађај пратила је такође једна још битнија метанарација каква се једино могла пласирати у Титовој Југославији. Сви битни ставови који су у тексту Договора уграђени заснивали су се на пројектима хрватске филологије, поготово оних чији је гласноговорник био Ватрослав Јагић. То се релативно лако може утврдити. Вук је увек доказивао да Срби и Хрвати имају различите, мада блиске језике. Никако није пристајао на став да Срби и Хрвати имају један језик, а то значи да није пристајао да у један језик, језик српски, улази и чакавско и кајкавско наречје. Поготово није пристајао на предлог да се српски језик преименује у српскохрватски, односно хрватски или српски језик. Сведочење о таквом Вуковом ставу учесника у *Књижевном договору* у Бечу Словенца Франца Миклошића пренео је Ватрослав Јагић, а ја сам цитирао у књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002) у одељку *Напомене и коментари* који се тиче Вука. Аранжерима Новосадског договора очигледно је била потребна

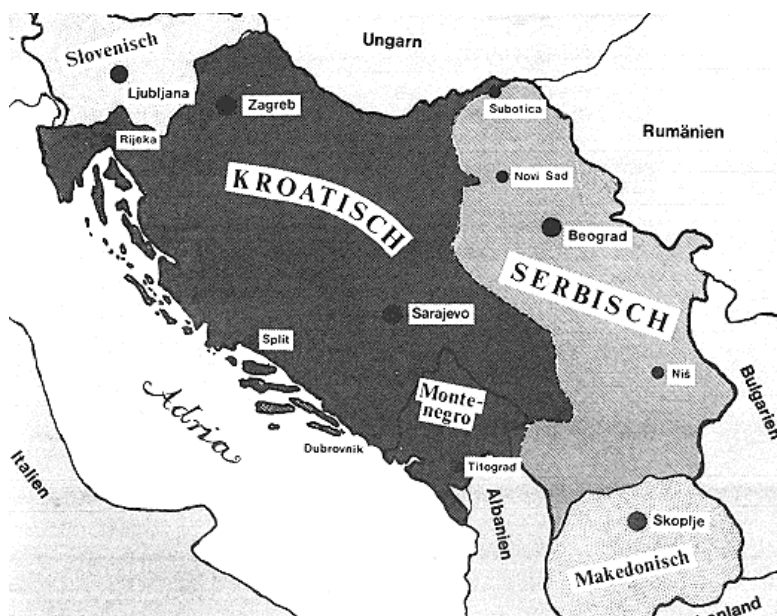
другачија истина: она на којој је кајкавац Ватрослав Јагић инсистирао. Па је у документима и у јавности пласирана метанарација посве без основа: да је Новосадски договор остварење заједничких циљева Вука и илираца. По тој метанарацији испада да су Бечки и Новосадски договор у основи исто само мало другачије. Истина је да се ради о грубом фалсификату ставова најзначајнијег српског филолога.

Имам разумевање за нас ондашње младе људе што смо у ту метанарацију веровали. Јер је тада већина нас веровала и политичким и научним ауторитетима. Нисмо се понашали у томе ни недолично ни мимо света. Али не смемо тим *предрасудама* заувек да будемо верни, поготово после искустава са Титаником. О Новосадском договору износио сам открића и ставове у више својих текстова, посебно у књизи разговора Бојана Радића са мном *О Новосадском скупу* (2008). Такве анализе могу да имају смисла превасходно за оне који јесу (или који су бар донекле) посвећени у језикословне проблеме. Читаоцима ове књиге обратићу пажњу само на нешто што се може илустровати сликом: на геополитичку позадину, односно на поседице Новосадског договора. Учинићу то, и овога пута, помоћу две карте: једне чији је аутор Павле Ивић и друге чији је аутор Томо Матасић.

Став који је званично важио у Србији и Црној Гори, да се у овим републикама говори српским језиком, заснивао се традиционално на концепцији Вука Караџића, који је српски језик изједначавао са штокавским наречјем. А како је штокавско наречје изгледало и како сада углавном изгледа може да илуструје *Карта штокавског наречја српскохрватског језика* коју је сачинио Павле Ивић а објавио Југославенски лексикографски завод из Загреба 1988. заједно са картама чакавског и кајкавског наречја, које је, за исто издање, урадио Далибор Брозовић.

А како су изгледале последице Новосадског договора може се видети на другој овде приложеној *Крти хрватског језика са додатком српског*. Саму ову карту нису графички представили учесници Новосадског договора. Она је објављена у књизи Томе Матасића, у Минхену (1981, 1984) која се зове *Добар дан* а намењена је хрватској деци, која уче на немачком језику. То је ова карта:

На овој Карти се посредно може видети оно што се стварно десило на Новосадском договору. На њој је јасно језик српскохрватски/хрваткосрпски представљен као хрватски са додатком српског. Кад сам 1998. на БК телевизији показао ову Карту у разговору са Браниславом Брборићем и Слободаном Реметићем, неко од њих је рекао да је то усташка карта. Таква примедба није без основе. Она илуструје куда стварно води хрватски филолошки програм. Као и усташки покрет и овај програм води остварењу геноцидних циљева.

Стратегија овог програма може се боље схватити ако се примети да се његова реализација одвија у два чина: У првом се чину настоји да се помешају или изједначе српски и хрватски језик, односно да се легализују као један језик, свеједно да ли под

именом српскохрватски или под именом хрватски или српски језик. А у другом чину се тај тако прокламовани заједнички језик, према Јагићевом пројекту, дели на његову источну и западну половину. На који начин ће се та подела учинити показује Матасићева карта.

Новосадски договор био је први чин овако замишљене трагедије. У првој тачки овог Договора стоји реченица: *Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик*. Та констатација се не заснива на истини. Нема Срба, укључујући ту и Црногорце, који говоре чакавски и кајкавски. Национални језици Срба и Хрвата и у овом документу су најпре помешани да би се омогућиле нове поделе.

Све што после у тексту следи, у ствари је пројекција за разрешења која треба да се десе у другом чину. Куда то трасирање води, показале се јасније у *Декларацији о хрватском књижевном језику* (1967). Тамо је од оног дводелног имена језика, хрваткосрпски/српскохрватски, као хрватски језички израз проглашен само један део језика проглашеног за заједнички, дакле хрваткосрпски. У том документу је и номинално најављено одбацивање Новосадског договора. Овај Договор је неколико година касније, 1971, безрезервно одбачен у *Изјави* Матице хрватске. Она ће оно парче језика које јој је легализацијом путем Договора обезбеђено у једном Покрајинском комитету Савеза комуниста убудуће називати именом хрватски језик. У име какве стратегије је то учињено? Учињено је тачно у име стратегије које показује Матасићева *Карта*.

Какве последице та стратегија има може се видети на једној изјави глумца Радета Шербеџије. Овај глумац, који је у Винковцима рођен као Србин, а играо по целој Југославији, за себе јавно каже да је ипак хрватски глумац, јер га језик разликује од српских глумаца. За разлику од својих српских колега, који говоре екавски, он каже да ипак више воли ијекавски. (Тако испада као да су његови преци свој ијекавски изговор преузели од Хрвата, а не да је било обратно).

Показале се као значајна чињеница како се према овом документу из Покрајинског комитета однела Матица хрватска.

Она је одговор као целину одбацила, али је истакла право да из штокавског наречја, дакле језика српског, који је, у Договору постигнутом у Покрајинском комитету, легализован као двонационални, издвоји део који у први план истиче хрватско име и да га прогласи као хрватски језик.

То је био тренутак који је давао шансу и Матици српској да и она направи сличан гест. Природно би било да је Матица српска изјавила: пошто сестринска установа из Загреба одбацује Новосадски договор, њој не остаје друго него да се понаша као да Договора није ни било. Никакве ставове не жели да намеће другој страни. Због тога ће и даље остати при ставовима којих се Матица српска држала током своје историје и које су јој обезбеђивале лепо место у науци и у словенском свету. Супротно од тога, Матица српска је изјавила да ће Договору (склопљеном у Покрајинском комитету) и даље остати остати верна. Она исти договор ни до данас није одбацила. Договор није одбацила ни Српска академија наука. Што значи да га је одбацила само хрватска страна, а не и српска.

Шта би конкретно значило потез одбацивања Новосадског договора са српске стране може се лако схватити ако се опет погледа на оне две карте. То би значило да се Матица српска и Српска академија наука враћају својим схватањима српског језика (у другој терминологији штокавског наречја) које обухвата сва три дијалекта: екавско, ијекавско и икавско. Самим тиме би потез Матице хрватске био обесмишљен. Она не би добила легитимитет да хрватским проглашава западну половину српског језика (односно, у Вуковој терминологији, јужно и западно наречје). Са неког природног становишта, тадашњи потез руководства Матице српске и Српске академије наука се може оценити као изузетно неодговоран. Али тако може да изгледа само ако се немају у виду конкретне политичке прилике. Снаге које су тада руководиле овим институцијама сигурно не би добиле дозволу да се тако понашају. Њима је, по сценарију, било писано да и даље раде у корист српске штете. Одговорно понашање српских националних институција, штетило би амбицијама хрватске стране, а снаге које су заступале интересе те стране у земљи су

биле владајуће. Ове снаге нису биле инсталиране само у органи-
ма власти, већ су биле инсталиране и у српским националним
институцијама. Руководиоцима и Матице и Академије било је
намењено само да симулирају да традиционално следе политику
ових институција из прошлости.

Српска академија наука и уметности није изјавила јав-
но оно што је учинила 1971. Матица српска: да ће Новосадском
договору остати верна. Али се у пракси понашала као и Матица:
и она је овом Договору остала верна. Кад је Југославија била
разбијена, тј. кад је Титаник престао да постоји, Српска акаде-
мија 8 година није објавила ниједан том *Речника српскохрват-
ског књижевног и народног језика*. А непуна два месеца пре
бомбардовања СР Југославије (Србије и Црне Горе) ова Акаде-
мија изјавила је да ће наставити са издавањем речника под име-
ном под којим је и до сада овај *Речник* издавала (а не под име-
ном под којим се од 1893-1953. на овом капиталном издању у
њој радило). То је практично значило да је главни пројект нај-
значајније српске институције задржао назив који је добио у Ти-
товој Југославији а не онај који је добио у славистици и у само-
сталној Србији. Не треба прећи преко ових чињеница. Оне све-
доче да се главне српске националне институције не понашају
одговорно ни према језику ни према народу који их је основао.

На жалост, ту није било дно неодговорности до којег су
ове две српске националне институције спале. Да неодговорност
може да буде још дубља, показује још једна скорашња изјава (из
2005) која гласи: „Предложићу српским политичарима да наш
језик преимнују у бошњачко/хрватско/српски“. То је став сада
актуелног председника Одбора за стандардизацију српског јези-
ка академика Ивана Клајна који је први језикословац и у Матици
и у Академији. Последице тог његовог предлога виде се лепо и
на карти Србије. У западном делу Србије, у Новом Пазару и око-
лини, говори се језиком који је прозван бошњачким језиком.
Овим језиком се, неспорно, говори и у Чачку одакле потиче и
патријарх Српске православне цркве господин Иринеј. На осно-
ву ставова који су у српским националним институцијама некад
важили, могло се сматрати да се српски патријарх родио у крају

где се говори Вуковском ијекавицом. По најновијим ставовима лингвиста из Српске академије испада да се у том подручју говори бошњачким језиком. На жалост, у Србији су на власти људи који појма немају о томе шта значи то што се у српским националним институцијама отворено ради.

Слична ситуација оној у Рашкој области пројектује се и у другом крају наше државе. На северу Војводине говори се, по Војвођанској телевизији, хрватски. Ни то није необично. Потенцијално је тако протумачен израз хрваткосрпски језик из Новосадског договора којег се Матица није одрекла. Пошто се израз хрваткосрпски језик из Новосадског договора тичао и језика Срба у Хрватској, а њега су хрватске институције прогласиле само хрватским, онда ни Војвођанској телевизији не остаје ништа друго него да прихвати конзеквенце недоговарног понашања Матице српске и Српске академије из титовског и посттитовског периода.

Да је на делу распарчавање Србије и српског народа, то је већ деценијама актуелна тема. То је и нешто о чему се јавно говори. Обично се представља да иза тога распарчавања стоје неки политичари. У демократским друштвима сепаратистичке идеје не би требало да буду забрињавајуће уколико друге институције функционишу. Зато и не прећуткујем истину да иза тога распарчавања стоје две српске националне институције: Матица српска и Српска академија наука и уметности. За разлику од политичара, оне само симулирају да воде политику у другом правцу. Чињеница је да су обе ове институције у југословенском периоду, а посебно Титовом, погубиле оријентире. Погубиле су оријентире јер су у то време биле окупирани од снага којима је био задатак да спроводе туђу политику. Национална реторика која се чује из ових институција не треба да завара. Симулирање да би се прикрило стварно стање, обележје је Титовог периода. У мојим студијама о Матици и о САНУ каже се да је Матица постала продужена рука хрватске филологије, а за САНУ се каже да је постала огранак ЈАЗУ. По ставовима које годинама заступам, све би и у српском народу и у Србији ипак било другачије

да се ове институције понашају како треба. А то значи: у складу са својом традицијом из предтитовског доба.

На жалост, ситуација је још тежа него што се стиче представа кад се обраћа пажња на националне институције. Мора се постати свестан да су оријентире у српском народу погубили и политичари. Они виде да је ситуација тешка, па нуде своју власт као спасење, а не нуде никакав озбиљнији национални програм. Па ипак се мора знати и да оријентире у српском народу није погубио Покрет за обнову србистике. Овај Покрет, којем и ја припадам, од свог проглашења 1997, има став да данашња српска филологија, после Титаника, треба да се врати изворним ставовима српске филологије, а то значи ставовима и Матице и Академије. Однедавно, од почетка 2012, овај филолошки Покрет има и своју ванстраначку али и политичку димензију. На основу идеја изнетих у мом тексту *Блок за српску идеју* и формиран је Иницијативни одбор Блока за српску идеју. У тексту овог одбора (који је штампан као додатак мојој истоименој књизи) постоји и одељак о практичним корацима које треба предузети. Цитирам одељак који се тиче потребних промена у Матици српској.

„Блок за српску идеју, исто као и Покрет за обнову србистике, подразумева да треба да дође до промена у самој садашњој оријентацији Матице српске.

1. Подразумева, пре свега, да се напусти оријентација која је наступила са доласком комуниста на власт 1945. године и да се обнови оригинална Матичина филолошка традиција из предјугословенског, посебно из предкомунистичког периода. То конкретније значи да Матица српска треба да се врати властитим ставовима о српском језику, српској књижевности, српском народу, дакле својим изворним филолошким ставовима које је имала у предјугословенском периоду.

2. Ова промена у оријентацији подразумева и одлучно одбацивање Новосадског договора. Једна од страна, Матица хрватска, одрекла се овог Договора још 1971, а Матица српска то никад није учинила. Мора се, макар накнадно, јавно признати,

да је и овим чином српској страни приређена још већа штета него што је учињено самим Договором. После овог раскида, некада српски језик постао је хрватски (за хрватску страну), а српскохрватски (за српску страну). Последице неодговорног понашања званичника са српске стране постале су катастрофалне. Израз српски језик не одговара више некадашњем појму српског језика. У току су настојања да се сада институционално исти језик именује као српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. Преко неодговорног понашања филолога распарчава се и српски језик, али се и распарчава и српски народ.

Мада се сама Матица српска не ангажује да нађе излаз из ћорсокака, не треба previdети да има филолога који то чине. Један важан чин у том правцу збио се у згради новосадске гимназије „Јован Јовановић Змај“ 2007. године када су присталице Покрета за обнову србистике (у сарадњи са Владом Републике Српске Крајине) организовали Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. На овом дводневном научном скупу, непосредно или прилозима, учествовало је 59 филолога. Они су акламацијом усвојили *Закључке* који су у пуној сагласности са српском филолошком традицијом, а то значи пре свега са традицијом Матице српске из предјугословенског периода. Они су, такође, сагласни са системом ставова који карактеришу филологије других европских народа. На жалост, строго контролисани медији овај скуп су углавном прећутали. Ако чланство Матице српске хоће да превазиђе грешке начињене у комунистичком периоду, има основа да се стара институција врати на пут своје некадашње традиције.

Промена у оријентацији Матице српске подразумева и промене у кадровима који ће обележити повратак њеној аутентичној традицији. Иницијативни одбор Блока за српску идеју има предлог бар за једно од кључних места. Предлаже зато да се за председника Матице српске изабере проф. др Петар Милосављевић, иницијатор Покрета за обнову србистике.

Проф. др Петар Милосављевић (1937), пензионисани професор Филозофског факултета у Новом Саду, био је члан редакције Летописа Матице српске (1969-1979), председник жири-

ја за Бранкову награду Матице српске седамедесетих година, уредник Прве књиге (1980-81). Изабран је за сталног члана Матице 1987. Данас је један од плоднијих српских књижевника и професора, и један од најплоднијих радника у историји Матице српске“.

У јавности није било реаговања на овај предлог. По некој другој логици дошло је до редовних промена у руководству Матице српске. На изборној скупштини ове институције, одржаној 28. априла 2012, изабран је за новог председника Матице, проф. др Драган Станић. Досадашњи председник Матице Чедомир Попов проглашен је за почасног члана.

Драган Станић је у сутрадан по избору, у новосадском Дневнику, 29. априла 2012. дао интервју програмског карактера. Интервју износи целу једну страну. Али ово су, парафразирани, ставови које је изнео. Стање у Србији и у српском народу је веома лоше. Једино је у Матици стање добро. Јер се само у овој институцији добро ради. Матица у својој политици нема шта да мења. Пошто је тако, он ће наставити политику коју су водили његови претходници. Те претходнике је и посебно поменуо. То су Бошко Петровић, Божидар Ковачек и Чедомир Попов.

Неколико недеља касније интервју је Печату дао и академик Чедомир Попов, поводом награде „Печат времена“ коју је добио за тротомну књигу *Историја Европе (1770-1914)*. У интервјуу је академик Попов говорио о много чему, па и о Матици и свом раду у њој. Све је, по њему, као и по његовом наследнику Станићу, у Матици у реду; није у реду само са српском интелигенцијом која се не брине о националним интересима.

Не кријем да је предлог да и ја будем кандидован за председника Матице српске учињен уз моју сагласност. У персоналном смислу, тај предлог би имао више смисла да је дошао две деценије раније када сам имао година колико их сада има мој бивши студент Драган Станић, књижевник који објављује под именом Иван Негришорац. Мојим данашњим годинама свакако не приличи ангажовање на месту на којем се нашао господин Станић.

Да поступим како сам поступио учинио је ипак крупан разлог. Постоји сигурно нешто битније од персоналних решења и вођења рачуна о властитом добру. Најмање, у овом тренутку, треба да буде важно ко ће бити председник Матице. Важније је сигурно по каквом ће програму Матица радити. Од тога очигледно зависи и судбина нашег народа. На жалост, они који гледају по површини не могу да разазнају колико су битне разлике у програмима двојице кандидата овде помињана кандидата. Господин Станић каже сасвим јасно: наставићу политику мојих претходника Петровића, Ковачека, Попова. Преведено на стварне чињенице, то значи: Матица ће наставити да следи ону политику која је у овој институцији вођена од 1945. до данас. То је екипа која је Матици одузела властиту традицију, наметнула сербокроатистику, изоставила дубровачку литературу из корпуса српске литературе и престала да помиње Матицу српску у Дубровнику као да никад није постојала. За овакав програм господин Станић добио је подршку садашњег чланства Матице. Изабран је једногласно на темељу однегованог става да Матица следи своју традицију и да у тој политици не треба мењати.

Иако нисам био на овој скупштини, као један од старијих Матичара, знам и како се ове ствари у пракси збивају. И овога пута, као и током комунистичког периода, присутни су дизали руке не знајући за шта гласају.

Учио сам се професорском занату од Светозара Петровића, од кога сам наследио предмет Методологија проучавања књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду. Светозар Петровић је био професор који је дошао у Нови Сад из Загреба, доспео до врха Матице и постао српски академик. Разишли смо се сасвим неспорно око дубровачке књижевности. Петровић је, пре пропасти Титаника, имао јасан и јавно много пута изречен став да је дубровачка књижевност хрватска и да је писана на хрватском језику. Геополитички смисао ставова које је заступао, јасно ће се оцртати ако се баци поглед на дијалектолошке карте Ивића и Матасића. Последице таквих ставова постале су посве јасне кад се обрати пажња на судбину његових српских сународника из Хрватске. Светозар Петровић се лако уклопио у

линију Матице коју представљају Бошко Петровић и Бошко Ковачек. Моје отпадање од те линије у Матици водило је ка напуштању традиције титовског периода, и враћању вредностима старе Матичине традиције. Верујем и даље да је такав пут исправан и да је неопходан ако се хоће да Срби функционишу као озбиљан народ.

Екипа која је мене предложила за председника Матице српске очигледно је имала у виду програм за који се годинама залажем. Та екипа, заједно са мном, настоји да програмски обнови српску филолошку традицију, србистику. То је екипа која је организовала Новосадски скуп 2007, онај који је својим Закључцима одбацио филолошке основе Новосадског договора, а касније обновила рад Матице српске у Дубровнику. Она, дакле, има у виду нешто битно другачије од оног што у континуитету нуди Матица српска од Титовог периода. Уместо става: променимо српско друштво, она нуди други став: променимо Матицу да би српско друштво почело да се мења.

Иницијативни одбор Блока за српску идеју, у истом тексту, изложио је програм о томе шта треба чинити у образовном систему, Матици српској, Академији наука и Вуковој задужбини, дакле у скупу институција од којих промене треба почети. При изради предлога за ове промене полазило се овако: на првом месту су програмске промене, а тек на другом персоналне.

У МАТИЦИ НИШТА НОВО

Да ли су данас у Матици могуће промене које би се десиле у смеру остваривања програма за који се залажете?

Пошто сам човек из Матице, стални члан ове институције, и писац једне од студија о њој, не могу на ово питање једноставно да одговорим. Матица српска је променама из 1945. све више постајала продужена рука хрватске филологије. То је упоредо с њом све више постојала и Српска академија наука и уметности. Све се у земљама у којима живи српски народ променило, али се нису промениле снаге које овакву оријентацију српских националних институција обезбеђују. То значи да није дошло до промена у дубинској структури. Господин Станић је јасно показао: снаге које су током шездесет година имале власт у Матици имају у њој власт и данас. Матица свој програм, прихваћен 1945, нема намеру да мења.

Ако бисмо казали да су те промене извршили комунисти, ишли бисмо линијом површинских одговора. Комунисти су очигледно послужили да се у Матици српској обаве дубинске промене тако да би ова институција служила хрватском филолошком програму. Исто се десило и са Академијом. Да су и ове промене извршене у дубинској структури можемо знати по томе што ћемо поредити програме некадашње и садашње Матице, некадашње и садашње Академије. Комунисти су били и отишли. Али су промене извршене у дубинској структури остале. Што значи да политика коју владајуће гарнитуре следе не потиче од комуниста, већ са неке друге стране.

Тачне су тврдње да су ове институције српског народа окупиране. Не бисмо до таквог закључка дошли на основу наглашено српске реторике њених челника. Потребан је зато поглед у дубину. Али се и до дубине може продрети, ако се у пуном смислу анализира оно што се у овим институцијама десило у време Титовог периода.

Гледао сам, на пример, на загребачкој телевизији емисију из серије о Титу. Један од учесника, на питање: шта је Југославију одржавало на окупу? указао на неколико кохезивних фактора. По њему, ти кохезивни фактори били су: 1. Тито као харизматска личност, 2. Комунистичка партија Југославије којом је он руководио, 3. Југословенска народна армија којом је он командовао. А кад су ти фактори престали да постоје, Југославија се разбила.

Било је интересно да у овој емисији није помињан још један стуб Титовог режима. То је била полиција, јавна а још више тајна. И знало се и говорило, још за Титовог живота, да је Титова Југославија била полицијска држава, да се одржава на деловању тајних служби. То значи да је Југославија имала и четврти стуб. Она се већ почела урушавати када јој је тај четврти стуб, са уклањањем Ранковића, био поткопан. Међутим, показало се да је Титова Југославија и после уклањања тога човека трајала још читавих четврт века (1966-1991). А ако се каже да је после уклањања Ранковића престао да постоји онај четврти стуб, мора се признати да је ипак нешто слично постојало: постојала је и даље нека тајна служба, невидљивија него у време Ранковића. Њен је смисао био да стање у земљи држи под контролом. На томе стубу се, после бродолома Титаника, сигурно није могла одржати држава која је већ била отписана. Али се на просторима Југославије, нешто ипак могло сачувати: могла се сачувати филолошка политика коју је ова служба од почетка Титовог периода имала. Судећи по стању у српским националним институцијама, упркос тешким историјским потресима и променама, ове снаге и данас несметано функционишу.

А да постоје организоване снаге које такву политику спроводе, то знам посредно, из властитог искуства. Понудио сам још 1992. Издавачком предузећу Матице српске пројект по којем би се издале све релевантне историје српске књижевности у 10 књига. Пошто је уредник који је овај пројект прихватио био смењен, за другог издавача, нишку Просвету, написао сам десет предговора за све предвиђене књиге из едиције. Све сам их затим објавио у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000).

Нека сила студентима историје српске књижевности очигледно не дозвољава да имају увид у основну литературу из области коју студирају. Урадио сам сличне послове и за област српског језика. И тако нешто иста сила не дозвољава да доспе до садашњих и будућих стручњака. Из текста у текст показујем да на Филозофском факултету у Новом Саду постоје катедре за англистику, германистику, хунгарологију, словакистику, румунистику и русинистику. Али да не постоји Катедра за србистику. Верујем да је овај мој критички ангажман нормалан. Па ипак ни он не пролази иако не тражи никаква додатна средства. Силе које владају српским националним институцијама, гестовима поручују: хоћемо један стандард за све друге народе, а посебан за Србе. Иза таквог понашања не може стајати сила која ради за добро српског народа, свеједно како се представљала. И у српским националним институцијама неких промена ипак има. Али те промене су у основи површинске. За њих се обично каже да су козметичке. Али без оних дубинских, стварних промена нема.

ПОЛИТИЧАРИ, ПРОКЛЕТЕ ВАМ ДУШЕ!

На Језичкој трибини Удружења књижевника Србије имао сам прилике у мају 2011. да говорим о проблемима из области ове теме. Текст под називом „*Филолози, проклете вам душе!*“ објављен је у мојој књизи *Блок за српску идеју* (2012). Филолози, којима се текст обраћа, окупљени су у главним српским националним институцијама. Они тамо обаваљају и главне послове који се тичу српског народа. Највише због њих, српски народ обрео се у ситуацији у којој јесте.

И у читавом низу мојих претходних књига из области србистике обраћана је пажња на то главно где је труло у нашој држави: на филологију. Не могу да прећутим да се послови у овој области одвијају и даље по пројекцијама које долазе са хрватске стране. Мој став је, бар откад се Србија поново осамосталила, да више не мора да буде тако. Проблеми у овој области могли би да буду решавани као и у предјугословенском, а посебно у предтитовском периоду.

Овога пута указујем на посебну одговорност политичара. Они у основи греше зато што сматрају да је код нас у овој области ситуација нормална, па полазе од става да треба да следе политику главних српских националних институција. Ни не пада им на памет да узму у обзир упозорења да српске националне институције могу да доспеју и под контролу страних интереса. Односно да могу да буду окупиране ради спровођења туђих програма. Такво неодговорно игнорисање озбиљних упозорења тешко оптужује људе који се баве политиком. Испада да се и они у свом понашању придружују неодговорним филолозима. Такво понашање не може да остане без крупних последица. Клевета, *Великаши, проклете вам душе!* може с правом и њима да буде упућена.

СПАСАВАЊЕ И ПОПАВКА СРПСКОГ БРОДА

ПОТОНУЋЕ ТИТАНИКА И ПОПРАВКА ХАВАРИСАНОГ СРПСКОГ БРОДА

Са потонућем Титаника стари српски брод није потонуо, само је доживео тешку хаварију. Наставио је да плови, али да плови као тешко хаварисан. Као што у таквим приликама бива, нашли су се позвани појединци да српски брод спасавају. Ни тај труд не треба игнорисати. Упркос томе, двадесет година после потонућа Титаника, српски брод још није поправљен. Стање у којем јесте ни данас није задовољавајуће. Вреди се подсетити да су пре стварања прве и друге Југославије сви хтели да се здруже са Србима. После Титаника, однос је такав као да у окружењу за Србе места нема.

И онда се јављају Ви... Ко сте Ви?

Много пута је до сада, посебно у мојим књигама, показано и ко сам и шта сам. Укратко: пензионисани сам универзитетски професор, доктор филолошких наука, неко ко је у више средина, на редовним и постдипломским студијама, држао курсеве из методологије проучавања књижевности, теорије књижевности, историје српске културе. То су моје формалне квалификације. А управо те квалификације дају ми право да се, као стручњак, мешам у послове из области филологије. Нема ни доказа, чак ни индиција, да сам се мешао у послове економске, социјалне, војне, правне итд. природе. Што значи да се не мешам у послове ван струке.

Моја формална струка ме обавезује да се бринем о питањима која се тичу идентитета српског националног језика, српске националне књижевности, идентитета српског народа. Јер спадам у релативно узак круг људи међу Србима који су о тим проблемима са становишта струке обавештени, чак спадам и међу оне који су примали плату да о њима морају да имају потреб-

на знања. А то значи и који су обавезни да се и непозвани ангажују да би се хаварисани српски брод спасавао и поправио за нормалну пловидбу.

У образовном систему у Србији Ви сте били превасходно професор теорије књижевности...

То је тачно. Али баш у томе и јесте ствар. Послови у које се упуштам су превасходно теоријске природе.

А кад већ помињемо реч теорија да почнемо од појма који ова реч означава.

Израз теорија је грчки, а значи и виђење и контемплација. Словенска, па дакле и српска реч за исти појам је је созерцање. Али она грчка је постала термин и то захваљујући Платоновој *теорији идеја*. По Платону постоје две стварности: једна која нам је свима видљива и доступна, дакле површинска, и дуга, дубинска, то јест стварност идеја, до које могу да доспеју само појединци. То су филозофи, људи који имају способност да контемплирају, тј. да виде, ону дубинску стварност, стварност идеја. У дубинској старности, на пример, постоји идеја коња, идеја кревета, идеја куће. У површинској стварности постоје конкретни коњи, конкретни кревети, конкретне куће. Али ти конкретни објекти само су одрази оних идеја из дубинске стварности.

Чему нам може користити, у данашње време, ова Платонова теорија?

Платонова теорија идеја може нам послужити да почнемо да се разабирамо и у актуелној друштвеној стварности, а не само у књижевној. У принципу је то исто.

У мојој *Теорији белетристике* (1993), на пример, полази се од таквог приступа. У конкретној књижевности, са којом се сусрећемо, имамо посла са конкретним романима, приповетка-

ма, песмама, драмама; са десетерцима, осмерцима, катренима, метаформа и синегдохама.

Али ако хоћемо да овладамо том стварношћу морамо да уђемо у ону дубинску стварност. Морамо да знамо шта стоји у основи феномена роман, приповетка, лирска песма, драма; какав је то модел (парадигма) десетерца, осмерца, катрена, метафоре и синегдохе. За те основе кажемо обично да су теоријске природе (дакле да су основе до којих се само теоријски може продreti). Тек понеко схвати шта то стварно значи. А значи да треба продreti до идеја, односно форми које стоје у основи тих конкретних појава. А да би се до ових дубинских структура продрло, служи теорија.

Сам Платон је, више пута, у истом значењу које има реч идеја, употребио и грчки израз парадигма. Тај грчки израз има адекват у латинском изразу формула, француском модел, српском образац (дакле нешто што је по образу, тј. пра-лику направљено).

У поменутој мојој теоријској књизи, дакле у *Теорији белетристике*, од поменутих израза најчешће сам употребљавао израз парадигма. Верујем да би се и Платон боље разумевао ако би се тај израз чешће стављао наместо израза идеја. Лакше би се, на пример, појмило да је неки предмет направљен по парадигми кревета, да је неки објект прављен по парадигми алпске, а други по парадигми панонске куће.

Ако бих своју најужу струку требало најкраће да представим у другачијим терминима од оних који на које смо навикли, рекао бих да сам ја, у ствари стручњак за парадигме, формуле, моделе, обрасце у књижевности. Узгред да кажем да је овај проблем боље од иког другог осветлио један наш човек, Михаило Петровић Алас, творац феноменологије пресликавања. Као нека врста његовог настављача, сматрам да сам теоријски припремљен да се сналазим и у проблемима филолошке природе у које спадају и национални језици и националне књижевности. Кад се ствари тако поставе, онда белодано изгледа да ме баш бављење теоријом књижевности квалификује и да се бавим националним питањем. Националним питањем баве се и други, на

пример историчари и политичари. Али треба правити јасне разлике међу тим бављењима. Моје бављење овим питањем, по карактеру струке из које долазим, може да буде само дубинско. Јер сам, за разлику од људи других струка, упућен сам превасходно на то да се бавим идејама, парадигмама, моделима.

А за шта вас квалификује предмет Методологија проучавања књижевности?

И тај ме предмет квалификује за нешто одређено. Методологија је део логики. Она се дели на општу методологију и на методологије појединих наука. Да би се владало делом ове дисциплине, мора се имати увид у основе логики. Није случајно логос моја главна категорија. Објавио сам две књиге које у наслову имају реч логос: *Логос и парадигма* (2000) и *Обнова логоцен-тризма* (2009). Не излазим, дакле, ни у овом случају, из свог домена.

Из наслова предмета које сам предавао треба посебно издвојити реч метод. То значи да сам и стручњак за методе. Бар у области филологије (разуме се и логики).

Може ли се овај део разговора сматрати као Ваши пледоаје за истицање права да се бавите поправком хаварисаног српског брода?

Како ми се чини, нико не оспорава право да се поправком хаварисаног српског брода баве људи од имена као што су, на пример, Добрица Ћосић, Милорад Екмецић, Борис Тадић, и други чувени Срби. Не верујем да се ишта очекује од стручњака за методологију проучавања књижевности или за теорију књижевности.

Зато је стварно било потребно да направим овај пледоаје. Кад сам једном политичару из врха власти понудио сарадњу у филолошким пословима, одбрусио је отприлике овако: да он неће да се петља у спорове језикословаца. Супротно од тога, моје

је полазно становиште ово: главни српски проблеми јесу у дубинској стварности. Што значи у филологији. Мало је људи међу Србима који су стручно припремљени да до те стварности могу да доспеју. То превасходно могу да буду они који се баве идејама, моделима, парадигмама. Још мање је стручњака који су обучени да се баве методама и методологијама. Био би грех да се, у овако тешком тренутку по наш народ, руководим разлозима скромности, па да избегнем да на делу полажем испит.

ПОВРШИНСКИ И ДУБИНСКИ ПОГЛЕДИ НА СРПСКО ПИТАЊЕ

После овог пледоајеа треба јасније да буде моје упозорење да је на српско питање могуће гледати на два начина: површински и дубински. Није свеједно који се пут изабере. Ако се гледа површински, не мора се бацати поглед у дубину проблема. Ако се гледа дубински никако се не може искључити и оно што се показује на површини.

Један од главних узрока што су се Срби уопште нашли на Титанику јесте у томе што су неки наши утицајни преци на српске проблеме гледали површински. Да би хаварисани српски брод могао да се поправи за нову пловидбу, морају се имати у виду идеје, односно модели по којима су изграђени други европски народи. При томе, мора се посебно имати у виду како се у овим народима гледа бар на три основе идеје: на а) оне које се тичу идентитета националног језика, б) на решења верског питања и в) на одређења корпуса сваког појединог народа.

До јуче је важио став да је наш језик српскохрватски. Сада се бране другачији ставови. Шта је истина?

Тезу о томе да је у почетку био српскохрватски језик, па да се тај језик после распао на српски, хрватски и босански језик изнео је црногорски лидер Мило Ђукановић у процесима пред укинуће државе која се звала Србија и Црна Гора. Овај владар је пошао од чињенице да је од разбијене заједничке државе свако узео своје парче државе, па да тако треба да чине и Црногорци. А пошто је свака држава узела парче језика, што јој по праву наследства припада, природно је да и Црногорци имају право да се и сами понашају на исти начин. Убрзо пошто је Ђукановић обелоданио овакав начин размишљања, Црна Гора се одвојила

од Србије, а црногорски језик проглашен за државни језик Црне Горе.

Мило Ђукановић је, по позвању политичар, а питање које је он решавао ипак није из сфере политике него филологије. Питању језика, које је превасходно филолошко, он је, дакле, пришао површински. Ослонце за такав приступ, он је могао да нађе у двома суседним државама, Хрватској и Босни и Херцеговини, насталим на олупинама Титаника, после његовог потонућа, дакле на темељима претходно постојеће државе Југославије. Али ослонце за своје решење није могао да нађе другде у Европи. У поменутиим суседним државама које су настале после потонућа Титаника, доскора је заиста владао став да је језик којим њихова популација говори српскохрватски. После бродолома Титаника јављају се настојања да језици добијају имена по државама. Да је тај начин гледања површински, може се видети по томе да се ниједна европска држава тако не односи према језику.

Дубинско виђење истог проблема, подразумева и другачије резултате. О идентитету језика који је у питању ипак се мора консултовати и његова историја. Историја ће нам посведочити да се у предјугословенском периоду, у Црној Гори, као и у Србији, језик становништва звао српски. После Другог светског рата, и у Црној Гори и у Србији, све до Новосадског договора 1954, исти језик је третиран и називан именом српски језик. Тек на Новосадском договору (1954), овај исти језик преименован је у српскохрватски. То је учињено у периоду пуне Титове владавине, а на основу тезе хрватске филологије која је још од 19. века такав став заговарала. Јасно је да је та теза могла да буде наметнута у тренутку кад је Тито имао укупну власт у држави. То је био одлучујући разлог, свеједно како се ствари на површини представљале. Давањем двонационалног имена једном језику који номинално говоре три народа (Срби, Хрвати и Црногорци) очигледно је, на Новосадском договору, примењен један неевропски модел. А да би се то решење прихватило, оно је обавијено једном посебном метанарацијом карактеристичном за Титово доба. Све се увијало политиком братства и јединства, па је и неодговарајуће решење са језиком тако представљано.

Ако одстранимо политичке интересе па обратимо пажњу на друге европске језике, видећемо да су сви они и схваћени и третирани по истом моделу. По том моделу (или по тој идеји) језик и народ су нераздвојиви: један народ може да створи само један језик. Тако су рани слависти у систему националних језика Словена идентификовали и српски језик. То је за њих био један од словенских или европских језика, иако су се овом језику давала и локална или историјска имена: рашки, босански, славонски, словински, дубровачки, далматински, илирски. Сва та имена нису угрожавала његов идентитет, односно становиште да је то један језик. Показивао сам више пута да је став о некаквом српскохрватском, односно хрватском или српском језику, био стваран мимо ових модела и да се у њих није могао да уклопи. Управо због одступања од модела или идеје која важи за друге народе, концепција једног језика са два национална имена може се сматрати неодрживом. Неодрживост двонационалног назива за један језик, показаће се убрзо после потонућа Титаника.

Градити народ или државу на неодрживим идејама, може да доведе само до лоших резултата. Србима се то десило у периоду југословенства. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца званични назив језика био је српскохрватскословеначки. Јасно је да модел по којем је тај језик назван, одступа од модела који важе за друге језике, као што одступа и концепција о двонационалном називу за исти језик. Природно је да се и из те историјске чињенице извуку неке поуке.

Шта се може рећи о тези да је вера код нас вододелиница нација?

Тито је, заједно са својим следбеницима, пласирао метанарацију да је стара Југославија била разбијена због „нерешеног националног питања“. Стање које је он у тој држави затекао ипак је, и поред њене несавршености, било близу европског модела, па се држава, разбијена у Другом светском рату споља, ипак могла обновити. Нови модел који је, у решавању овог пита-

ња применио Тито, одступао је од европског модела. Он је био заснован на нескривеној програмској политици Коминтерне према самом настанку Југославије. После свега што се са Југославијом десило, постаје ипак јасније да је, по опстанак државе тај модел био катастрофалан. После Титове борбе за братство и јединство Југославија се ипак никад више не може обновити.

Тек после свега што нам се 90-тих година 20. века десило, показало се да је потонуће Титаника, као и верско-грађански рат који је уследио, могу схватити и као последица политике таквог „правилног решавања националног питања“ коју је донела Комунистичка партија Југославије којој је на челу био Ј. Б. Тито. За одступање од модела који важи за све друге народе, ипак се не може окривљавати само Коминтерна. Ова интернационална комунистичка организација важила је и за друге европске земље па у њима није било грађанског рата после промене система четрдесетих и деведесетих година 20. века. Нешто је у темељима Југославије било лоше постављено. То лоше је било садржано у самој хрватској идеји југословенства. На жалост, ни после свега што нам се десило није дошло до критичког преиспитивања тог главног узрока ове велике колективне трагедије. Ово преиспитивање нису обављали пре свега сами Срби. Сећам се како је са изненађењем примљено моје откриће да су се питањем односа Јужних Словена бавили челници Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић и да су имали посве различите ставове од идеје југословенства за коју су се залагали хрватски идеолози. Срби који су се затекли на кључним местима у Титовом периоду, па и касније, искористили су прилику да и даље плутају по површини. Или да се баве политичким обрачунима који су сви површинске природе. Тако смо сви остали заробљеници решења која су нам као залог остала од друга Тита и снага која су управљале Титником.

Оно што је у тој идеји југословенства лоше било постављено у дубинској структури, био је пре свега став да два народа могу да створе један језик, а да остану посебни народи. То с показало немогућим. Поред тога, настојало се да се верско питање реши мимо модела који важе за све друге европске народе. И да-

нас се не одустаје од титовске потполитике по којој су Хрвати католици, Бошњаци муслимани, а Срби православци. На жалост иза те политике не стоје само појединци. Иза ње стоје и историчари, и језикословци, али стоје и политичари на водећим местима у државама на тлу бивше Југославије. На тој концепцији почива, пре свега, државна политика Хрватске и Босне и Херцеговине. Али почива и државна политика Србије. Другим речима, иза те политике стоје снаге које заједнички учвршћују једну посве неевропску концепцију. У Европи сасвим нормално функционишу три верске заједнице једног народа у једној држави уз поштовање принципа верске толеранције. Али да три народа имају исти језик, а да тај језик третирају као три посебна језика, тако шта у Европи нема. Таква концепција има нешто нечестито у себи. Она као нездрава идеја може да производи само зло. Поготово кад се таква три „народа“ и таква три „језика“ затворе у једну државну заједницу. Она мора да постане Пандорина кутија.

Проблем о којем говорим на нашем терену се посебно увећава тиме што је та накарадна концепција уграђена у централне земље на Балкану: Србију, Црну Гору, Босну и Херцеговину и Хрватску. После разбијања Југославије, из Европске уније накнадно стижу захтеви да се на овако неевропским моделима верских односа изгради одржива политика међунационалних и међудржавних односа. Тражи се политика помирења, али се прећутно захтева да се у накарадне моделе не дира. Они који такву политику пројектују, неке успехе могу да постигну само на површинској равни, а не на дубинском решавању проблема. Србима и другима у окружењу из Европе стижу јасне поруке: правите флаше по европским моделима, производите алкохол по европским моделима; доносите законе по европским моделима. Али им се не поручује: дужни сте да језичке, националне и верске проблеме решите онако како се у другим европским земљама решавају.

Колико сам запазио најбоље је стање на просторима на којима Срби живе формулисао историчар Милорад Екмецић. Из чињеница које он у разним својим текстовима износи, јасно се види да му је стање у Европи познато. Такође се јасно види и

да му је познато да је стање на тлу бише Југославије другачије него у другим европским земљама. А другачије је зато што је код нас „вера постала вододелница нације“.

Академик Милорад Екмецић је научник великог угледа, носилац бројних награда и јавних признања, изразито српског патриотског усмерења, вредан писац низа историографских књига. Издвојио се међу неколико истакнутих историчара који су обележили наше доба, као што су Радован Самарџић, Василије Крестић, Чедомир Попов. У разним видовима и ови научници изражавају исти став: а то је да је код нас вера постала вододелница нација. Зато се и не треба чудити што историчари таквог усмерења на неки начин и одређују смер националној политици. Другим речима, што политичари који данас воде српски народ у оваквим виђењима стичу главне ослободитеље за своје политичке пројекције.

Упркос великом угледу који ови људи имају, сходно полазној основи гледања које излажем, морам да окарактеришем начин њиховог гледања као површински. То гледање је површинско зато што нема у виду и ону дубљу стварност, стварност идеја (модела). Исти људи би дошли до других резултата у својим истраживањима ако би употребили други метод. Пошто су сагласни у ставу да је стање код нас другачије него код свих других европских народа, природно је да се постави питање зашто је код нас стање такво. Односно, да се постави питање: каква је то усуда довео до стања које води ка катастрофалним последицама.

Одговор на то питање је посве једноставан. Јер се јасно може видети теоријска основа тога стања у дубинској структури. Ако су сви други европски народи мултиконфесионални, а само је на подручју где живи српски народ „вера постала вододелница нација“, онда за то постоји разлог. А главни је разлог у томе што се у нашем случају примењује неки други модел. Један модел, дакле, важи за све друге народе, а други важи за оне који говоре српским језиком (свеједно како тај језик називали). Треба одговорити на питање: зашто је тако? Ово су могући одговори:

а. Модел по коме се народи идентификују на основу језика и који важи свуда у Европи, сем код нас, има извориште у Хердеровим идејама. Ове идеје је Хердер рагласио у другој половини 18. века. Оне су биле прихваћене практично свуда у Европи. Прихватили су их и родоначелници словенске филологије (славистике). Прихватио их је и један од родоначелника славистике, а посебно србистике, Вук Караџић. Из тог теоријско-идејног склопа и настала је Вукова теза о Србима три закона: грчког, римског и турског. Вук је, другим речима, опште ставове европске филологије примењивао на српску ситуацију.

б. Други модел, онај по коме је „вера вододелница нација“ није заживео нигде у Европи. Посебно овај модел није заживео на тлу немачког језика које памти и вишедесетогодишње верске ратове. Испоставља се да је овај модел заживео само на тлу српског језика и то у једном периоду. Познат је и родоначелник тог модела. То је бискуп Штросмајер. Његову филолошку основу разрадио је филолог Ватрослав Јагић. Оваква идеја=модел=парадигма се практично почела примењивати тек у југословенском периоду. Али се примена овог модела довела до пуне доследности тек у Титовој Југославији. Другим речима, идеја је по пореклу хрватска. На основу те идеје и пласирана је метанарација да су Срби православци, Хрвати католици, а муслиманима је писано да буду посебан народ. Тек кад је идеја доведена до краја, они су за себе изабрали име Бошњаци. (Па је испало да су Бошњаци само муслимани, а да православци и католици у Босни не могу да буду Бошњаци. Одузима им се право да буди оно што јесу!).

Уколико би српски историчари настојали да дубински истражују проблеме српског народа морали би да се суоче са проблемом разликовања ова два модела: једног Хердеровог и Вуковог и другог Штросмајеровог и Јагићевог. Другим речима, морали би да се суоче са могућностима примене њиховог остваривања у конкретној историјској стварности. На жалост, српски историчари, језикословци и политичари су се радије одлучивали да се баве површинским стварностима, политикама дворова,

влада и странака. А не политикама које следе из примене појединих модела.

Не треба да нас сасвим изненади такво понашање. Све постаје много јасније ако схватимо да је главни градитељ историографског модела и прве и друге Југославије био један нескривени штросмајеровац као што је Виктор Новак. Он је још 1924. дошао у Београд и до смрти (1978) остао један од водећих београдских историчара. Српски историчари су завршили историографску школу овог идеолога. Новакова историјска школа је била примерена учвршћивању концепције југословенства. А није примерена увидима у европске моделе, нити у моделе на којима је пре југословенског периода грађена идеја о српској нацији. У суочавању са европским моделима, овај Новаков не би могао да издржи утакмицу. Да би утакмицу издржао он је помоћ морао да потражи у метанарацијама које су служиле учвршћивању идеје југословенства, што конкретно значи да се и сам служио уштивавањима и симулакрумима.

Српска историографија која се развила под патронатом Виктора Новака има и једну посебно слабу тачку. То је неразумевање природе националног какво се негује на оном подручју Европе у којем се сусрећу или живе измешано Немци и Словени. Да би учинила прихватљивом своју метанарацју, ова историографија игнорише удео филологије у остваривању немачке нације и немачке државе. Она исто тако игнорише удео славистике у спознаји посебности словенских језика и књижевности, словенских народа и словенских националних држава. Да би обавила своје политичке пројекте, ова историографија игнорише чињеницу да су се прво појавиле идеје о посебним словенским националним језицима, односно о посебним словенским народима, па тек пошто су ти модели заживели, оствариле су се идеје о словенским националним државама. Остваривањем хрватске идеје југословенства Срби су издвојени и из словенског света. Чехословачка као заједничка држава Чеха и Словака могла је да постоји и деценијама. Али Чеси и Словаки били су у тој држави јасно језички и етнички раздвојени. А кад су се у државном смислу раздвајали, поштовани су филолошки принципи идентитета

сваког од ових народа, као и другде у Европи. Тако није било на простору бивше Југославије. А није било тако јер је на филолошком пољу све било замућено. Поремећаји на филолошком плану довели су и до тешких облика стварног геноцида и до симулирања геноцида. Ствари морају и код нас да буду изведене принципијелно и чисто, као код других народа, да би се наставио нормалан живот.

ПИТАЊЕ СРПСКОГ КОРПУСА

Питање српског корпуса је принципијалног карактера. Оно се може разложити на више потпитања. Рецимо, на питање кога све можемо уврстити у српски корпус. Да ли само оне који се само као Срби изјашњавају? Или треба убрајати међу Србе и оне чији су преци били Срби, свеједно како се њихови потомци данас изјашњавају? Да ли може да буде Срба разних вероисповести? И тако даље.

Да би се принципијелно одговорило на питање о српском корпусу (или појединачно на нека од наведених потпитања) треба свакако поћи од става да су Срби један од народа међу другим народима, па да се критерији, који важе за друге народе, морају примењивати и на Србе. Ако приметимо да у одговору на ово питање постоје разлике принципијалног карактера, треба се потрудити и наћи одговоре зашто је то тако.

Опет да пођемо од става да ови одговори могу да буду површински и дубински. Површински одговори могу се тицати разних концепција примерених разним интересима или приликама. Они дубински се ипак односе на поштовање идеја или модела који се примењују на све друге, па је зато и немогуће да буду површински засновани. Што значи да и у случају Срба и њих треба применити.

Вук Караџић је деловао у време када није било инструмената као што су пописи становништва. Али је имао принципијелно решење за овај корпус. Србе је схватао као један од европских и један од словенских народа. Срби су, по њему, они који говоре српским језиком, језиком својих предака. Српски језик је дијалекатски разуђен на три наречја: јужно (ијекавско), источно (екавско) и западно (икавско). Текстови на српском језику се у актуелно време пишу ћирилицом и латиницом. Срба има три вере: православне, католичке и муслиманске. Тек после Вука, прављене су дијалектолошке карте, пописи становништва.

На основу њих може се сагледати и конкретна примена ове концепције.

Треба рећи да оваква концепција није била само Вукова. Она је резултат славистике, као једне од грана европске филологије. Модел који је важио за све друге народе Вук је само применио на српски народ. Срба би, по том моделу, било тачно онолико колико испада да има других народа кад се примени исти принцип идентификације. Практично то значи ово: Вук није ишао од једне до друге куће и питао сваког човека како се осећа или изјашњава. За њега је то питање било питање принципа.

У време када је Вук живео и деловао у тадашњој Аустрији је било много Срба. Пошто су се Срби у Турској већ борили за старање независне државе, та њихова тежња тицала се и будућности аустријске империје. Треба имати у виду да је ова империја имала интереса да се оваквим српским тежњама супротстави. Пошто није могла да се супротстави њиховим принципијелним тежњама, могла је то да учини само ако би се потрудила да се постојећим моделима конкурише неким другим, наизглед привлачнијим.

Принципијелно решавање српског питања нарушавао је најпре Илирски покрет. Он је чинио то тако што је истицао став да су сви Јужни Словени (Бугари, Срби, Хрвати, и Словенци) у ствари Илири. То је, само наизглед, ишло на руку Србима. Јер су у Аустрији Србе називали Илирима, а њихов језик илирским. Али је такво третирање ових народа од стране илираца, било различито од европског модела, односно од модела који су Срби, преко Доситеја и Вука, већ били прихватили. Ударало је, у ствари, на српски идентитет. А са појавом Штросмајерове идеје југословенства, још драстичније се ишло на поништавање Вуковог модела (односно европског модела) српског корпуса. То се најдрастичније чинило преко филолошког модела који је нудио Ватрослав Јагић. По том моделу Србима се прикључују Хрвати који су једнострано, и без основа, проглашени за једнојезичну браћу са Србима. И кајковци и чакавци међу Хрватима имали су језик другачији од српског. На основу пројектоване идеје о језичком заједништву Срба и Хрвата стварала се и метанарација

по којој се Хрвато-Срби третирају као један народ, тј. народ једног језика, хрватског или српског, односно српскохрватског, свеједно. Али тако неприродно здружена два народа у један, нарушавао је такође и један други новоустановљени модел. По том моделу Срби су само православци, а Хрвати су сви католици истог језика. (За муслимане истог језика решење се одлаже). У тексту *Метанарације и геноцид* (објављен је у књизи *Блок за српску идеју*, 2012) показао сам и куда таква подела води: практично корпус српског народа своди на скоро трећину од онога што би му припадало уколико би се у тај корпус рачунало онолико колико српском корпусу по европским стандардима припада. Закључак који из ове анализе следи јесте: да геноцид над српским народом има филолошке основе. Ове геноцидне основе су у одступњу од модела (али и стандарда) који важе за све друге европске народе.

Готово истовремено са појавом идеје југословенства дошла је још једна пројекција умањивања српског корпуса. Винко Пацел, у једном чланку из 1861. који је Виктор Новак пренео у књизи *Вук и Хрвати* (1967), (а ја пренео у књигама *Срби и њихов језик* 1997. и *Српска писма* из 2006) износи такође став да Срби и Хрвати јесу народ једног језика, па дакле један народ. Али се они ипак деле не само по вери, већ и према писму. По тој пројекцији Срби су они који пишу ћирилицом, а Хрвати су они који пишу латиницом. Оваква подела биће остављена *ad acta* скоро век и по: све док латиница није 1994. регистрована (дакле легализована) код УНЕСКО-а као хрватско писмо. Тек после тога, првих година новог миленијума, раширене су по Србији организације тзв. ћириличара који раде на остваривању метанарације којој је циљ да се оствари идеја Винка Пацела из 1861. по којој је све што је написано ћирилицом српско, а све што је написано латиницом хрватско. Та пројекција, срећом, није успела. Али није ни дефинитивно поражена. Још увек се на националном плану јављају настојања да се у српским срединама мобилишу површњаци који ће остварити овај туђински пројект.

У периоду владавине идеје југословенства нађен је још један начин да се Србима наметне модел који је против њихових

интереса. Најзначајнији хрватски лингвиста, кајкавац Ватрослав Јагић, на пример, изнео је пројект да се заједнички српскохрватски књижевни језик не дели више, као код Вука, на три дела: јужно, источно и западно наречје, већ је тежио ка томе да се претпостављени један народни језик (састављен од кајкавског, чакавског и штокавског наречја), у књижевном језику подели на источну и западну половину, што практично значи на ијекавски и екавски део, дакле на хрватски и српски део. Нашли су се и у српској средини површњаци који ће такву поделу прихватити. Опет је нађен кључ да се таква подела обави. Она би се обавила преко стандардизације књижевног језика. Главни резултат таквог дељења може се видети на *Карти хрватског језика са додатком српског*, чији је аутор Томо Матасић. Идеју о оваквој подели језика настојао је да спроведе Павле Ивић у виду стандардизације екавице за српски књижевни језик (а ијекавице за хрватски и бошњачки) на Другом конгресу српских интелектуалца (1994).

Пошто су у идеји југословенства оваква умањивања српског корпуса теоријски утемељена, а добрим делом заживела, на ред су дошла још драстичнија умањивања српског корпуса. Њих су чинили комунисти предвођени Јосипом Брозом Титом током и одмах након Другог светског рата. Тада су, према пројекцији Коминтерне, из српског корпуса избрисани Македонци, односно становници Македоније. Они су проглашени посебном нацијом. За ову нацију је одмах уведен стандардни македонски књижевни језик, заснован на једном од дијалеката у Македонији који се највише разликовао од књижевог српског. На основу овако изабраног и наметнутог језика македонизирана је практично цела ова Република. Срби по језику су сведени на безначајан број.

Као што је вољом власти одозго македонизирана Република Македонија тако би могла да се на кајкавском, односно чакавском језичком стандарду, кајкавизира или чакавизира цела Република Хрватска. Али тако није учињено, већ је учињено по све другачије. Хрватски језички стандард грађен је на ијекавици којом су у овој Републици као својим народним и књижевним језиком говорили само Срби православци и Срби католици. На

Новосадском договору је практично западна половина српскохрватског/хрватскосрпског језика маркирана као западни део заједничког језика: онај који треба звати хрватскосрпски. Таква политика имала је последице. Срби католици временом су се скоро потпуно кроатизирали, а Србима православцима одузето је право на национални идентитет језика. Сви ови политички потези последица су Новосадског договора. Овај Договор има дубинске везе са протеривањем српског становништва из Републике Хрватске деведесетих година.

У језичком погледу код Црногорица није ништа битно мењано, током и после Другог светског рата. Чак је и назив језика остао исти као што се у Црној гори традиционално звао: српски језик. Али је учињено нешто слично ономе што је Николетина Бурсаћ из прича Бранка Ћопића саопштио својој матери: „Мајко, од данас нема бога. Тако је рекао друг комесар“. Комунистичка партија Југославије је на завршетку рата прогласила, држећи се директива Коминтерне: да у Црној Гори „од данас“ нема Срба. Сви су постали Црногорци, у смислу нације. Овакву одлуку Партије, потврдио је затим и попис становништва 1948. Показало се да у овој републици има само нешто око 2% Срба.

Тако је, што се Срба тиче, битно нарушен европски модел, онакав какав је важио код Вука и његових следбеника у предјугословенском периоду, па и у првој Југославији. У Титовој Југославији, на разне начине, дошло је до драматичног умањивања српског корпуса. Срби су сведени само на оне који се тако изјашњавају. На основу Јагићевог модела, нестајали су Срби католици. Они су претварани у Хрвате. О њима се могло мислити само као о *бившим Србима*. (Дакле о Србима који су некад били Срби па више то нису). Бивши Срби су тако постајали и Македонци по покрајинском пореклу и усвојеном македонском језику. Припадници македонске нације постајали су чак и они који су се пре доласка комуниста на власт јасно осећали Србима. Бивши Срби су постали и Црногорци, дакле популација која је важила за понос српства. И они су «од данас» били само Црногорци. Декретом одозго и Буњевци су проглашени за Хрвате.

У Титовој Југославији дуго је остајало нерешено питање муслимана српског језика. Део ових муслимана је прихватио Павелићеву идеологију и тако се придружио већ кроатизираним Србима католицима. Али из рата сви муслимани нису изашли кроатизирани, другим речима нису се прикључили хрватском корпусу. Значајан је показатељ о процесима националне идентификације представља попис становништва из 1948. чији је најзанимљивији део пренесен у помињаној књизи Пере Симића (304). Тада су се као Хрвати изјаснило око 29.000 припадника муслиманске вероисповести, као Срби 161.000, као неодређени око 800.000. Ове цифре могу да објасне и зашто се Тито одлучио на стварање посебне муслиманске нације. Пошто је било очигледно да се већина муслимана нису могли прикључити Хрватима, а Тито није желео да у респективном броју буде Срба муслиманске вере, он се одлучио да створи муслиманску нацију. Муслимани са великим М (у смислу националности) проглашени су као нација на основу вере негде шездесетих година. Учињено је то како нико у Европи не ради. Стварање ове нације било је најдрастичније одступање од европског модела. Испало је тако да Срба муслимана нема. Нека је хвала онима што су покренули питање геноцида. Па се овај проблем мора до краја разбистрити.

О бившим Србима је последњих година објављено више књига чији је аутор Слободан Јарчевић. Видео сам у Руском дому у априлу 2012. како је део публике са одушевљењем примио његово откриће да су и Молдавци бивши Срби. Са сличним одушевљењем од дела публике прихватани су и налази других говорника да су биши Срби и Пољаци, Чеси и други. На сличним тезама граде се и ставови да међу бивше Србе треба убрајати Мађаре, Румуне и Шиптаре. Тако привидно изгледа да се на овим открићима српски корпус шири. Пошто ова рачуница није изведена у складу са моделима европских народа по којима се корпуси одређују у основи према идентитету националних језика, она показује и другу страну. Убрајајући међу бивше Србе Пољаке, Чехе, Румуне, Молдавце, Мађаре, Шиптаре, она их третира као и оне популације које и данас говоре српским језиком ко што су Црногорци, Бошњаци или Срби католици који се осе-

ћају Хратима. Бар са становишта европских модела, а посебно са становишта модела Вука Караџића, ове тезе се не могу сматрати ваљаним. По једној процени психоаналитичара Јована Стриковића у Србији има око три милиона грађана који су пореклом из Црне Горе. Ако бих прихватио тезу да су Црногорци бивши Срби, морао бих да прихватим и тезу да и ја, као Дробњак, потичем од бивших Срба или да су и моји саплеменици, Дробњаци у Црној Гори, бивши Срби. Склон сам ипак да сматрам да тако не треба чинити. Свеједно од променљивих политичких идентификација, ја и данас међу највеће људе мог народа убрајам и Светог Петра Цетињског, и Владику Рада, и Миодрага Булатовића. А и међу садашњим живим Црногорцима многе бих могао да убројим међу најзначајније моје сународнике.

За корпус једног народа, само од површинског значаја могу да буду могу да буду изјаве и понашања појединаца. Јер се она лако могу променити. За субинско разумевање проблема важан сведок може да буде и језик. Запамтио сам један интервју Ангелине Џоли чији је повод био њен филм *У земљи крви и меда* (2012). У филму је, кажу, написано да је током рата силовано 50.000. Босанки. Питање је било: да ли се ова цифра односи само на муслиманке или и на жене друге вере, католикиње или православке. Глумица и редитељка је промислила, па рекла да се односи на припаднице све три вере. Морала је, дакле, да порекне теоријске основе метанарације свога филма. Израз Бошњак и Босанац на српском језику је све доскора имао јасно значење. Овај израз се односио на све становнике Босне. Такорећи све до рата деведесетих могло се казати да су највећи Босанци (алтернативно Бошњаци) били Петар Кочић, Иво Андрић, Меша Селимовић, Емир Кустурица. Данас је постало зазорно Србину из Босне рећи да је Босанац или да је Бошњак. Језик је изгубио душу, а душа се језику мора вратити, да би могло да се настави да живи нормално као и сав остали свет. Кад се потрудимо да вратимо душу језику, биће нам омогућен и повратак европским моделима из којих смо избачени да бисмо се уклопили у судбину Титаника.

НАЦИОНАЛНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ – НАЈСЛАБИЈЕ ТАЧКЕ СРПСКОГ НАРОДА

За Други конгрес српских интелектуалаца, који је у организацији Српског сабора (председник Павле Ивић) одржан у Београду у априлу 1994. године, написао сам био саопштење под насловом *Националне институције – најслабија тачка српског народа*. Није ми било омогућено да ово саопштење и јавно изложим. Оно је после тога објављено у материјалима Конгреса, у мојим књигама *Српски национални програм и српска књижевност* (1995) и *Српски филолошки програм* (2000). Овај текст и сада доживљавам као откривање потребне истине у важном тренутку националне историје. Стекао сам утисак да се према овом открићу неке важне снаге данас односе као према тајни коју по сваку цену треба игнорисати. Супротно од тога, ја и даље сматрам да је ова дијагноза добро постављена; да од ње треба полазити и проверавати њену ваљаност. У суштини исте ове налазе, сада ћу поново али нешто другачије и још конкретније изложити.

Србија као држава

После поновног осамостаљења Србије (које се може схватити и као нека врста спасавања после потонућа Титаника) ова држава настоји да ухвати корак са светом. Труди се очигледно да се понаша као да се ништа са Титаником није догодило и као да може одмах да се понаша као све друге европске државе које хаварију нису претрпеле. Зато и настоји да задовољи све критерије које од ње тражи Европска унија. У томе настојању и не обраћа пажњу на оне европске вредносне критерије чије задовољавање Унија од ње не тражи. То су пре свега критерији који се тичу односа према верским заједницама. Кад би се, на пример, вишеверске државе какве су Немачка, Мађарска, Словачка односиле према верском питању онако као што се према њему

односи Србија, и тим државама би претило исто оно што прети Србији: да се распадне уз верске сукобе. Поготово ако би ти верски сукоби били представљани као сукоби етничких заједница.

У Србији постоји значајан део популације која говори српским језиком, а није православне вере, већ римокатоличке. Али у Србији важи званична доктрина да су Срби само православци, да у Србији Срба римокатолика нема. У истом пакету спакован је и став да у Србији нема ни Срба муслиманске вере. Иако говоре као и Срби православне вере, иако су као и њихови преци рођени у Србији, и за ове становнике Србије муслиманске вероисповести важи званични став да су сви они Бошњаци. Овакав став важи и на просторима мимо Србије где живи популација која говори истим језиком као и Срби православци.

Таква политика није настала тек након потонућа Титаника. Она је утемељена у једној претходно изграђеној доктрини. За ту доктрину мора се рећи да није европска, јер се нигде другде у Европи не примењује. Модел изграђен на тој доктрини, који је Србе попео на Титаник, ипак није оригинални српски производ. Та доктрина није својствена начину мишљења највећих Срба из прошлости, као што су били Свети Сава, Доситеј и Вук Караџић. То је доктрина Штросмајера и Јагића, идеолога југословенства, дакле стварних пројектаната Титаника. На опасности од њихове доктрине треба упозоравати на време. Политичари и други који спроводе ту доктрину припремају и Србији и Србима опет будућност Титаника.

Најболнија српска рана данас је Косово. Не могу се за све невоље које долазе од Косова и са Косова кривити други. По званичној рачуници Србије, њених власти, партија и Српске православне цркве, на Косову је пре бомбардовања живело око 350.000 Срба. Али и таква рачуница има јасну теоријску основу. Она је тачно изведена по оном моделу политичког мишљења иза којег стоје Штросмајер-Јагић-Тито. Упозоравам да постоји и други модел који важи за све европске народе на основу којег се изводи посве другачија рачуница. Таква рачуница била би примењена ако би се Србија у решавању овог питања ослањала на Вука Караџића. По тој рачуници, на Косову и Метохији пре бом-

бардовања је било око 350.000 православца, око 200.000 муслимана и око 30.000 католика српског језика. Овај број се већ може мерити са бројем људи који говоре шиптарским језиком, а за који се примењује европски модел, по којем Шиптара има муслиманске, католичке и православне вере. Јасно се мора казати да су Срби у неравноправан положај доспели пре свега због примене неадекватних, неевропских модела понашања. То је учињено и на основу неевропских модела уграђених у теоријске пројекте Титаника и у самој Титовој политици према Косову и Метохији. У очигледној предности при бродолому Титаника били су, на јасним теоријским основама, наши суседи Шиптари. А сасвим је лако схватити зашто су се нашли у предности. Зато што су поштовали европске моделе, а Срби су поштовали за њих посебно скројене, оне југословенске провенијенције. Тито је, за своје владавине, тај модел довео до крајних конзеквенци. А после бродолома Титаника српски прваци наставили да га спроводе.

Српска православна црква

Српска православна црква је, сигурно, и данас једна од најважнијих институција српског народа, историјски заслужна за очување српског имена и континуитета овог народа и његове културе. Најзначајније име у њеној дугој историји је њен први архиепископ, Свети Сава. Нажалост, у доба превласти идеје југословенства национална и политичка мисао Светог Саве је била маргинализована. У целом југословенском периоду ова мисао морала је да учини помак да би се у првом плану нашао идеолог југословенства, бискуп Штросмајер. Српска православна црква није јавно заузела став да Срби морају да буду само православци. Јер би се то, како владика бачки господин Иринеј каже, противило њеним канонима. Али то не значи да се у пракси ова идеја није спроводила. А да се спроводила и да се и даље спроводи – то се и данас јасно види на политичкој сцени Србије. Не треба, зато, превиђати ни да је Српска православна црква у политици према српском народу у југословенском и постјугословенском периоду постала заробљеник и спроводник Штросмајерових

идеја (а не идеја Светог Саве и Вука Караџића). Не треба, такође, превиђати ни да су са потонућем Титаника, ипак највише страдали православни Срби.

Доктрина православља о овом питању није предмет разматрања којим се овај текст бави. Али се не могу мимоићи теоријске основе југословенства, које су се тицале и Српске православне цркве. Да у политици ове цркве, после потонућа Титаника, треба понешто мењати, и да промене треба обављати у посве одређеном правцу могу да подсети два важна чина учињена у предјугословенском периоду.

Један од тих чинова је свима лако видљив. То је Саборна црква у Београду, она која се налази преко пута Патријаршије. Да би верник ушао у ту светосавску цркву мора да прође између два гроба: гроба Доситеја Обрадовића и гроба Вука Караџића. Свети Сава, Доситеј и Вук, то су у прошлости, када су Срби ишли путем просперитета, била три стуба српског народа, али и три његова оријентира. Ставови о српском народу и о верским заједницама у Срба ових наших великана само су насилно или привидно могли да се саобразе са штросмајеровским југословенством. Њихови ставови, међутим, сасвим су у складу са садашњим и прошлим идејама које поштују сви европски народи.

Матица српска у Дубровнику основана је 1909. године у овом граду и то на основу донације једног православца, Константина Вучковића. Сам чин оснивања ове значајне институције одиграо се у просторијама и под окриљем Српске православне општине у Дубровнику. Вредно је помена да је ова Матица српска окупљала највише Србе римокатоличке вероисповести којих је у овом граду било највише. А најтачније је схватити ову институцију као свесрпску.

Српска православна црква не треба да прави никакав историјски заокрет у својој концепцији. Само треба да се понаша исто онако како се понашала у предјугословенском периоду.

Вук Караџић

Вук Караџић је појединац који се јавио у историјски битном моменту: када се дешавала обнова српског народа у Србији. Али су се преко овог појединца Срби укључивали у процес европске филологије, посебно оне која се бавила Словенима, славистике. После пропасти Титаника, а то значи и хрватске идеје југословенства и сербокroatистике, било је природно да се Срби врате ставовима свога главног националног препородитеља, Вука Караџића. Али српске националне институције, ни после потонућа Титаника, нису кренуле путем повратка ставовима свог главног филолога. Тим путем је међу Србима ипак неко кренуло: кренуло је Покрет за обнову србистике. Србистика која се деловањем присталица идеја овог Покрета обнавља, у пуном смислу то чини позивајући се на Вукове ставове и настојећи да их доследно спроведе. Тим правцем деловања ова филолошка оријентација враћа се и моделима славистике, дакле моделима филологије других словенских народа, али и моделима европске филологије.

Вукова задужбина је основана 1987, дакле десет година пре него што се огласио Покрет за обнову србистике. Она је била основана у време пуне владавине идеје и праксе југословенства на којима је саграђен Титаник. Прави смисао потеза стварања институције са Вуковим именом, очигледно није био ни тада, нити касније, усмерен ка томе да се обнове Вукове идеје. Прави смисао оснивања ове институције био је да се Вуковим именом легализује антивуковска пракса која се спроводила.

Да су у Србији ствари какве би требало да буду, било би природно да Покрет за обнову србистике нађе главно упориште баш у институцији са Вуковим именом. То се међутим није десило. Снаге којима је Вукова задужбина дата на управљање нису ни покушале да следе Вука, ни његове ставове, већ само да симулирају такво понашање. Показало се да прави смисао оснивања ове Задужбине јесте да се покаже да се у Србији иде Вуковим путем. То симулирање у Титово време није било неуобичајено. У пракси титовског времена је завладао обичај да се једно говори а друго ради. Симулакрум је, на жалост, и после бродолома Титаника остао битно својство политичког деловања у Србији.

Да се превасходно Вуково име користи у сврху симулирања могу да потврде Вукове награде, тј. награде са Вукови именом. Жирији који ове награде додељују по правилу их не дају следбеницима Вука Карацића већ следбеницима оних фаталних стратегија које су супротне и Вуковим ставовима, као и понашању других европских народа. Симулирањем да се у Србији поштују Вукови ставови ствара се слика да је на филолошком плану и у Србији и у српским земљама уопште стање нормално. За такав поступак постоји у народу стара пословица: Продаје нам се рог за свећу. То је могуће јер је слика стварности разним метанарацијама и симулакрумима толико замућена да је све могуће. Играчи на површинској сцени су већ толико огрезли у симулирању да више и не крију да симулирају.

Духовно стање у читавом српском народу сигурно би било другачије кад би нам и даље Вук главни оријентир. Кад би Вук био главни филолошки оријентир у Србији, не би се вуковска ијекавица могла третирати као несрпски, тј. као бошњачки језик или као хрватски језик. Не би било толико „мудрих“ и награђиваних који се праве да не примећују оволико очигледно симулантске игре са Вуком. Бар политичари који се баве српским питањем треба да схвате да се српска национална кућа темељно поткопава са изигравањем ставова главног српског филолога.

Матица српска

Матица српска, основана је у Пешти 1826, на валу конституисања и буђења словенских народа. Данашње руководство ове старе институције симулира да Матица, мимо историјских промена, упорно и једнако чува своју скоро двовековну традицију. На основу таквог понашања одржава се став да ова традиционална српска институција непоколебљиво остаје при својим традиционалним одговорима о идентитету српског језика, српске књижевности, српског народа и српских писама.

Моје анализе, објављене до сада више пута, показују да је таква тврдња не одговара истини. Доследно пракси Титовог периода и у овом случају ради се о симулакруму. Матица српска

није прошла неокрњена кроз Титов период. У њој су остале да владају снаге које су прихватиле методе деловања приликом освајања власти у њој 1945. То су снаге чији је пројектовани задатак био да омогуће Новосадски договор (1954) којим је српски језик изгубио дотадашњи идентитет. У Матици се данас симулира да она није мењала ни став о корпусу српске књижевности. Смисао учињених промена у овом домену у Титовој Југославији најбоље се може видети ако се упореди *Историја српске књижевности* Тихомира Остојића (једне од најкрупнијих личности у историји Матице) и едиција *Српска књижевност у сто књига*, коју је Матица издала заједно са СКЗ (1958-1966). Едиција *Српска књижевност у сто књига* прављена је тачно по моделу коју је представио хрватски филолог Ђуро Шурмин у књизи *Повјест књижевности хрватске и српске* (1898). Тако је из оне репрезентативне едиције иза које стоји Матица српска, српска књижевност драстично умањена. Радећи као продужена рука туђе филологије, званичници Матице српске у Титовом периоду, односили су се као да дубровачка књижевност никад и није сматрана делом српске књижевности.

Стара српска национална институција Матица српска треба и даље да постоји. Али њу треба лишити праксе симулирања; обновити је на основама ове институције из предтитовског периода када је стварно могла да послужи као узор за формирање националних институција словенских народа.

Српска академија наука и уметности

Српска академија наука и уметности, по традицији, у јавности се представља као најважнија српска национална институција. Гледано на основу њеног имена, и на основу њене историје из предјугословенског, а посебно предтитовског периода, то може да изгледа тако. Али ако хоћемо да бацимо поглед у дубину њене функције у новије време, мора се схватити да је и та институција у Титовом периоду доживела дубоки преображај. Од инструмента српског народа, која би, по карактеру, требало да делује адекватно сличним институцијама других народа, Срп-

ска академија је, по мојим анализама, постала огранак ЈАЗУ. Она загребачка институција, после потонућа Титаника, испловила је као ХАЗУ. Што значи приказивала се као југословенска а све време је, у ствари, била хрватска. Кад је имала подршку самосталне хрватске државе, престала је да симулира. Ова Српска академија није тако нешто учинила. Она и даље симулира да наставља властиту традицију иако то више не мора да чини. То се посебно види на њеном најважнијем пројекту, на Академијином речнику. На овом Речнику радило се тачно шездесет година под именом *Речник српског књижевног и народног језика* (1893-1953), а од 1953. он се зове *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Политичари у Србији на жалост, и даље верују академицима бираним да служе одређеној политици. Верују им иако разграђивање и српског народа и Србије има ослонац баш у Академији. Ако кадровски састав Академије нема довољно снаге да се врати свом изворном моделу, то не значи да у српском народу нема снага које би ову институцију вратиле њеној стварној функцији. Нешто хитно треба предузимати да би се српски народ сачувао од даљих посрнућа.

Заједнички именитељ мојих стручних налаза

Може ми се пребацити да ме нико није именовао да овако прегледам хаварисани српски брод и да о својим налазима баш овако известим јавност. На овакве могуће примедбе мој одговор гласи: зар треба ико да ме подсећа шта ми је дужност, кад само чиним оно што ми је дужност да чиним! Може ми се само пребацити што ово не чиним јасније и одлучније. Јер је одвећ крупан улог у питању.

Сасвим је тачно да су моји налази забрињавајући. Они се свODE на исто. Држава Србија, Српска православна црква, Вукова задужбина, Матица српска и Српска академија наука и уметности, све главне српске институције данас, прилагођени су за пловидбу на идејама југословенства. То су оне идеје које су нас водиле у бродолом Титаника. Ове институције, уместо јаких тачака српског народа постале су његове слабе тачке. Ако посто-

је снаге које настоје да поправе српски брод, треба да знају да ова поправка треба да почне од његових најслабијих тачака. Доћи ће на ред и оне друге.

Ове моје анализе имају нешто заједничко са тезама професора Мила Ломпара изнетих у књизи *Дух самопорицања* (2012). Заједничко им је негативна оцена стања у којем јесмо. Разлике се јављају у виђењу корена слабости српског народа. Главне српске слабости су, по професору Ломпару, у томе што је у новије време у овом народу однегован дух самопорицања. Видео сам по реакцијама поводом Ломпареве књиге да има доста агилних људи који би се радо дали у потрагу за овим духом. Пошто се не идентификују конкретне снаге и појаве које самопоричу вредности нашег народа, прети опасност да ће се потрага за овим духом показати као обично замајавање. Како један од највидљивијих облика самопорицања видим у негативном односу према србистици као научној дисциплини о Србима, видим и начин како да се овај дух самопорицања избаци из свог лежишта. Чим би се појавиле катедре за србистику у Новом Саду и Београду, одмах би се десило да се затворе две велике рупе самопорицања. А тај конкретан потез је лако изводљив. За тим потезом морале би да следе и промене у недодирљивим националним институцијама. Онај дух самопорицања мора се истерати на чистину.

ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ

Највредније што српски народ и Србија имају то је њихов подмладак. Такав став су на неки начин изразили и српски политичари који су, борећи се за власт 2012. у предизборној кампањи, показали да у свом програму, по правилу, имају и бригу о запошљавању младих. Треба се бојати да се на овај начин проблем односа националне политике према подмлатку одвећ поједностављује. По формули: изборити се за бољи живот, млади Србије већ су навикли да посао траже у иностранству. Кад тако проблем бољег живота реше, они више и немају потребу да се у земљу враћају на лошије услове. На таквој филозофији ствара се још већи национални проблем: проблем биолошке репродукције. Поред других невоља, над српским народом надвила се још и претња белом кугом.

Зато главна брига о подмлатку не може да буде само старање о запошљавању и бољем животу већ и брига о образовању младих. Ова брига се у данашње време највише своди на борбу против растурања дроге и против проституције у образовним институцијама. Природно је да се таква брига о младима подразмева, као и другде у свету. Изгледа да ситуација у Србији није лоша ни кад су у питању општи предмети. Хвала медијима што нас обавештавају о успесима наших младих у свету, поготово младих математичара. Тако сазнајемо да су и наша деца талентована кад се образују по сличним програмима као што се то чини и другде у свету.

Постоји, међутим, један вид образовања који се тиче неговања националног идентитета. За сваки народ и за сваку државу то је проблем неговања националних наука. Зато је за сваки национални систем образовања овај проблем унеколико другачији. Али је у основи и заједнички и исти, јер се у нормалним случајевима, занима на истим принципима. На тим принципима је изграђен и читав систем националних филологија. Зато се мо-

же и казати: колико народа толико и националних филологија. Али све оне чине један систем. На жалост, југословенски период је учинио да у овој области Срби буду избачени из система који важи за друге народе. Српске националне институције припремале су младе за живот на заједничком броду Титаник, а не и за посебан живот у оквиру заједничког европског система. И после пропасти Титаника на делу су снаге које очигледно настоје да се постојеће стање у овим институцијама задржи. Те снаге савим сигурно не раде ни у корист српског народа уопште ни у корист Србије. То се најбоље види у Војводини. На Филозофском факултету у Новом Саду постоје катедре за националне филологије готово свих националности које живе у Војводини: на пример: катедре за хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику. Али не постоји Катедра за србистику, научну дисциплину посвећену Србима. Одговорни за стање које је довело до таквог несистемског решења објаснили су ми да је тако зато што у Србији ништа српско не пролази. Што значи да је у Србији легализована пракса једне врсте геноцида која се може назвати самогеноцид. Тако сигурно није без разлога. Мало би било рећи да се на тај начин унеколико припрема распад српске државе. Терен за то се, према нечијим пројекцијама, припрема најпре у Војводини. За неодговорно понашање према тим пројекцијама већ је одговоран државни врх Србије. За последњих 15 година откада постоји Покрет за обнову србистике на државном врху сменило се и доста људи и доста политичких опција. Заједничко им је свима било да нису хтели да знају за србистику. Другим речима да су, из незнања, на неки начин учествовали у самогеноциду. Надам се да ми нико не може замерити ако их јавно упозорим да тако нешто не треба да чине.

МОЈ ПРИЛОГ ПРОМЕНИ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

О томе шта би у образовном систему у Србији требало променити најпозванији су да кажу стручњаци који ове проблеме најбоље познају. Као неко ко је 32 године провео на Филозофском факултету у Новом Саду спадам међу такве стручњаке. На жалост ситуација у Србији је таква, да се здушно и ефикасно игнорише много шта, па се тако у истом пакету игнорише и мој вишедеценијски напор да се стање у овој области побољша. Упркос томе, не пристајем на такав однос. Обавезан сам и према чињеници да су моја *Изабрана дела* већ објављена у 25 књига. Уложио сам напор да се стање у овој области промени набоље. Сада и да хоћу, не смем, због баналних разлога, да престанем да радим на оздрављењу образовног система.

Живим у уверењу да се у Србији, окупираној од страних сила, али и у српском народу окупирних мозгова, треба понашати онако како треба да се понаша просветни радник који је припремљен да у образовном систему своје земље и свог народа има улогу која му следује сходно његовој стручној спреми. Зато и чиним што могу да бих млађим сународницима, оним који су већ обухваћени образовним системом, или који ће њиме тек бити обухваћени, бар донекле припремио терен за живот у нормалном стању коме се треба надати. Схватам да је то природна обавеза јавног радника који је највећи део живота провео у просвети. А свестан сам да за постизање истог циља треба узети у обзир и искуства и доприносе других. Али то већ није мој задатак, већ је задатак других који имају да решавају исти проблем са неког другог ниивоа, или са друге тачке гледишта.

1. У Србији се мора институционализовати научна дисциплина о Србима, србистика. То је бити или не бити Србије и српског народа. Зато што у Србији нема институционализоване србистике, непосредно или посредно имамо главне проблеме са младима наше земље. Одговорност за изостанак научне дисциплине

плине о Србима сnose пре свега српске националне институције, посебно Матица и Академија. Али одговорност сноси и политички врх Србије и политички врхови парламентарних странака у Србији. Европска унија, у коју Србија хоће да уђе, тражи од власти у земљи да задовољи многе критерије, међу осталим и однос према геј популацији. Она, заиста, не тражи од власти да има одређени однос србистици. Али то никако не значи да Србија у односу према својој националној филологији не треба да поштује европска мерила и стандарде.

Пројекција да се у Србији институционализује србистика, с једне стране, води ка томе да се овај систем принципијелно постави на исте основе као и системи националних филологија у другим земљама и народима. Али ова пројекција има и политичку тежину. Она води ка неутралисању става који је најбоље формулисао Бењамин Калај, гувернер Босне, да су Срби склони регионализацији и да зато треба увести босански језик. На склоност ка регионализацији не треба гледати као на нешто што је карактеристично само за Србе. Други народи од сличних склоности се бране неговањем националних филологија које су главни интегративни фактор сваког народа. Само се Србима, дејством спољашњих сила, и неодговорним понашањем унутрашњих, регионализација смишљено пројектује као национална судбина, а за извођење таквог програма ангажују се националне институције.

Моји истомишљеници и ја, припадници Покрета за обнову србистике, бројним књигама и акцијама већ смо припремили терен за институционализацију србистике. Што, другим речима, значи да имамо и одговор на проблем дезинтеграције српског народа.

2. Главни предмет који сам предавао током активног професорског рада, био је Теорија књижевности, или његов ужи, специјалнији део, под називом Методологија проучавања књижевности. Оба предмета спадају у општу књижевност. Они се могу предавати и тако да се у пуном смислу игноришу доприноси српских аутора. Моје књиге из те области показују да

сам се у принципу понашао другачије, чак и да сам изградио посебне другачији модел. То се најбоље види по двама мојим хрестоматијама. Прва од њих, *Теоријска мисао о књижевности* (1991), са текстовима око стотинак аутора од Хомера до Дериде, доноси и више прилога југословенских и српских аутора. Друга по реду *Књижевнотеоријска мисао у Срба*, у две књиге (2011-2012) доноси прилоге 46 аутора. Модел по којем су ове књиге рађене заснован је на ставу да је теоријска мисао у Срба део теоријске мисли у свету, односно да су и Срби давали и дају значајне теоријске доприносе који нас као народ могу поредити са другима.

Практично на истом моделу објавио сам, у оквиру оних *Избраних дела*, укупно десетак теоријских књига, међу њима и три уџбеника из теорије књижевности. Живим у уверењу да је мој модел показао да се Срби не морају постидети пред другим народима, односно да се могу и мерити и такмичити са другима, слично као што то могу да чине у разним другим областима стваралаштва.

3. Модел образовања који сам примењивао у области теорије књижевности и србистике, ослањао се на систем разних дисциплина присутних у савременом свету. Неке од тих дисциплина сам предавао само као посебне курсеве и о томе оставио трага у књигама и студијама. Заинтересовани читалац моћи ће да се сретне са мојим доприносима највише у *Избраним делима*. Поменућу ипак бар главне дисциплине да би се видело да је у питању систем. То су: филозофија, логика, методологија, историја српске књижевности, историја српског језика, историја славистике и србистике, политикологија, граматологија, семиологија, митологија, генологија, херменеутика. Образовни систем Србије и српског народа, на жалост, те дисциплине обично игнорише. Али не треба тако да чини. У мојим књигама има бар основе да се стање промени набоље. Такву промену поткрепљују и прилози других аутора који се на сличан начин не укључују у образовни систем.

4. Иза свих мојих књига до којих читалац легитимно може да дође у њиховом штампаном издању, стоји велика мера довијања да оне буду и објављене. Користим прилику да се захвалим многим појединцима што су ми помогли да дође до њиховог штампања. На жалост, нисам успео да објавим и пројекте иза којих би морале да стану велике националне куће. У мојој књизи *Блок за српску идеју* представљена су три макропројекта са више подпројеката, укупно тридесетак. У њима су наведене све историје српске књижевности које би требао прештампати, сви важнији речници, све граматике, правописи српског језика. И да не набрајам. Реализацијом тих пројеката битно би се поправила инфраструктура оног дела образовног система у Србији који даје лоше резултате. Да би се ови пројекти остварили, сигурно би морала да се ангажује одређена количина новца. Али ни то није нека несагледива количина. Колико могу да предвидим, то би било тек толико колико је новца потребно да би се изградио само један километар аутопута.

Напомена.

Пошто се овде говори о промени образовног система, нужно је да се подсети на значење израза систем. Свако ће схватити у чему је ствар ако се подсети разлике између система једносмерне струје коју је нудио Томас Алва Едисон и система двосмерне струје који је нудио Никола Тесла.

Шта нам нуди образовни систем настао на основама трансформисаних српских националних институција да служе животу на Титанику, то сви видимо. Верујем да образовни систем који произилази из овде изнетих схватања нуди и друге могућности и друге резултате.

Треба очекивати да ће се наћи неко међу Србима у свету, или у самој Србији, ко ће ефикасно подржати систем који обећава боље резултате.

ПОГОВОР

Србија, после бродолома Титаника, годинама покушава да нађе свој пут. Власти се у њој смењују, а константа политичке филозофије се у њој углавном не мења. Та филозофија се заснива на пароли: остварити бољи живот за све грађане Србије од оног који имамо, а какав постоји у развијеним европским земљама. То се може постићи помоћу добро организоване привреде. Сви смо сведоци да ова политичка филозофија и оријентација не даје жељене резултате.

Не треба да буде тајна и зашто су се творци ове политичке стратегије преварили у рачуну. Србија је постала земља из које млади и образовани људе у десетинама хиљада одлазе у иностранство. У земљи тако не остаје довољно образованих и способних људи који би могли да је унапреде и развију. Бољи живот, какав им се у земљи обећава, они много лакше могу да остваре у иностранству.

Главни проблем Србије отуда постаје како мотивисати младе да као ствараоци преузму земљу у којој су рођени. Формула бољег економског живота показује се као недовољна, па и погрешна. Као погрешан се показује и образовни систем изграђен на тој формули. У образовном систему Србије проscribeовано је неговање националних вредности, па и чување националног идентитета. Због опасности од национализма, са прљавом водом избацује се из корита и дете.

Образовни систем у Србији неодговорно се односи према подмлатку најбројнијег народа у држави. Додељује звање дипломираних србиста и онима који србистику нису студирали по систему који важи за друге националне филологије. Ово симулирање само може да штети. А штета се може оценити по броју младих који не виде перспективу у земљи у којој су рођени и коју наслеђују.

Кад политичари једне оријентације изгубе власт на изборима, схвате да су их бирачи казнили. Нажалост политичари у Србији још не схватају да су и народ и држава кажњени због неодговорног односа према младима. Та казна се јасно испољава у ставу који својим гестовима свакодневно испољавају: што би живели у земљи у којој се вредности, па и националне, драстично ниподаштавају!

Владајуће гарнитуре у Србији, које се боре против криминала, још нису схватиле да су ситне оне крађе милиона евра у односу на сатирање перспективе генерација и генерација младих, али и перспективе народа и државе.

Људи на власти, уозбиљите се!

Петар Милосављевић
ТИТАНИК

Матица српска у Дубровнику – Београд
(Земун, Магистратски трг 3, тел. 011-3077-028)
Институт за политичке студије – Београд
Логос - Грачаница
Арtpринт – Бања Лука

Уредник:
Момчило Суботић

Рецензенти:
Милорад Буха
Душко Певуља
Момчило Суботић

Компјутерска припрема:
Лука Исаков

Корице:
Мирјана Исаков

Штампа:
Графоофсет – Челарево
Тираж: 500

Петар Милосављевић

ТИТАНИК

Матица српска у Дубровнику – Београд
Институт за политичке студије – Београд
Логос - Грачаница
Артпринт – Бања Лука